

SUOMEN MUINAISMUISTOYHDIKYS

Suomen Museo.

XXIX

1922

HELSINGISSÄ

K. F. PUROMIEHEN KIRJAPAINO O.-Y.

SUOMEN MUINAISMUISTOYHDISTYS

SUOMEN MUSEO

XXIX

1922

HELSINGISSÄ 1923

K. F. PUROMIEHEN KIRJAPAINO O.-Y.

Sisällyys:

	Siv.
<i>J. Ailio</i> : Ovatko Pohjanmaan »jättiläislinnat» muinaisjäännöksiä? ...	1
<i>Harry Donner</i> : Hangon Tulluddenin vaakuna ja nimikirjoitukset	42
<i>Aarne Europaeus</i> : Säkkijärven Ravin kivikautiset asuinpaikat	20
<i>Jalmari Finne</i> : Asutuksen määräminen arkeologian ja historian avulla....	36
<i>C. A. Nordman</i> : Hävinnyt kultalöytö	32
<i>J. M. Salenius</i> : Kaksi entisajan virallista esinettä	49
<hr/>	
<i>Kustaa Killinen</i> †	50
<i>Simo Iivonen</i> †	51
<hr/>	
Kirjallisuutta :	
<i>Suomalaisia koteja</i> (ilm. A. Es.)	52
<hr/>	
<i>T. Itkonen</i> : Suomen Muinaismuistoyhdistyksen vuosikertomus toimivuodelta 7. 5. 1920—7. 5. 1921	53
» » Suomen Muinaismuistoyhdistyksen vuosikertomus toimivuodelta 7. 5. 1921—7. 5. 1922	60
<i>K. Basilier</i> : Suomen Muinaismuistoyhdistyksen tilit v. 1920	58
» » » » » » 1921	62

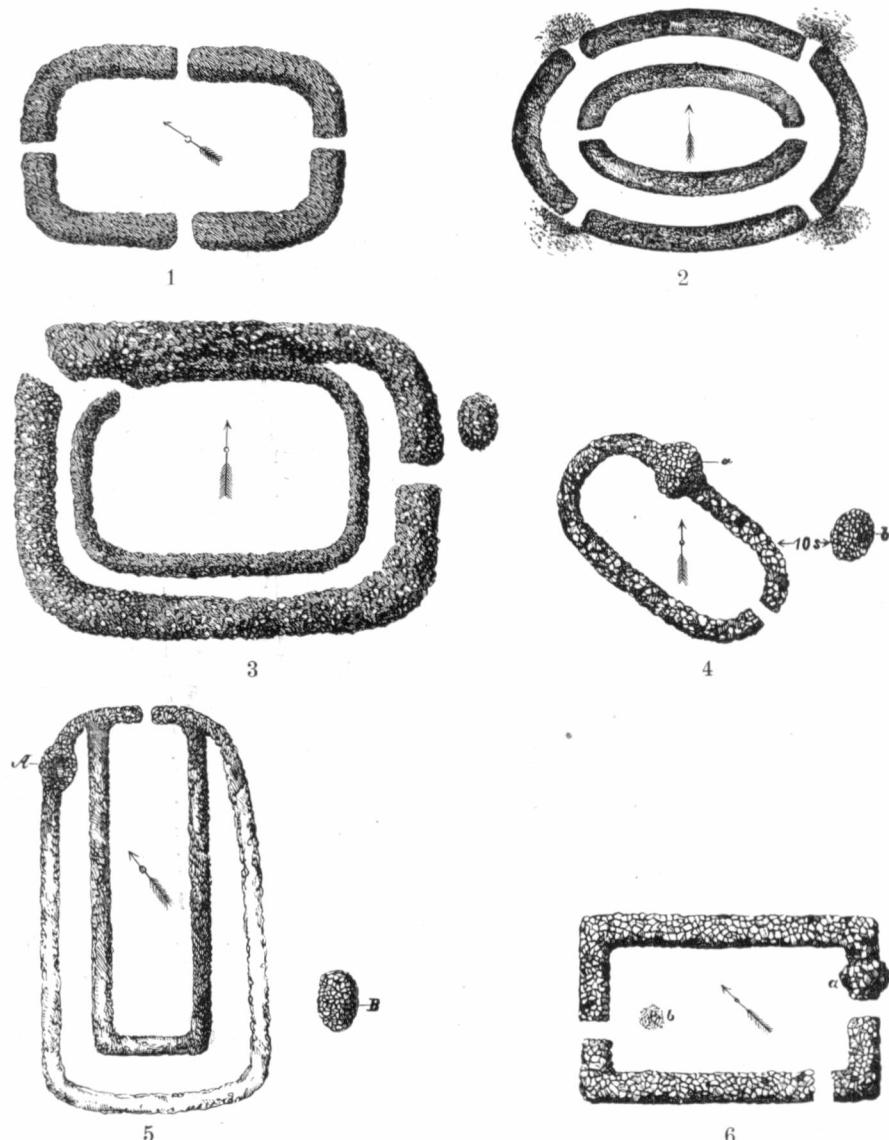
Ovatko Pohjanmaan „jättiläislinnat“ muinais-jäännöksiä?

Pulmallinen probleemi arkeologillemme on ollut selvittää rakenteen, tarkoituksen ja iän puolesta Pohjanmaan mielenkiintoisimpina muinaisjäännöksinä pidettyjä n. s. jättiläislinnoja eli -kirkkoja eli -tarhoja. Näillä y. m. s. kansankielestä lainatuilla nimityksillä tarkoitetaan mäennypyläin tai -harjanteiden laella sijaitsevia *kehävalleja*, jotka ovat joko kivistä tai sorasta muodostuneita, yksin- tai joskus kaksinkertaisia, alaltaan suora- kaidetta läheneviä tai soikeita, ja joissa tavallisesti on yksi tai useampia notkomaisia sisäänkäytäviä eli »portteja» (ks. kuv. 1—7).

Tällaisia kehävalleja on tiedossa kaikkiaan kolmisenkymmentä, niistä suurin osa Pohjanmaan rannikolta, Purmon ja Kemin väliseltä alueelta, 1—3 peninkulman päästää merenrannasta, mutta useita myös kauvempaa sisämaasta, kuten Siikajoen, Oulujoen ja Kiiminginjoen laaksoista. Ne sijaitsevat usein takamailla, soihin rajoittuvilla ja muuta ympäristöään korkeammilla kivikko- ja sorakankailla, joilla »usein on luontaisia vallin tapaisia kivirakkoja». Korkeus merenpinnasta lukien on harvoissa tapauksissa tarkalleen tunnettu. Toisten, kuten Tyrnävän Linnamaan ja Metelinvaaran kehävallien seutu on enemmän kuin 40 m y. m. p. Toiset, kuten Pattijoen »Kastellin linnan» ja Paavolan kehävallit sijaitsevat seuduissa, joiden korkeus on lähimaille 50 m y. m. p. (vallin juurelle ja harjalle mitattuna enempi kuin 60 m). Eniten esiintyy »jättiläislinnoja» sen alueen ulko- eli alapuolella, josta kivikauden löytöjä tavataan ja joka siis nähtävästi vasta kivikauden jälkeen on kohonnut merenpinnan yläpuolelle. — Varsin vaihteleva on vallien laajuus: muuan pienimmistä on $6 \times 4,5$ m, suurimmat ovat »Kastellin linna», 58×33 m, ja Lapinkirkko Pietarsaaren pitäjässä (tai Ähtävällä) $57,5 \times 36$ m.

Puheenaolevissa valleissa on nähtävänä usein *kuoppia*, enimmäkseen varmaankin aarteenkaivajain tekemijä. Parissa näyttää näiden kuoppain asema, toisiinsa verrattuna, säänölliseltä, joten on ajateltu niissä aikanaan olleen paaluja kattorakenteen takia. Samanlaisia kivikkokuoppia tavataan silloin tällöin myös kehävallien sisällä tai läheisyydessä; näitä on arveltu tavaransäilytyskuopiksi. Hyvin usein vallien yhteydessä on tavattavana joko pyöreitä tai soikeita *kiviraunioita*, jotka keskeltä usein ovat kuopalla,

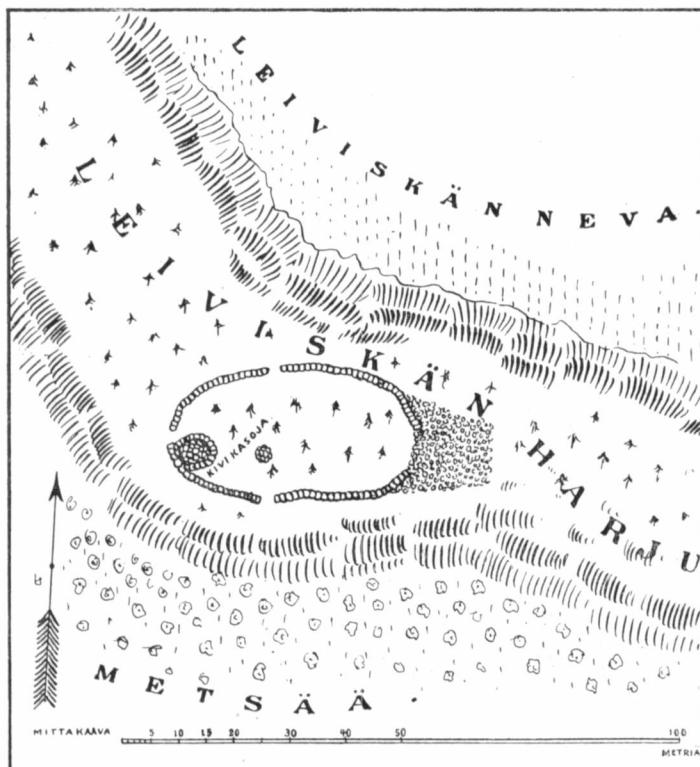
varmaankin aarteenkivaajain jäljiltä. Myös erikseen on samankaltaisia raunioita tavattu runsaasti Oulunläänissä samalla alueella kuin »jättiläiskirkkojenkin». Kun ne ulkomuodoltaan muistuttavat länsi- ja etelä-Suomen hautaraunioita — joissakin tapauksissa on myös sisäisen rakenteen puolesta oltu havaitsevinaan yhtäläisyyttä — on niiden oletettu myös olevan

Kuvat 1—6. »Jättiläislinnain» vanhoja pohjapiirroksia. 1. Liminka, Mustosenkangas; 2. Ii, Metelinlinna; 3. Ii, Rajakangas; 4. 5. Tyrnävä, Kotakangas; 6. Temmes, Linnamaa. (SMYA IX).

haunaraunioita. Luita ja hautakaluston jätteitä raunioista ei milloinkaan ole löydetty, niinkuin on arveltu, sentakia, että useimmat rauniot ovat olleet altiina »sekä ilman että veden vaikutuksille ja aarteenvaivajille».

»Jätiläislinnan» on niiden säännöllisen muodon, »porttien» y. m. piirteiden kuin myös niiden läheisyydessä olevain kiviraunioiden nojalla enimmäkseen pidetty ihmisten rakentamina. Erikoisen laatuunsa ja usein valtaavan muoton sa puolesta huomiota herättäneinä on niitä usein ja sangen

Kuva 7. »Jätiläislinnan» asemapiirros. Kälviä, Leiviskänharju (SMYA XVII).

perinpohjaisesti käsitelty arkeologisessa kirjallisuudessamme. Kysymys niiden tarkoituksesta on antanut aihetta lukuisiin ja hyvin erilaisiin selityskokeisiin, joista ei kuitenkaan mikään ole saavuttanut yleistä hyväksymistä. Mitä ikäkysymykseen tulee — sitä ei ole voitu perustaa löytöihin ennenkuin viime aikana — on »jätiläislinnain» syntyaiaka siirretty esihistoriallisen ajan lopulta kivikaudelle asti, pääsemättä siitä lopultakaan selvyyteen. On syytä aluksi lyhyesti esittää tähänastiset mielipiteet ja tutkimukset »jätiläislinnoista», koska siten selviää sen perustan laatu, jolle koko probleemi on ollut asetettuna. Samalla tarjoaa tällainen katsaus yksityiskuvan

Suomen arkeologian historiasta 1700-luvulta alkaen, näytteen itse muinaistutkimuksen olevan saman, vain askel askeleelta tapahtuvan kehityksen alaisena kuin ne esine- ja kulttuurimuodot, joita se tutkii.

Aikaisemmat käsitykset »jäättiläislinnoista».

Ensiksi sananen sellaisten rahvaan antamain nimitysten johdosta kuin »jäättiläislinna, -kirkko ja -tarha, lapinkirkko» j. n. e. Nämä kuuluvat samaan nimiryhmään kuin esim. nimet »jäättiläiskivet» (isot kulkut- tai jäätikkökivet), »jäättiläishaudat» (harjukuopat), »jäättiläisten sillat» (järviin pistävät kiviriutat) y. m. ja saavat selityksensä siitä aiemmin vallinneesta uskosta, että kaikki merkilliset tai suurempaa voimaa edellyttävät ilmiöt, jotka muistuttavat ihmisen töistä, mutta joiden synty tai tarkoitus on tietämätön tai käsittämätön, ovat muinaisten, väkevämpänä tai salaperäisten asukkaiden aikaansaamia. Tavallisesti ovat tällaiset ilmiöt luonnonmuodostumia, mutta niiden joukossa voi myös olla ihmisten töitä, kuten esim. pronssikautiset hautarauniot (»jätinroukkio» eli »hiidenkiukaat») tai korkealla vanhain harmaakivikirkkojen seinissä tavattavat isot kivilohkareet, joita on kerrottu jäättiläisten sinne kantaneen. Usko jäättiläisiin eli antropomorfisiin ihmeolentoihin — sen on lopullisesti kumonnut vasta jääkausioppi ja jääkauden aikuisen ihmisen luurankojen keksiminen — on alkuaan epäilemättä perustunut mietiskelyyn sellaisten ilmiöiden johdosta, joista edellä on mainittu esimerkkejä ja joihin uteleva ihmismieli on halunnut saada selitystä. Näin ollen olisi meillä nimissä »jänniläislinna, -kirkko» j. n. e. ensimmäinen, kansan antama »tieteellinen» selitys tässä käsitteltyvänä oleville kehävalleille..

Ei ole ihmeteltäväää, ettei muinaistutkimus ole heti voinut kokonaan vapautua tästä ikivanhasta selityksestä. Tosin ei se »jäättiläislinnoja» eli »-kirkkoja» ole käsittänyt jäättiläisten vaan tavallisten ihmisten rakentamaksi, mutta linna-, kirkko- y. m. s. tarkoituksesta on se pitänyt kauvan aikaa kiinni. Aikaisimmin on »jäättiläislinnoja» maininnut Ganander 1700-luvun lopulla *Mythologia Fennicassa*¹. Hän näyttää tunteneen useampia näitä, pitäen niitä yleensä linnoina paitsi Paavolan Pesuankankaan vallia, jota hän on arvelut *kalmistoksi*. Tämän arvelun johdosta on J. W. Calamnius, joka 1860-luvulla on »jäättiläislinnoja» tutkinut, huomauttanut että miksi Paavolassa olisi kaksi kalmistoa lähellä toisiaan, kun samanlaisia ei ole useilla aikaisemmin asutuilla seuduilla ensinkään.² Iin Metelinkirkosta on Calamnius sensijaan lausunut omana arvelunaan, että se olisi pakanuudenaikainen *uhripaikka*, mutta muita samanlaisia hän on pitänyt

¹ Ensimm. painos, 1789, s. 30—31, 50, 69.

² Muinaistiedustuksia Pohjanperiltä, Suomi II: 7, s. 253.

linnoituksina. Myös J. R. Aspelin on pitänyt mahdollisena, että ainakin ne muurikehäät, joilla on »kirkko» nimi, olisivat *pyhättöinä* käytettyjä, viimeisten pakanain kokouspaikkoja¹. Hän on verrannut niitä m. m. mordvalaisten uhripaikkain eli keremetein aitaaksiin, joissa oli yksi portti itään, uhrieläimiä varten, toinen etelään, kansaa varten, ja kolmas pohjoiseen, keittoveden noutamista varten.

Appelgren, joka on laajasti ja yksityiskohtaisesti käsitellyt puheenaloivia kehävalleja teoksessaan Suomen muinaislinnat (SMYA XII), kielää »kirkko» kuin myös »linna» nimeltä todistusvoiman vallien tarkoitukseen suhteen. Hän on myöskin esittänyt sen hyväksyttävän periaatteen, että *kaikkien kehämuurien tulee saada yhteen selitys*, koska kaikki ovat pääpiirteissään yhtäläisiä. Kehävallien pitämistä viimeisten pakanain kokouspaikkoina hän ei hyväksy, sillä »kun esim. Tyrnävän sydänmailla puolen peninkuorman laajuisella alalla löytyy sellaisia koko neljä kappaletta, joista kaksi puolen venäjänvirstan päässä toisistaan, ei sovi enään ajatella mitään hälvenevän uskonnonsalaista tyyssijaa.» Vielä vähemmän sopivat usein mainitut kivitarhat hänen mielestään *linnoiksi*, joiksi niitä paitsi Calamnius m. m. A. H. Snellman (Virkkunen) on arvelut linna nimen, aseman ja muurien vahvuuden perusteella². Appelgren on m. m. huomauttanut, että rinteet niillä Linnakankailla, joita hän on nähtyn, tavallisesti ovat niin loivia, että helposti voi nousta niitä myöten ylös, että valvemmat muurit yleensä ovat poikkeuksia ja että toisinaan suuri porttiaukkojen paljous (kuusikin porttia) tekee tukevimmatkin muurit sotavarustuksina käyttämättömiksi.

Ruotsinmaalainen tutkija Sidenbladh on näkemäänsä »Kastellin linnaa» arvellut *poronlypsyaidaksi*³. Calamnius on Vihannin Linnastenkankaan sisintä vallia luullut lappalaisten *poronpelloksi*, s. o. semmoiseksi paikaksi, johon porot ajetaan yhteen, kun niitä erotetaan ja vasikat merkitään. Itse valli, joka on hietaa, on hänen mielestään varmasti luonnontyötä, mutta hän ajattelee vallin päällä olleen korkean puuaitauksen — muka siitä syystä, että lähellä oli muuan kiviraunio, josta löytyi hiiltä ja jota hän arveli lappalaiskodan raunioksi. Appelgrenin mielestä kumpikaan otaksuma ei kelpaa selittämään ainakaan muinaisilla pienillä kivikkosaarilla olevia tarhoja, joilla ei karjanlaidunta ollut, ja joihin ympäröivä vesi on tehnyt karjan kuljettamisen mahdottomaksi; ne eivät myöskään selitä aivan pieniä tarhoja eivätkä kaksinkertaisia valleja. Vaikeata on hänestä m. m. käsittää, »minkätähden *kiveä* olisi käytetty rakennusaineeksi tuollaiseen karjatarhaan, jonka luulisi paljon helpommin voidun tehdä *puusta* ja miksi näitä tarhoja harvoin poikkeuksin tavataan »aivan muinaisen merenrannan

¹ Vanhan kansan muistoja Kemistä, Suomen Kuvalahti, v. 1879, N:o 147.

² Oulun kihlakunta, SMYA IX, s. 69.

³ SMYA XII, s. LVII.

ääressä», eikä »korkeammillakin mailla ja myöskin kauvempana sisämaissa.»

Kun edelliset selitykset puheenaolevien kehävallien tarkoituksesta Appelgrenin mielestä eivät olleet tyydyttäviä, on hän sensiaan olettanut niiden aikanaan olleen *ihmisten asumuksia* eli *taloja*¹. Tähän on hän johdunut sellaisista paikannimistä kuin Majakeidas, Kotavaara ja Pirttikangas. Nämä ovat toisintonimiä niille paikoille, joilla puheenalaisia kivikehiä tavataan, viitaten siis niillä muinoin olleisiin asuntoihin. Appelgren on verrannut Pohjanmaan kivitarhoja muinaisskandinavilaisiin, Ölannissa ja Gotlannissa tavattuihin, roomalaiselta rautakaudelta johtuviin talonperustuksiin (»kämpagravar»), joita mainitut tarhat hänen mielestään elävästi muistuttavat. Tosin esiintyvät Pohjanmaan tarhat yksitellen, mainitut Ruotsin talonperustukset ryhmittäin, ja Pohjanmaalla on niin suuria tarhoja (aina 33 ja 36 m leveydeltään), ettei yksi katto ole voinut suojata koko rakennusta, kun sensiaan Ruotsin »kämpagravar» ovat paljon pienempiä (leveys sisäpuolelta enintään 10 m)². Mutta edellinen piirre voi Appelgrenistä olla paikalainen omituisuus ja jälkimmäisen on hän katsonut voitavan selittää kaksinkertaisten kehävallien avulla. Näissä olisi sisävalli ollut varsinaisen asuinrakennuksen perustana; sisä- ynnä ulkovallin väli, etenkin pitkillä sivuilla, olisi voinut olla vajana ja ehkä karjankin olopaikkana, jota olisi suojannut erityinen, kenties yksipuolin katos. Ulkomuuri olisi mahdollisesti voinut olla lisäksi rintasuojana sotaisten hyökkäysten aikana. Tähän tapaan olisivat leveätkin tarhat selitettyvät. Lukuisain porttiaukkojen johdosta Appelgren on tässä yhteydessä huomauttanut, että »moni on voinut syntyä ja onkin syntynyt myöhempinä aikoina». Ajatusta, että tarhat olisivat asuinrakennusten jäännöksiä, on Appelgrenissä vahvistanut erään tarhan sisällä olevat kivikuopat, jotka vastaisivat nykyään maaseudulla lattian alle tehtyjä kellareita. Tarhain läheisyydessä usein esiintyvät kivikasat, jotka muistuttavat etelä-Pohjanmaan ja lounais-Suomen hautaraunioita, ovat myös antaneet lisätukea samalle ajatukselle.

Iän puolesta Appelgren katsoo mainittujen tarhain voivan olla kansainvaelluksen ajalta etenkin siitä syystä, että etelä-Pohjanmaan hautaraunioista, jotka ovat tarhain yhteydessä tavattavain kivikasain kaltaisia, on löydetty tämänaikuisia muinaisesineitä. *Kansallisuudeltaan* olisivat tar-

¹ SMYA XII, s. LX seur.

² Esimerkin vuoksi mainittakoon, että nykyaisista talonpoikaisrakennuksista isoimpia ovat kivinavetat, jotka harvoin ovat 10 m leveämpiä. Meidän keskiaikaisista kirkostamme lähenee leveydeltään ainoastaan suurin, nim. Turun tuomiokirkko, isoimpia »jätiläislannoja», ollen leveimmältä kohdalta n. 30 m. Vain harvat nykyisistä tehdasrakennuksistammeakaan voivat kilpailla leveydessä isoimpain jätiläislinnain kanssa. Olen merkinnyt muistiin erään saharakennuksen (Haukiputaalta), jonka leveys oli 21 ja pituus 54 m, ja jonka katto, nähtävästi lumen painon takia, kannatteiden ollessa liian heikkoja, romahti alas.

hain rakentajat saman tutkijan ynnä joidenkuiden muidenkin mukaan olleet germanilaisia, päättäen m. m. Gotlannin kivitarhain ja jätiläislinnain yhtäläisyydestä. Elintavoiltaan olisivat ne olleet merta kyntävää »vesikansaa», mihin viittaisi puheenaolevain »asuinpaiikkain» sijaitseminen entisen merenrannan lähellä.

Appelgren esitti hypoteesinsa v. 1891 ja sen varassa on muinaistieteellinen käsitys »jätiläislannoista» ollut, kunnes Aarne Europaeus 20 vuotta jälkeenpäin ryhtyi tähän probleemiin. Aluksi on Europaeus ollut pääasiassa Appelgrenin kannalla¹, tahtomatta kuitenkaan kokonaan hyljätä linnahypoteesia, jota puoltaisi useimpain kivitarhain sijaitseminen turvallisilla takamailla. Mutta kun Europaeus sai tilaisuutta toimittaa kaivauksia m. m. Pesuankankaan »jätiläislinnassa», johtui hän tulokseen, joka oli odottamaton eikä antanut vähintään tukea Appelgrenin hypoteesille². Kaivauksissa tuli nimittäin esille pari kiviassetta ja lukuisasti iskettyjä kivensirpaleita, joista kävi selville, että paikalla on kivikaudella oleskeltu ja kiviaseita valmistettu. Kun kulttuurikerrosta ei ollut, ei esim. tulenpidon jälkiä, ei Europaeus pidä tarhaa varsinaisenä, pitempiaikaisena asuinpaikkana. Hänen mielestään on puheena oleva kivitarha — ja samalla myös suurin osa muita jätiläisfarhoja — todennäköisesti *kivikautinen*, koska ainot siitä tavatut löydöt, joita voi pitää yhdennäkaisina, ovat kivikautisia, ja koska löydöt »näyttävät järjestyneen vallin mukaan, joka seikka melkein edellyttää, että valli on ollut olemassa, kun ne maahan joutuivat». Tämä johtopäätös, johon tuonnempana palaan, epäilyttää kuitenkin Europaeusta, kun suuri osa »jätiläislannoja» on kivikautisen löytöalueen ulkopuolella, kun silloin olisi vaikeata selittää »jätiläiskirkkojen» yhteydessä tavattavia, hautaraunioina pidettyjä kivikasoja ja kun pohjoismaiden kivikautisten muinaisjäännösten joukossa ei ole ainotakaan, johon »jätiläiskirkkoja» voisi verrata. Nämä ovat Europaeuksen mielestä pitempiaikaista käytäntöä varten rakennettuja, mutta »että Pesuankankaan tarha olisi asuinrakennuksen raunio, siitä eivät kaivaukset antaneet mitään todistuksia.» Valli ei myöskään voisi olla rakennettu kivikautista asuinpaikkaa ympäröimään, eikä se voisi eri syistä olla pakopaikaksi tehty varustuskaan. Europaeuksen lopputulos on, että valli on rakennettu »jotain erikoista, vastaiseksi *tuntematonta tarkoitusta* varten», ja että kai-vaus on johtanut koko kysymyksen melkein umpikujaan.

Jälkeenpäin on A. M. Tallgren käsitellyt »jätiläislannoja», katsoen niitä Europaeuksen löytöjen nojalla kivikautisiksi. »Jätiläislinnain» tarkoituksen selittämiseksi on hän valinnut vanhan *dualistisen* kannan, turvautuen osaksi Appelgrenin asuntohypoteesiin, osaksi Sidenbladh—Calamniuksen poronaitaushypoteesiin, huolimatta sekä dualistisen käsityksen

¹ Pohjanmaan »jätiläiskirkosta», Jouko I, v. 1910.

² Paavolan pitäjän »jätiläiskirkot», SM 1913, s. 80—91.

että molempain mainittujen hypoteesien johdosta tehdystä huomautuksista. Asunnon rakenteestakin on Tallgrenilla hypoteesinsa, jonka mukaan »katto» lienee ollut kupeva, kenties siihen suuntaan kuin verrattavissa rakennuksissa Hebrideillä meidän päivinämme».¹

Näin ollen on melkein jokaisella tutkijalla »jättiläislinnoille» oma, jopa toisilla kaksinkertainen hypoteesinsa, ja jokainen uusi hypoteesi on tavallisesti kumonnut edeltäjänsä. Näiden lisäksi rohkenen minä esittää vielä yhden, entistä poikkeavan selityksen. Ennen en ole puuttunut »jättiläislinna»-probleemiin. Enkä minä ollut näitä valleja aiemmin nähtytkään muita kuin kaksi. Toinen oli »Kastellin linna», jolla minä kävin v. 1901, silloin vielä voimatta vapautua siitä auktoriteettiuskosta, että puheenaoleva valli — yksi suurenmoisimpia ja säännöllisimpia »jättiläislinnoja» (kuv. 8) lukuisine lähellä sijaitsevine oletettuine hautaraunioineen — olisi ihmistyötä. Toinen oli Jyväskylän pitäjässä, Majakeitaalla eli Karjusalmen kankaalla sijaitseva valli, jonka heti päätiin luontaiseksi, s. o. ranta-muodostumaksi. Kun sitten pyrki vallalle se mielipide, että »jättiläislinnat» olisivat kivikautisia muinaisjäännöksiä ja kun tämä oletus on ristirii-tainen koko sillle käsitykselle, minkä minä olen saanut kivikauden kulttuurista, tähdoon saada selvyyttä kysymykseen. Tässä tarkoituksesta sai tri S. Pälsi ja tämän kirjoittaja tehtäväkseen kesällä v. 1920 suorittaa kai-vauksia »Kastellin linnalla» Pattijoella, ja samalla matkalla oli meillä tilai-suus myös tehdä havaintoja eräistä muista »jättiläislinnoista».

Tutkimus »Kastellin linnalla».

»Kastellin linnan» kivikehän sisäpuolella kaivettiin 30 m² laajainen ala. »Maassa ei voitu huomata ihmisisatuksen jättämiä likaantumismerkkejä, luunsiruja, hiljenpalasia, nokea tai palomaata», lausuu Pälsi kaivauskerto-muksessaan (Kansallismuseon arkistossa). Kaivauksesta korjattiin kaksi nuolenkärkeä ja veitsi tai saha, kaikki liuskeisia ja särkyneitä, reikäkiven teelmän kappale, kaksi iskukiveä, hioin, kvartsinen kaavin, useita vuorilajin ja satoja kvartsin sirpaleita y. m. Tulos oli siis samanlainen kuin Euro-paeuksen kaivauksesta Pesuankankaalla.

»Jättiläislinnain» valleista on oletettu, että ne alkuaan ovat olleet korkeampia mutta että ne sittemmin olisivat jaonneet eli rauenneet nykyiseen asuunsa. Jos näin olisi laita, olisi vallin pohjalla, ainakin reunilla,

¹ Suomen esihist. ja ajaltaan epämäär. kiinteät muinaisjäännökset, s. 28. — Tallgrenilla on muuten erehdyttäviä tietoja »jättiläislinnoista, kuten esim., että ne olisivat keskittyneet »jokivarsille», ja että niiden kansanomaisia nimityksiä olisi m. m. »Kastelli». »Kastellin linnaksi» sanotaan kyllä Pattijoen pitäjässä ja kylässä olevaa vallia, mutta Kastell sattuu olemaan sen talonväen sukunimi, jonka maalla valli sijaitsee, eikä tietytst voi olla kansan antama nimi.

edellytettävä isompia kiviä ja ylempänä pienempiä kiviä. »Porttien» pielessä olisi samoin oletettava isompia, säännöllisesti asetettuja kiviä, jos nimittäin oletetaan, että »portit» ovat rakennettuja todella porttiaukoiksi. Vallin avaaminen erään »portin» kohdalla osoitti, että »portissa» ei ollut minkäänlaista tarkoitettua rakennetta, vaan että se oli vain notkelma, joka ei ulottunut läheskään pohjaan asti, ja että itse vallissa oli ainoastaan pinnalla, lähes puolen metrin vahvuudelta, isompia kiviä, mutta syvemmällä tuli vastaan pienempiä kiviä ja sitte puhdasta, ihmiskäsin liikuttamaton soraa ynnä hietaa, aina pinnan tavoin muodostaen pyöreäselkäisen vallin. Vallin aines oli siis *kerrostunutta eli lajittelua suuruuden*

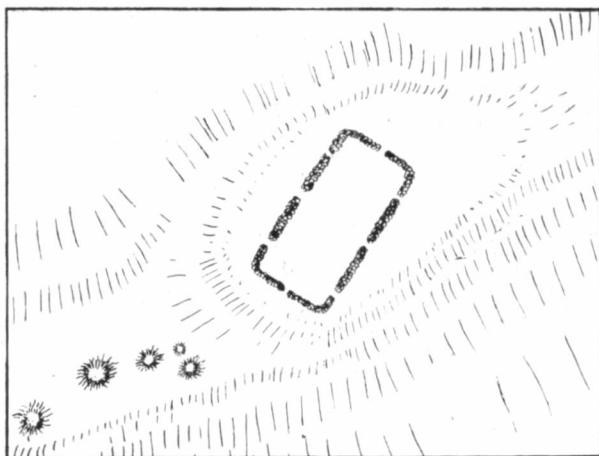
Kuva 8. »Kastellin linnan» valli. Kirjoittajan valokuvaama.

mukaan, ja valli oli selvästi alkuperäisessä asussaan; se oli muuten loivempi ulkopuolelta ja jyrkempi sisäpuolelta.

Samalla harjanteella, jolla vallikehä sijaitsee, tutkittiin kaksi pohjiosessa päässä olevaa kivirauniota. Toinen, joka oli keskeltä kuopalla, näyttäytyi ennen kaivetusta. Raunio oli nähtävästi J. W. Calamniuksen 1860-luvulla avaamana jäänyt sellaisenaan maatumaan. Toisessa pienemmässä kivirauniossa oli päälimmäisten isompien kivien alla pienempiä sekä sitten aivan puhdas sora. Minkäänlaisia hautaukseen viittaavia merkkejä ei havaittu, ei kiviläjän rakenteessa eikä luunsiruja tai muuta sellaista.

Vallissa havaitun kerrosjärjestykseen ja vallin profiiliin nojalla voi »Kastellin linnan» päättää *rantavalliksi*. Samaa näytti vallin punnitus, jonka mukaan vallin harja joka sivulta on pääpiirteeltään saman korkuinen. Kivikauden ihmislähetystä ei toki voida odottaa vatupassin käyttöä. Vallin syntynä on, geologisesti puhuen, verrattain myöhäinen eli viimeisen maankohoamisen aikainen. Tämän maksimimäärää ei tosin tarkkaan tiedetä. Lindberg

on löytänyt meridiatomaseita Oulujärven tienoissa 122 m korkeudella¹, ja Ramsay mainitsee *Mastogloia*-muodostumia tavatun Kärsämäellä 118 m korkeudella sekä *Campylocidus clypeus*-kerrostumia Kärsämäellä, Sievissä ja Pyhäjoella ainakin 104 m y. m. p.² Jos Kastellin vallin korkeus on 63 m y. m. p. (sen harjan 65 m) — korkeusmääräys on taskuane-roiidilla tehty — voisi valli ehkä olla muodostunut viimeisen maankohoamisen puolivaiheilla. Sen piiristä saadut kivikauden löydöt ovat ilmeisesti voineet maahan joutua vasta sitten, kun valli oli syntynyt ja merenpinta alentunut — ennen vallin syntymistä oli tällainen tyrskyjen ympäröimä merenkari sopimaton ihmisten olopaikaksi. Löydettyt kiviaseet ovat iältään vaikeita tarkemmin määritätä, mutta ovat joka tapauksessa kivikauden loppupuolelta, jota ennen vallin siis on täytynyt syntyä. Kun meri

Kuva 9. »Kastellin linnan» pohjapiirros. Laatinut I. J. Inberg v. 1869.

vielä oli vallin tai vaikka vain harjanteen juurella (n. 48 m korkeammalla kuin nykyään), tarjosi vallikehä epäilemättä sopivan vahtipaikan esim. merilintujen pyytäjille — edellytettyä, että seutu on tuonoin ollut vesilinnuille suotuisa olopaikka. Löydetty nuolenkärjet näyttävät eheänä olleen hoikkia ja nelisärmäisiä, ehkä lintunuoliksi aiottuja.

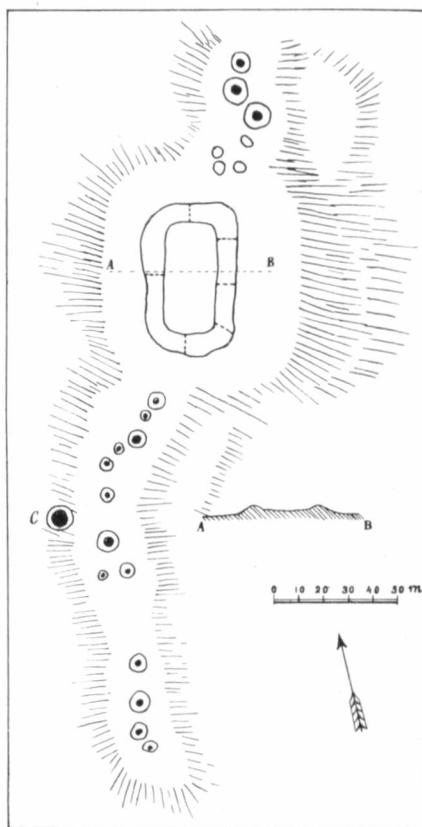
Sopii arvella, että kivikauden pyyntimiehet olisivat avanneet vallin noita »porttiaukkoja», joita on vallin joka puolella, jopa maanpuolisella sivulla kolme kappaletta (Inberg on toisellakin pitkällä sivulla nähty niitä kolme kappaletta). Näitä voisi ajatella »ampumakoloiksi», joista olisi väijytty ja ammuttu lähellä uiskentelevia lintuja, samoinkuin nykyään kertomuksen mukaan tehdään Ahvenanmaalla y. m. meren saaristossa rantaval-

¹ Postglaziale Klimaveränderungen, Tukholma 1910, s. 193.

² Geol. Fören. i Stockholm Förhandlingar 1920, s. 251.

lien koloista. Mutta epäillä sopii, ovatko nämä kolot siihen tarkoitukseen sopivia. Myöskin on puheenaolevia koloja voitu avata osaksi jo kivikaudella, helpottaakseen siten kulkua vallikehän sisään, mutta kolme sellaista yhdellä sivulla on liikaa tähän tarkoitukseen. Muuan mahdollisuus on se, että nämä kolot ovat samanlaisia jälkiä kuin vallissa olevat syvänteet uteliasten ihmisten penkomisesta.

Mistä sitten johtuu suorakaidetta lähenevä vallin säännöllinen muoto, joka »porttien» ohella lähinnä on antanut aihetta pitämään vallia ihmisten

Kuva 10. »Kastellin linnan» ja sen läheisten raunioiden asemapiirros. Laatineet S. Pälsi ja J. Ailio v. 1921.

rakentamana? — Tämä säännöllisyys on todellä hämmästyttävä, kun esim. katselee tunnetun karttamestarin I. J. Inbergin pohjapiirrosta linnasta (kuv. 9), vanhinta, joka siitä on olemassa ja joka varmaankin perustuu vain harvoihin mittauksiin ja sitte on kamarissa kauniisti piirretty. Nämä säännöllinen ei ole se pohjapiirros, jonka me Pälsin kanssa paikalla teimme (kuv. 10). Mutta vallin pitkät sivut ovat senkin mukaan jotenkin suoria ja melkein yhdensuuntaisia. Tämä on seuraus vallin asemana olevan nyp-

pylän pitkäkkäästä muodosta. Vallin kulmat kaartuvat paljon enemmän kuin Inbergin piirroksessa.

Edellä mainituille kivikasoille on kuvaava piirre, että ne yleensä sijaitsevat pitkin harjanteen selkää, tosin vähän alempana kuin itse valli. Lisäksi on huomattava, että säännöllisempiä ovat aina ne rauniot, joissa on kuoppa keskellä ja jotka ovat ihmisten mylläämää. Muut ovat muodoltaan epämääräisiä, vaikka tietysti yleensä pyöreämäisiä, kuten kiviläjät tavallismmin. Ilmeisesti on puheenaolevain raunioiden alkusyy asetettava yhteyteen harjanteen muodostumisen kanssa. Tyrskyt ja rantajätät ovat osaltaan kasailleet kiviä jonkin epätasaisuuden, esim. isompain maakivien ympärille. Vallikehä ja rauniot ovat luonnollisesti eri aikoina syntyneet, merenpinnan ollessa itsekunkin korkeudella. — Muuan isonlainen kivikkokuoppa (kuv. 10 c) sijaitsee harjanteen juurella ja näyttää ihmisten kaivamalta.

Kastellin seudulla on kertomuksen mukaan muuallakin ylävillä kohdilla »jäättiläislinnain» tapaisia kivikehiä, vaikkei niin kauniita ja suuremmisia kuin »Kastellin linna». Yhden sellaisen näimme *Sillankorvanniityn* laidalla, matkalla metsän halki Kastellin talosta Relletin pysäkille. Se on isoista kivistä muodostunut epäsymmetrinen ympyrä. Kivet ovat luultavasti jääiden tai jäätikoiden paikoilleen sijoittelemia. Ympärillä oli kuusi epämääristä kivikasaa, soikean kaaren muotoisesta järjestyneinä. Nämäkin ovat epäilemättä luonnontöitä.

Saloisten Pirttivaaralla, ei kaukana »Kastellin linnasta», on kertomuksen mukaan suunnikkaan muotoinen »jäättiläiskirkko», joka olisi »selvästi ihmiskäsi työtä»¹. Tällä vaaralla on kaikkialla »harjavia aaltoja», joiden joukkoon »helposti häipyä äkkinäiseltä katsojalta jäättiläisten kirkkokin», sijaitseva mäen korkeimmalla kohdalla. »Porttikäytäviä» on viimeisen ilmoituksen mukaan viisi. Vallikehän sisäpuolella on pienempi, »paikoin hyvinkin huolellisesti ladottu muuri, rajoittaan pohjoispäästään avoimen, kauttaaltaan 10 m leveän suorakaiteen». Louhikossa on »pyöreitä tai soikeita kivikumpuja, jotka nekin näyttävät ihmiskäden työltä» ja ovat »kaikki aarteenaikaivajain pahasti repostelemia». — Kertomus näyttää ilmeisesti, että tässä on analoginen luonnonmuodostuma rantavalleineen ja kiviröykköineen kuin »Kastellin linnalla».

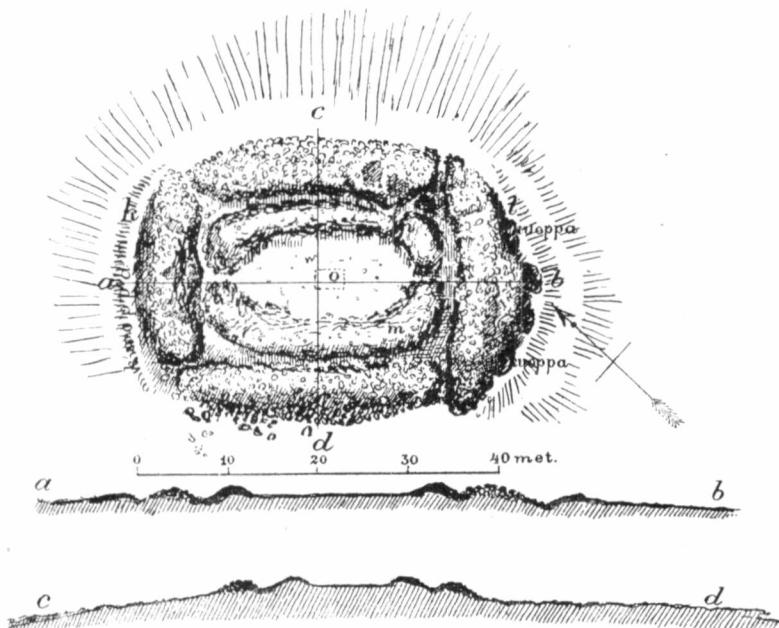
»Metelinlinna» Iissä.

Paraiten tunnettuja on mainio »Metelinlinna» eli »Metelinkirkko» Ison-huhdin kankaalla, sen korkeimmalla kohdalla, Iissä. Sitä ovat käyneet tutkimassa Calamius, Snellman ja Appelgren². Kun sillä on lisäksi kaksinkertaiset vallit, teimme me Pälsin kanssa matkan sitä tarkastamaan.

¹ Hj. Appelgren, Suomen muinaislinnat, SMYA XII, s. 188. — A. Europaeus, Pohjanmaan »jäättiläiskirkkoista», Jouko I, s. 60.

² Suomen muisnaislinnat, s. 213 s.

Calamnus ja Snellman esittävät »linnan» täydellisesti soikeanmuotoisena (kuv. 2), Appelgrenista on tasakaiteen muoto valtavampi. Ulkovalli on kivistä, joista Appelgren on havainnut, että ne »ylimalkaan olivat ympyräisiä, veden sorvaamia». Sen »porttiaukot sijaitsevat kulmissa, näytäen Appelgrenistä »enemmän rikkomisen kautta syntyneiltä kuin alkuaan porteiksi tehdyiltä». Niiden asema näkyy viereisestä pohjapiirroksesta (kuv. 11), joka alkuaan on Appelgrenin laatima ja sitten minun hiukan muodostelemani omain havaintojeni mukaan. Tarkoitukseltaan eivät nämä »porttiaukot» soveltu juuri muiksi kuin sisäänkäytäviksi. Sisävalli on ma-

Kuva 11. Pohjapiirros »Metelinlinnasta» Iissä.

tala, mutta sen harja on korkeammalla kuin ulkovallin harja. Vallin muoto on selvästi soikea, ja sen aines on soraa pienine kivineen, jotka ovat »ympyräisiä veden huuhtomia», kuten Appelgren on huomauttanut. »Porteista» on Appelgren sanonut, ettei »niistä näin matalassa vallissa luonnollisesti voi paljon tietää». Mainittujen vallien kummassakin päässä erottivat minun silmäni kolmattakin vallia tai vallinhaahmoa; profiililtaan on tämä samanlainen kuin edelliset vallit (ks. kuv. 11). Alempana kankaan loivilla rinteillä on laajalti kivistä karikkoa, joka synnyltään kuuluu yhteen edellisten vallien kanssa.

»Metelinlinnaa» eli »-kirkkoa» on Calamnus kaivellut. Sen sisustasta ei hänelle tullut silmiin mitään erinomaista. Vallien suhteen hänenst̄ näytti, ettei ole »suuresti lukua pidetty muurin lujuudesta ja vastustus-

voimasta», vaan itsekuhunkin paikkaan on pantu sitä »rakennusainetta, mitä siinä vaan löytyi». Kun muutkin seikat, kuten kirkko nimi, soveltuvat hänestä paremmin uskonnollisiin kuin sotaisiin käytäntöihin, on hän Metelinkirkkoa arvellut uhripaikaksi. Snellmanin oletus, että se olisi suo-javarustus, nojautuu paikan topografiseen asemaan ja meteli sanaan.

Tässä ei tarvitse puuttua näihin eikä muihinkaan hypoteeseihin Metelinlinnan tarkoituksesta. Pääasia on kysymys vallien synnystä. Kaikki edellämainitut seikat: kehävallien asema ja lukumäärä, niiden profiili sekä aineksen vaihtelu ja laatu (huuhtoutuminen, pyöristyminen ja lajittelu) saavat paraan ja luonnollisen selityksensä olettamalla vallit *rantamuodos-tumiksi*. Nuo muodoltaan epämääräiset »porttiaukot» ovat ainotarmerkit ihmistyöstä. Ne ovat iältäänkin epämääräisiä, ehkä aikain varrella vähitellen syntyneitä.

Paavolan »jätiläislinnat».

Paavolan pitäjän »jätiläislinnoja» — niitä on kaksi, molemmat Siika-joen laaksossa ja asutulla seudulla — on viimeksi A. Europaeus käsittelyt¹. Niistä tuloksista, joihin hänen kaivauksensa Pesuan kankaalla johtivat, on edellä mainittu. Europaeus on lisäksi kummassakin »jätiläislin-nassa» tehnyt havaintoja, jotka näyttäisivät vallien suunnitelmassa ja rakenteessa tarkoituksenmukaisuutta ja vaatisivat siis olettamaan järkevää olentoa vallien rakentajaksi. Erittäinkin tämän vuoksi poikkesimme me näitä valleja tarkastamaan.

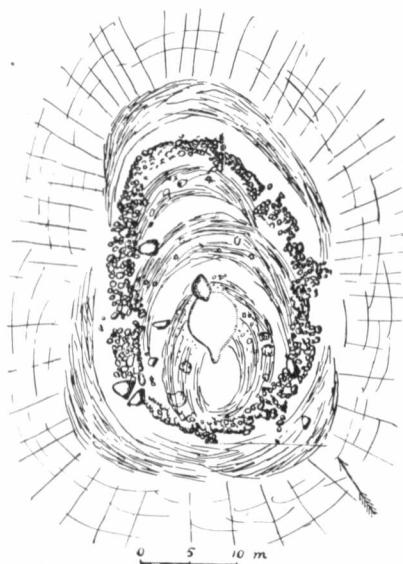
Linnankankaalla, jyrkkärinteisellä mäellä sijaitseva »jätiläislinna» on verrattain vähäpäätöinen kivikkokehä. Sen muoto on Calamniuksen mukaan säännöllinen ellipsi, Europaeuksen mukaan kulmista pyöristynyt, sivuiltaan hieman uloskaartuva suorakaide, jonka itäinen nurkka kuitenkin on epäsymmetrinen, »valli kun on täällä, ettei se joutuisi muuta osaa paljon alemmaksi kankaalle, — — — vedetty melkein suoraan» (s. o. oikaistu; ks. kuv. 12). »Portteja» on Calamniuksen mukaan vaikeata erottaa, mutta maahan painuneiden kohtain nojalla on hän määritellyt niiden luvun nel-jäksi. Europaeuksen mukaan on vain yksi »porttiaukko» selvä; toinen on sellaiselta näyttävä.

Minulle pisti heti silmiin se seikka, että puheenaoleva kivikehä, joka luonteenlaan on aivan kuin rantavalli, viettää lujasti NO suuntaan. Tämä rantavallille outo piirre sai kuitenkin pian selityksensä. Tuo kivinen valli, joka kansanluulon ja tutkijain mukaan on merkitty »jätiläislinnaksi», ei olekaan yhtenäinen eikä samanaikainen rantamuodostuma, vaan se on kiven osa useista, toinen toistaan alempana olevista ja simpukkamaisesti järjestyneistä eri *rantavalleista* (kuv. 12). Näiden aines on osaksi kiveä,

¹ Paavolan pitäjän »jätiläiskirkot», SM 1913.

osaksi hietaa; jopa voi saman, esim. sisimmän vallin toinen sivu (SW-päässä), olla kivistä, toinen hiedasta kasaantunut. Hiedasta muodostuneet vallinosat ovat siksi heikkoja ja osittain epämääräisiä, etteivät entiset tutkijat ole niihin huomiota kiinnittäneet. Vallien asema ja muoto on johtunut maan kaltevuusseikoista ja epätasaisuksista. Täten saa selityksensä, miksi »jättiläislinnan» yksi nurkka on »vedetty» niin, »ettei se joutuisi muuta osaa alemaksi». Tämän jälkeen on turhaa puhua mainitun kivikehän tarkoituksesta.

Pesuankankaan »jättiläislinna» on soikeamainen, osaksi isoista kivistä muodostuva kehävalli loivarinteisellä kivisellä moreenipäällä (ks. Euro-

Kuva 12. Pohjapiirros Linnankankaan »jättiläislinnasta» (tummaksi tehty kivikehä; tämä osa on Europaeuksen pohjapiirroksen mukaan).

paeuksen pohjapiirrosta, S. M. 1913, s. 86). Se on pohjoispäässä leveämpi ja korkeampi, osaksi sen takia, että tänne on kasattu kiviä viereisestä peltokoppolista. Se on muutenkin alkuperäistä muotoaan jonkun verran kadottanut ja runneltu. Porttiaukkoja voi Calamniuksen mukaan yhtä hyvin huomata neljä kuin kaksi; Europaeuksen mukaan niitä on neljä.

Kehävallin luonne viittaa ilmeisesti *rantamuodostumaan*. Tätä tukee se seikka, että ympäröivässä kankaassa on sangen tiheää aaltojen vapaaksi huuhtelemia kiviä. Kuitenkaan ei valli ole säähköllinen, yksinomaan aaltojen muodostama akkumulatsionivalli, vaan näyttää sen runkona olevan siellä täällä isoja maakiviä, joiden ympärille ja väliin nähtävästi keväitäjät ja

tyrskyt aikanaan ovat siirrelleet pienempiä ja pienjäkin kiviä.¹ Mahdollisesti ei valli myöskään ole alkuaan ollut yhtenäinen eikä siis olisi aivan yhdennäkainen.

Europaeus, joka pitää vallia rauenneena ihmistyönä, on sen rakenteesta tehnyt m. m. seuraavia havaintoja, kuitenkaan koettamatta purkamalla ottaa vallista selvää.

1) Valli olisi selvästi reunustettu isoilla kivillä, joista moni on laakamainen ja asetettu pystyn siten, että tasainen sivu on pystysuorassa tarhan sisustaan päin. Vallin ulkoreunakin on hänenstä näyttänyt olleen merkitty isommilla kivillä, ja missä reunakiviä on vallin kummallakin sivulla, olisi niiden välillä kasattu pienempiä kiviä. — Tämän johdosta on huomautettava, että tosin on paikoin isompia kiviä vallin reunassa, mutta niitä on myös sisällä, ja tosin ovat jotkut kivet pystyssä ikääntkuin seinäkivet, mutta nämä ei ole sääntönä vaan sattumaa, rantajäiden siirtelemiä »kulkureita» (ks. Hellaakoski, m. p.). Vallin sisässä voi olla enemmän pienempiä kiviä, mutta mahdotonta on tässä nähdä sellaista rakennussuunnitelmaa kuin esim. keskiajan kivirakennuksissa, joiden tapaista kivityötä Europaeus näkyy ajattelevan, eikä ainakaan sellaista suunnitelmaa, jota ihmistöissä olisi edellytettävä.

2) Eräässä kohdassa olisi reunakiven juurelle ladottu useampaan kerrokseen pikkukiviä, arvatenkin sen pystyä asentoa tukemaan. — Ilmiö saa paraiten selityksensä jäiden toiminnasta ja on vastoin kivirakennustapoja.

3) Vallin »oviaukoissa» olisivat mieltäkinnittäviä isot pieluskivet, jollaisia on tavattu muissakin jättiläiskirkkoissa. — Tietenkin sellaisia on sattunut joskus myös »porttien» pieliin, tai oikeammin »portteja» on koetettu avata isojen vallikivien viereen, mutta johdonmukaisuutta tässä ei ilmene, kuten Europaeuksen tarkka pohjapiirros hyvin näyttää.

Mitä puheenaolevan kehävallin ikään tulee, on Europaeus tehnyt täysin hyväksyttävän päätteläinen, edellyttääessään vallin olleen olemassa silloin kuin sen piiristä löydetyt kiviaseet maahan joutuivat, koska löydöt näytävät järjestyneen vallin mukaan. Valli on niinmuodoon *vanhempi kuin löydetyt kiviaseet*, eikä yhdenkäinen näiden kanssa, kuten Europaeus vastoin mainittua päättelmäänsä väittää (SM 1913, s. 90). Se voi silti olla ja todennäköisesti onkin kivikauden aikana muodostunut, mutta vallin synty ei ole missään tekemisessä kivikautisen kulttuurin tai ihmisen kanssa, lukuunottamatta ehkä »oviaukkoja», joista jo kivikauden ihmiset ovat voineet viskellä kiviä pois, tehdäkseen kulun »linnaansa» mukavammaksi (ampumakoloiksi ei ainakaan näitä aukkoja sovi olettaa).

¹ Ks. A. Hellaakoski, Suursaimaa. Fennia 43: 4, s. 22—24.

Yleisiä huomautuksia.

Sen nojalla, mitä »Kastellin linnasta», Metelinlinnasta» ja Paavolan molemmista »jättiläislinnoista» on esitetty, sekä viitaten lisäksi esim. Temmeksen Linnamaan »jättiläiskirkon» kuvavaan pohjapiirrokseen (SMYA XII, s. 198 jälkeen), voi hyväällä syyllä väittää, että »*jättiläislinnat* yleensä ovat *ranta*muodostumia. Tämä on ainoa selitys, joka sopii kaikkiin näihin kivitarhoihin, ja vain täten voidaan ne syntynsä puolesta käsitteä, nimittäin alkuperäisen muotoisina, ilman »portteja» ja vallin selässä olevia kuoppia. Tavallisimmin ovat puheenaolevat kivikehät tyypillisä akkumulatsionivalleja, kuten Pattijoen »Kastellin linna» (kuv. 8) ja Iin Metelinlinna, ja tästä saa riittävän selityksensä niiden asema ylävillä paikoilla, niiden yllien yksin- tai moninkertaisuus, niiden profiili muoto, niiden aineksen vaihtelu, kerrostus, pyöristyminen ynnä huuhtoutuminen ja vallien soikea tai ainakin nurkista pyöristynyt muoto. Useissa aikaisemmissa pohjapiirroksissa esiintyvä suorakaiteinen muoto suorakulmaisine nurkkineen (kuv. 1, 5, 6, 9) on subjektiiviseen näkemykseen ja epätarkkoihin mittauksiin perustunut kuin myös siitä johtunut, ettei usein ole helppo määräätä itse vallin ja muun kivikon välistä rajaa. Jos mainitut piirrokset joskus lähi-maille vastaavatkin todellisuutta (kuv. 10), saavat ne luonnollisen selityksensä paikan topografiasta. Paitsi näitä, tyrskyjen ja rannikkovirtausten luomia akkumulatsionivalleja on »jättiläislinnain» joukossa myös sellaisia, jotka ovat, ainakin osaksi, rantajäiden muodostelemia (esim. Pesuankankaalla Paavolassa).

Niiden joukossa on myös erikoisia *poikkeusmuotoja*, joista yhtenä esimerkkinä mainittakoon Tyrnävän Metelinvaaran kivitarha.¹ Tämä ei sijaitse paikan korkeimmalla kohdalla, vaan vähän alempana, piirroksesta päättäen kahden rinnakkaisen rantavallin välissä, jotka muodostavat sen pitkät sivut. Lyhyiden sivujen syntyä on vaikea selittää paikalla havaintoja tekemättä, varsinkin kun niiden laatua ei ole kuvattu. Nämä sivut voivat olla isompain kivien kohdalle kasautunutta rantakivirykelmää, siis nekin luontaisia, samanlaisia kuin muutkin viitatussa piirroksessa nähtävät »poikkiaidat». Mutta niissä voi tietysti myös olla myöhempään ihmiskäisen (paimenpoikain?) järjestelyä. Appelgren on huomauttanut, ettei kansa tälle »muinaisjätteelle» omista linnan eikä kirkon nimeä.

Poikkeusmuodolta näyttää myös muuan »jättiläislinna» Tyrnävän Kotakankaalla.² Sen valli on hiukan spiraalimaisesti kiertynyt, muodostaen keskiajan linnoja muistuttavan Zwingerin tapaisen sisäänkäytävän, kuten Europaeus on siitä lausunut. Puheenaoleva »jättiläislinna» on aikai-

¹ Ks. Appelgrenin kuvausta, SMYA XII, s. 206—207, missä myös pohjapiirros.

² Ks. A. Europaeuksen kertomusta ja kuvia Kansallismuseon arkistossa (»jättiläiskirkko» n:o 2).

semmin kuvattu kaksinkertaisena, yhdeltä kohdalta yhdeksi sulaneena (kuv. 5), ja tällaisena se ei ole poikkeusmuoto vaan selvästi ranta-muodostumaksi käsitettävä. Ulkovalli on Europaeuksen paikalla käydessä ollut nähtävästi soistumisen takia niin peittynyt ettei siitä ollut näkyvissä muuta kuin pieni pätä (»Zwingerin» ulkosivu).

Kaikista niistä »jätiläislinnoista», joita minä, enimmäkseen kuvausten mukaan tunnen, ei ole ainoatakaan, jota voisi ihmisten rakentamaksi sanoa. Kertomukset vallien entisestä suuremmasta korkeudesta ja jyrkkäseinäisyydestä (jopa piellä liittämisestä, ks. SMYA XVII, s. 210) sekä myöhempää raukeamisesta ovat kuvittelua. »Jätiläislinnoissa» on kuitenkin myöhempisyntysiä piirteitä, jotka ovat ihmisen aikaansaamia. Näitä ovat ennen kaikkea »porttiaukot». Alkuaan nämä eivät kuulu puheenaoleviin valleihin, kuten todistaa se seikka, ettei niitä toisinaan ensinkään ole (ks. SMYA XII, s. 212, 213). Sangen useissa tapauksissa ovat ne niin epämääräisiä, ettei niistä voi sanoa, ovatko ne tarkoitettuja vai ei. Tästä johdunee useimmiten se vaihteleva lukumäärä »portteja», joita eri tutkijat samassa »jätiläislinnassa» ovat nähneet. Kun havainnot on tehty eri aikoina, voi syynä niiden erilaisuuteen myös olla jonkun tai joidenkuiden »porttien» syntyminen sillä välin. Niinpä mainitsee Appelgren Saloisten Pirttivaaran vallista v. 1891, että selvästi huomattavia »portteja» on vain kaksi, toinen pitkällä, toinen lyhyemmällä sivulla ja luultavasti portti kummallakin toisistakin sivuista (SMYA XII, s. 189). Europaeuksen mukaan voi puheenaolevassa jätiläislinnassa v. 1909 erottaa »porttikäytäviä» (n. 2 m. levyisiä, kyynärän syvyisiä painanteita) kaikkiaan viisi, nim. toisessa päässä yhden, toisessa päässä kokonaista kolme ja toisella pitkälläsivulla yhden, mutta hän ei ota päättääkseen, ovatko kaikki alkuperäisiä (Jouko I, s. 61). Joskus ovat »porttiaukot» perin laajoja — kaksikin syltä leveydetään (ks. SMYA IX, s. 78) — jolloin on lähinnä edellytettävä suoranaista hävitystä tai kivien poisvetoa. Kun »porttiaukkojen» asemakaan ei näyty tarkkaa säänönmukaisuutta, saanee useissa tapauksissa selittää ne ilman käytännöllistä tarkoitusta syntyneiksi, ehkäpä uteliaiden ihmisten myllämiksi. On kuitenkin jätiläislinnoja, joissa ainakin joku »portti» on hyvinkin selvä ja jolloin tämä todella on porttiaukoksi polun kohdalle avattu. Matalampikin notkelma keventää tietyistä nousua vallin sisäpuolelle ja on tietyistä voitu tässä tarkoitukseissa tehdä. Muihin käytännölliisiin tarkoituksiin — esim. ampumakoloiksi, ks. s. 10 — nämä aukot tuskin ovat aiottuja.

Toinen myöhempisyntinen ilmiö on vallien selässä olevat syvennykset ja matalammat, suppilon y. m. muotoiset *kuopat*, jommoisia on usein myös sekä vallien sisä- että ulkopuolella. Kansan kuvittelun mukaan olisi näissä voinut olla varastohuone eli kellarit, jonka päällyskivet olisivat pudonneet alas, muodostaen siten lanttopaikan. Mainitut kuopat eivät yleensä voine olla muuta kuin »arteenkaivajain» ja uteliasten mullistamia.

Kun »jätiläistarhat» ovat geologisiksi muodostumiksi katsottavia, jou-

tuvat samalla niiden yhteydessä ja yleensä samalla alueella tavattavat toistensa kaltaiset *kivirauniot*, joita on oletettu hautaraunioiksi,¹ epäluulon alaisiksi. Tätä epäluuloa tukee tutkimus »Kastellin linnalla», jonka nojalla kaikkia täällä olevia raunioita täytyy pitää luontaisina. Niinikään näyttää-vät ne rauniot muiden jäättiläislinnain lähistössä, joista valokuvia tai kuvauksia olen nähnyt, luontaisilta, vaikkakaan yksityiskohtaista selitystä niiden synnystä ei aina voi antaa paikalla havaintoja tekemättä.

Geologiselta tältään näyttää-vät ne »jäättiläislinnat», joiden korkeus meren pinnasta on lähimaille tunnettu, kuuluvan myöhäisimmän maankohoamisen puolivaiheille ja jonkun verran sen jälkeen. Teoreettisesti saa olettaa »jäättiläislinnoja» syntyneen kaikilla korkeuksilla ylimmästä meren rajasta nykyiseen merenpintaan asti ja kaikilla seuduilla, missä maantieteellisiä edellytyksiä niiden synnylle on olemassa. Kun »jäättiläislinnoja» on etupäässä tunnettuna Pohjanmaan rannikolta, saa tämä seikka selityksensä Pohjanmaalla tavallisista drumlinmaisemista, s. o. pitkäkäistä moreeniselänteistä, joiden ympärille on, niiden aikanaan ollessa merenkareja, muodostunut soikeamaisia rantavaljeja. Vastaisen tutkimukseen selvitettäväksi jää »jäättiläislinnain» tarkempi geologinen ikä.

Kolmella »jäättiläislinnalla» on viime aikana suoritettu kaivauksia, nim. Paavolan Pesuankankaalla, »Kastellin linnalla» ja Tyrnävän Linnamaalla. Näissä on kaikissa tullut ilmi *kivikautisia löytöjä*, viimemainitussa tosin vain kvartsi- ja sädekkivi-iskoksia muttei yhtäkään kiviasetta tai sellaisen palasta.² Näiden vallit ovat varmaankin vanhempia kuin niistä tehdyt kivikauden löydöt, mutta kuitenkin kivikauden kestäessä syntyneitä. On luultavaa, että useista muistakin »jäättiläislinnoista» on tavattavissa kivikauden löytöjä, nimittäin niistä, jotka kivikauden kestäessä ovat olleet meren yläpuolella ja kivikauden eläjille tarjonneet sopivia oleskelupaikkoja.

Yllämainituissa kaivauksissa ei ole tavattu kulttuurikerrosta eikä muuttakaan varsinaisen asutuksen merkkejä, vaan ainoastaan lyhyempiaikaiseen oleskeluun viittaavia löytöjä. Osaa »jäättiläislinnoista» voi siten näiden löytöjen nojalla tavallaan pitää kivikautisina muinaisjäännöksinä, nähtävästi pyyntipaikkoina. Itse »jäättiläislinnat» ovat kuitenkin muinaiseli kulttuuri-jäännöksiä vain sikäli, että jo kivikauden ihmiset ovat voineet avata luontaisiin valleihin »porttikoloja».

J. Ailio.

---

¹ Ks. Tallgrenin karttaa hiidenkiuosten levenemisestä, Suomen esihist. ja ajaltaan epämäär. kiinteät muinaisjäännökset, s. 61.

² A. Europaeuksen kaivauskertomus Kansallismuseossa v:ltä 1914.

Säkkijärven Ravin kivikautiset asuinpaikat.

(Muinaistieteelliselle Toimikunnalle jätetyn kaivauskertomuksen mukaan.¹⁾)

Kesällä 1907 toimiitti maisteri A. M. Tallgren koekaivaauksia Säkkijärven pitäjän Santajoen kylän Ravin talojen maalta tavatun hirvenpääkirveen (kuva 2) löytöpaikalla todeten siinä kivikautisen asuinpaikan.²⁾ Sittemmin on kaivausten jatkaminen tällä varsinkin eläinpääaseensa mutta myös alhaalla lähellä merta sijaitsevan asemansa sekä kampa-keramiikasta eroavien saviaastianpalojensa takia tärkeällä asuinpaikalla lykkääntynyt vuodesta vuoteen, kunnes allekirjoittanut sai tilaisuuden tutkimusmatkallaan kesällä 1921 toimittaa lisäkaivaauksia paikalla.

Mainittakoon kohta että paitsi tästä ennestään tunnettua asuinpaikkaa, jota nimitän Ravin alempaksi asuinpaikaksi, sain selville lähellä sitä toisen kivikautisen asuinpaikan, »Ravin ylemmän asuinpaikan». Teen aluksi selkoa tutkimuksistani ensinmainitulla.

Ravin alempi asuinpaikka. Tähän asuinpaikkaan nähdien viitatakoon Tallgrenin kertomukseen Suomen Museossa 1907^{3).} Selostan kuitenkin lyhyesti asuinpaikan asemaa ja topografiaa, jossa yhteydessä teen jonkin pienemmän lisäyksen ja korjausen aikaisempan kertomukseen paikasta.

Asuinpaikka sijaitsee Simo Matinpoika Ravin talon pellolla — Santajoen kylää⁴ n:o 1 —, Simo Ravin talosta n. 250—260 m jokseenkin etelään, melkein länteen viettävällä rinteellä, Santajoen itäpuolella (kuva 1). Maanlaatu pellolla on ylempänä hietaista, alempana savea. Pellan itä- ja kaakkoispuolella on metsää kasvavaa kangasmaata, missä kallio pistää monin paikoin esiin ja joka nyt on täynnä sotavuosina kaivettuja juoksuhautoja; korkein kohta Ravin talosta itäkaakkoon on punnitukseni mukaan 22,³⁴ m yli meren pinnan. Löytöpaikat pellolla ovat seuraavilla korkeuksilla: eläinpääaseen löytökohta, minkä lähettyviltä oli myös tavattu maanalaisen lieden sijan jätteitä hiilineen ja palaneine kivineen ja mistä Tallgren löysi vielä kulttuurikerroksen merkkejä, n. 12 m yli meren, Tallgrenin koekaivausalue v. 1907 13,² m yli meren ja vihdoin minun kaivaus-

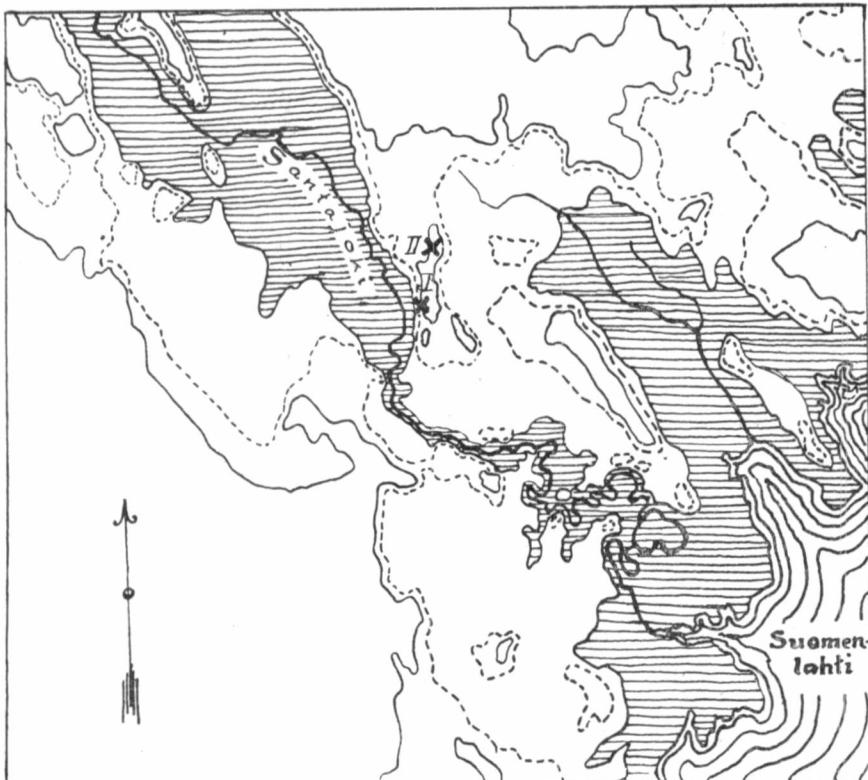
¹⁾ Tarkempi selostus kaivausista karttoineen ynnä valokuvia löytöpaikoista on Kansallismuseon top. arkistossa.

²⁾ 4909: 1–6; Suomen Museo 1907, siv. 67. Ks. myös museon luetteloa, n:oja 7755: 8 ja 7946: 1–5.

³⁾ Ks. edellistä noottia.

⁴⁾ Ravin taloryhmää nimitetään paikkakuntalaisten kesken myös *Ravin kyläksi*.

alueeni 14,1 m yli meren¹. — Asuinpaikka-alue ei näytä ulottuvan tällä paikalla kovin laajalle. Pellon kaakkoispuolelle kaivautin Juho Matinpojka Ravin taloon johtavan tien sivulle koekuoppia, joista löytyi kvartsi-iskoksia, ei kuitenkaan enää eläinpääaseen löytökohtaa alempaa; lähinnä olevista juoksuhaudoista en sitävastoin, en ylempää

Kuva 1. Säkkijärven Ravin kivistäkäisen asuinpaikkain asema (venäl. topografi^š kartan mukaan). Alue 4 sashenin (8,5 m:n) korkeuskäyrän saakka on viivoitettu. Pilkkuviiva on 6 s:n (n. 13 m:n) ja sen yläpuolella oleva ehyt viiva 8 s:n (17 m:n) korkeuskäyrä. × I Ravin alempi ja × II Ravin ylempi asuinpaikka. 1: 48,000.

enkä alempaa kankaalta, ahkerasta etsimisestä huolimatta löytänyt enää mitään kulttuurimerkkejä. Asuinpaikka-aluetta on siis yli 30 m:ä leveällä vyöhykkeellä ja n. 14—12 m:n korkeudella pellon itä-eli yläreunassa.

Paikalle tullessani pelto oli vasta nousseella oraalla. Kaivaus-

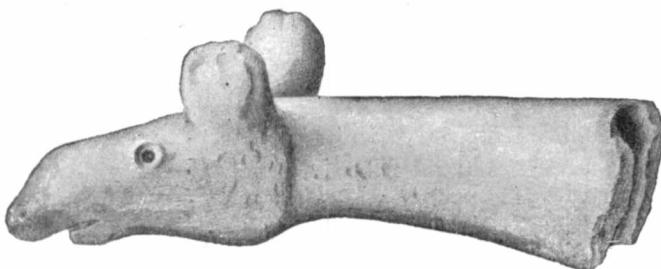
¹ Kaivausalueeni oli 10,1 m yli Santajoen pinnan; joen pinta on paikalla Tallgrenin punnitukseen mukaan 3,59 m yli meren; minä olen punnituksissani pyörristänyt luvun 4 m:ksi, ottaen huomioon m. m. venäläisen topografikartan korkeuskäyrät.

alueena tuli siis vain kysymykseen n. 2–3 m leveä nyt kyntämätön mutta aikaisemmin viljelyksessä ollut kaistale pellon yläreunassa, jota tutkin kymmenisen metrin pituudelta. Tämä kohta oli aivan Tallgrenin koekaivausalueen (v:ltä 1907) vieressä; eläinpääaseen löytöpaikalle oli tästä 30 m peltoa alaspäin.

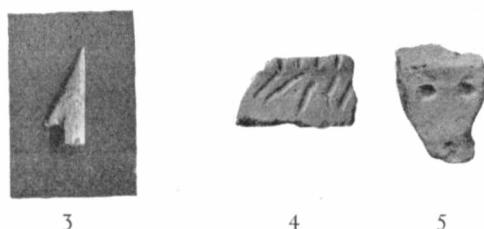
Kulttuurikerros oli paikalla yleensä väkevä, mutta vahvuusdeltaan sangen vaihteleva, johonka vaikutti myös maanlaadun vaihevaisuus, se kun paikoin oli aivan hienoa, paikoin taas karkeaa hietaa, josta vesi oli huuhdellut tai tuuli vienyt pois kaiken hienomman aineksen. Peltomullan alta tuli useimmissa ruuduissa ylinnä, ennen varsinaista kulttuurimaata, esille osaksi ohut, osaksi aina 35 cm paksu kerros melkein puhdasta hietaa, enimmäkseen hyvin hienoa laadultaan, mutta paikoin sangen karkeatakin. Nähtävästi on alue kivikautisen asutuksen jälkeen peittynyt lentohietaan; huomautetta koon että Santajoen suupuolella on nykyäänkin pienempiä lentohietakenttiä. N. 15–40 cm vahva kulttuurikerros, joka pohjaa myöten sisälsi luumuruja ja hiiliä, ulottui maan pinnasta lukien 30–75 cm syvälle sitä mukaa kuin peltomullan ja lentohietakerroksen vahvuus vaihteli. Syvimmälle se ulottui kaivauksen pohjoispäässä, missä se oli vahvasti likaista, ruokamultamaista. Pohjamaa oli soraa. Asuntojäännöksien selvillesaamiseen oli olosuhteiden pakosta kapea kaivausalue epäedullinen. Kivettyjä liedensiijoja ei tavattu. Muuatta huumattavampaa hiilialuetta on pidettävä ainakin tilapäisen tulisijan paikkana; siinä oli hiiliä ja puoleksi palaneita kekäleitä puhtaan lentohietakerroksen alla, n. 40 cm syvässä ja lähes metrin laajalla alueella (7897: 26, 30); lähinnä tästä nuotiopaikkaa maa oli punervan ruskeata, ja väkevä kulttuurikerrosta jatkui siitä yhtäjaksoisesti n. parin metrin pituudelta eteläänpäin. Löytöjen lukuisuus tältä alueelta (7897: 9–30) viittaa siihen, että tällä kohtaa mahdollisesti on kivi-kaudella ollut kodan pohja. — Tavallista vankempia asutusjälkiä oli myös, kuten jo mainittu, kaivausalueen pohjoispäässä, missä mahdollisesti on ollut maahan jonkun verran syvennetty asunto; tämän asuntokuopan olisi sittemmin lentohietä tai reunoilta vyörynyt hieta täytänyt, sillä jokseenkin puhdasta hietaa oli siinä kulttuurikerroksen päällä aina 35 cm:ä.

Löytöjä oli jo hieman peltomullassa ja heti sen alla (esim. 7897: 14, 45); kun kuitenkin peltomullan alla oleva n. s. lentohietakerros oli aivan löydötöntä ja kun lentohiedan sekä päällä että alla oli esim. nuorakeramiikkaan luettavia ja siis keskenään yhdenikäisintä pidettäviä saviastianpalooja, täytyy otaksua näiden ylimpien löytöesi-neiden tulleen paikalle silloin kun tutkittu kaistale oli viljelytnä tai esim. pellon niskaojaa kaivettaessa. Yleensä oli löytöjä eniten kulttuurikerroksen yläosissa, n. 25–40 cm syvässä, jolta syvyydeltä esim.

kiviesineet löytyivät. Luumuruja ja hiilisiruja sekä myös kvartsia ja saviastianpalojia oli vielä paljon syvemmällä, puhtaan pohjamaan rannoilla. Syvimmältä löytyneet harvat saviastianpalat olivat melkein kaikki karkeata savea (vrt. 7897: 42, 49); nuorakeramisia paloja oli n. 30—45 cm syvässä, lukuunottamatta pinnalta löytyneitä, joista oli jo puhe, mutta oli niitäkin jokunen muru sangen syväällä (esim. 7897: 49). Samalla syvyydellä kuin nuorakeramisia paloja oli myös karkeampakin huonosti poltettuja saviastianpalojia.

Kuva 2. Hirvenpääkirveen kantapuolikas, aunukselista viheriäliusketta, Ravin alempalta asuinpaikalta (4909: 1.) $\frac{2}{3}$.

Kuv. 3—5. Löytöjä Ravin alempalta asuinpaikalta: 3 Ongenkoukun kärki, luuta, palanut (7897: 1) $\frac{1}{1}$ 4—5 Nuorakeramisia saviastianpalojia (7897: 45, 52) $\frac{1}{2}$.

Löytökalusto: talttoja lähinnä eteläkarjalaista tyyppiä, joku kiviaseen siru, vuorilajikaavin, luinen ongenkoukun kärki (kuva 3), pieniä hioimia ja yksi iso kiertäen hangattu hioinkivi¹, 2 iskukiveä, sirunen venäläistä piitä, lukuisasti kvartsiiskoksia, vähäinen määrä pieniä saviastianmuruja, palaneita luumuruja ja hiiltä, on lueteltu numeroilla 7897: 1—53. Aikamääräyksen kannalta ovat tärkeitä muutamat saviastianpalat, jotka varmasti kuuluvat nuorakeramiseen ryhmään, varsinkin pari piirtokoristeista reunapalaa (7897: 42, 45); tyyllin huonontumisen oireita saattaa näissä paloissa (kuv. 4—5) kuitenkin jo huomata, joten olisin taipuvainen lukemaan ne aivan 3. peri-

¹ Löytyi niskaojasta kaivausalueen vierestä, 7897: 53.

odin lopulle, jolloin asutus paikalla olisi alkanut. Kampakeramikkaa ei palojen joukossa ole. Karkeat, koristamattomat saviastianmurut, joissa savenlaatu on ylen huonoa ja joiden joukossa on joku pohjapala tasapohjaisesta astiasta, kuulunevat enimmäkseen jo 4. periodille; keramiikan huonontuminen ja vähentyminen kivikauden loppujakson löytökalustossahan on ilmiö, jonka saattaa havaita esim. Kirkkonummen ja Espoon asuinpaikoilla ja myös Skandinavian maissa. Mahdollisesti on asuinpaikalta löydetty eläinpääasekin (kuva 2) vasta 4. periodilta¹.

Tulevat kaivaukset paikalla olisivat varsinkin keramiikkalaineston lisäämisen vuoksi suotavia.

Ravin ylempi asuinpaikka. Alettuani kaivaukset edellisellä asuinpaikalla toi talollisen poika Eemil Ravi minulle kampakeramisen saviastianpalan, jonka hän kertoi löytäneensä eräästä hietakuopasta maantien itäpuolella lähellä Ravin taloja. Tällä, varsinkin kankaalla olevien venäläisten kaivamien juoksuhautojen reunaja tarkastamalla, saatoinkin heti todeta kampakeramisen, edellisestä kokonaan eroavan ja Vuoksen seutujen kulttuuriin liittyvän kivikautisen asuinpaikan.

Tämä asuinpaikka on Matti Simonpoika Ravin talon — edellä mainitun Simo Ravin naapurin — kankaalla, kirkolta Santajoelle vienvän maantien itäpuolella, missä asuinpaikka-alue alkaa (maantien länsipuolella sijaitsevan) Matti Ravin talosta n. 70 metr. itäkoilliseen jatkuen siitä pohjoiseen päin. Edelliseltä asuinpaikalta on tänne n. 400 m pohjoiskoillisessa suunnassa. Asuinpaikka-alue on kuivaa hietakangasta, joka eteläpäässään kapenee ainoastaan parisenkymmentä m leveäksi särkkämäiseksi kannakseksi; pohjoispäässään kangas on laveampi ja korkeampi; ylimmillä kohdin pistää kallio esiin. Kan-kaan itäpuolella on alavaa korpeaa, ja alenee maa siitä yhtäjaksoisesti mereen saakka, kuten kartta kuv. 1 osoittaa. — Asuinpaikka-alue käsittää n. 140 m pitkän ja 15 m leveän kaistaleen kankaan länsilipeellä. Runsaiten oli kulttuurijätteitä, melkein yksinomaan saviastianpalojia, alueen eteläpäässä, särkkämäisen kannaksen tyvessä ja itse »särkällä», mutta pohjoisempaan löytyi juoksuhautoista nostetusta maasta ja itse hautojen reunasta ynnä eräästä pienestä koekaivauksesta sieltä täältä harvakseen sekä saviastianpalojia että jokunen iskoskin. Pohjoisimmat löydöt olivat eräästä vanhasta hietakuopasta maantien vieressä. Alimpien löytöjen kohdilla oli maanpinta 3 m korkeammalla, kuin kaivausalueeni edellisellä asuinpaikalla, eli 17,11 m yli meren pinnan. Pyörein luvuin sanoen on löytoalue 17—19 m korkealla. Kan-

¹ Vrt. S. Myn Aikakausk. XXXII 1, siv. 110 ja seur.

kaalla olevan kallion ylin huippu on topografisen kartan mukaan 10 sashenin (21,3 metr.) käyrän yläpuolella. Asuinpaikka lienee ollut asuttuna meren ollessa n. 16–17 m:n korkeudella, jolloin se on ollut veden välittömässä läheisyydessä ja ilmeisesti saarella; 6 sashenin (n. 13 m) meren pinnan aikana ranta on ollut jo muutaman sadan metrin etäisyydellä paikasta (ks. kuva 1).

Varsinkin asuinpaikka-alueen eteläosa on — sijaiten ai van lähellä Matti ja Simo Ravin taloja — pahoin pengottua. Siinä on sekä uusia että vanhoja perunakellareja, pieniä hiedanottokuoppia, vanha tervahauta ja lisäksi kulkee pitkin aluetta venäläisten sotavuosina kaivama juoksuhautalinja kasematteineen ja pattereineen; sen reunoja tarkastamalla saatiiin asuinpaikka-alueen laajuus pääpiirteissään selville. Pienempää ehyviä alueita kaivauksia varten voi kuitenkin löytää.

Asuinpaikka-alueen eteläpäässä, vanhan tervahaudan eteläpuolella, oli juoksuhaudan reunassa näkyvissä lähes puollet nuorakeramiseen ryhmään kuuluvasta piirtokoristeesta saviastiasta (kuva 6). Astia oli n. 40 cm syvässä ja se oli ilmeisesti aikanaan — päätään siitä, että se oli säilynyt hiedassa pystyasennossa, — maahan erikoisesti kaivettu

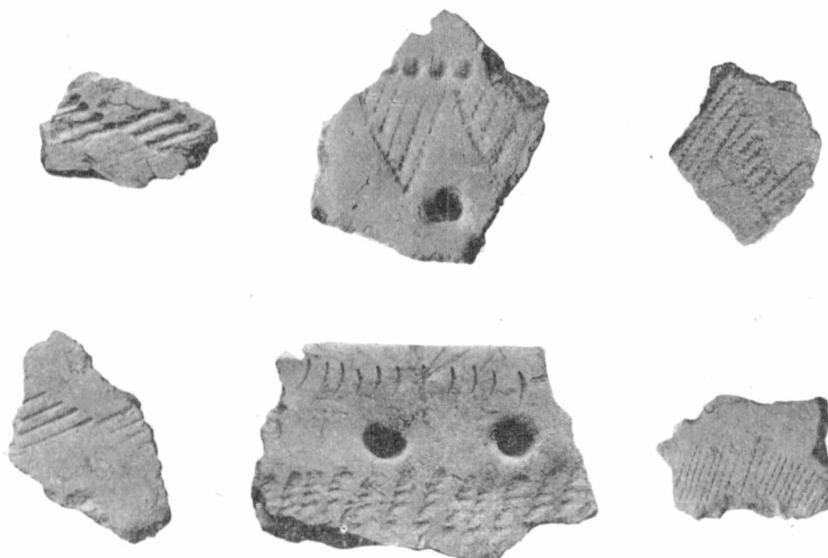
Kuv. 6–8. Nuorakeramisia saviastioita. Hauatalötöjä Ravin ylemmän asuinpaikan alueelta (7897: 57—58; 7946: 1, 2) $\frac{1}{2}$.

(7897: 58). Toinen puolisko astiasta oli hävinnyt juoksuhaudan teossa tai sortunut hautaan, jonka pohjalta löytyikin vielä yksi kappale (7897: 57). Maapinta löytökohdalla oli 17,72 m yli meren (13,72 m yli Santajoen pinnan). Sekä löytösuhheet että saviastian kuuluvaisuus venekirveskulttuuriin viittaavat hautalöytöön. Käytettävässäni oleva aika ei myöntänyt ryhtymään laajempiin kai- vauksiin paikalla, varsinkin kun tutkimusmatkamääräykseni käsitti vain kaivauksen eläinpääaseen löytöpaikalla eli alemmalla asuinpaikalla. Katsoin kuitenkin välttämättömäksi tutkia yllämainitun nuorakeramisen saviastian löytökohdan lähimmän ympäristön, saadakseen ilmi mahdollisesti muita merkkejä oletetusta hautauksesta, ennenkuin nekin sortuisivat juoksuhauteen. Kun maanomistaja kieksi kaatamasta paikalla kasvavia havupuita, supistui kaivaukseni hyvin vähäiseksi, vain n. 10 m², eikä hautalöydön lähintä ympäristöökään saatu edes tarpeellisen laajalti tarkastetuksi. Saviastianpalojen ja muiden mahdolisten esineiden talteenottamista varten lapiotiin lisäksi juoksuhauteen vyörynyt maa lähinnä kaivausalueetta, samoin tarkastettiin maanpinnan päälle juoksuhaudasta nostettu hieta. N. 40 cm:n päässä pohjoiseen ja koilliseen nuorakeramisen astian löytökohdasta tuli 25 cm syvällä alkuperäisen maanpinnan alla vastaan 10 cm:n vahvuinen hiili- tai oikeammin sysikerros (7897: 59). Sitä oli n. 1/2 m leveällä ja yli 2 m pitkällä alueella; kekäleiden ja koko sysisuonon suunta oli lännestä itään. Suonen itäpää jäi tutkimatta, se kun sattui kasvavan puun juurien alle, mutta näkyi suonta vielä siinä kohtaa, missä juoksuhauta sillä taholla tuli vastaan, haudan länsireunassa; juoksuhaudan itäreunalla ei enää vastaavalla kohden ollut hiiliä, joten suonen pituus on ollut 2–3:n metrin välimailta. On tietysti mahdollista, että hiilet ovat kohta kaivausalueen pohjoispuolella olevan tervahaudan aikuisia. Kun ne kuitenkin ovat siksi kaukana haudan pesästä ja sitäpaitsi muodostavat erillisen, rajoitetun alueen, en pidä mahdottomana, että tässä on kyseessä yllämainitun nuorakeramisen astian kanssa samaan hau- taukseen kuuluva, sotakirveskulttuurien maahaudoissa tavallinen nuo- tion jäännös.

Muualla kaivausalueella, m. m. aivan nuorakeramisen astian löytökohdan ympäriäkin, oli hajallaan sieltä täältä verraten pieniä kam- pakeramisia saviastianpalojia (kuv. 9–14) ja joitakin iskoksia, mutta ei muuta (7897: 56–65); näitä löytöjä oli hiedassa aina 50 cm syvälle alkuperäisestä maanpinnasta lukien. Tästä löytöjen järjestyksestä saatetaa varmuudella päätellä, että nuorakeraminen saviastia on kai- vettu paikalle, jossa sitä ennen on ollut kämpakeramiseen kulttuuriin kuuluva asutusta, kronologisesti tärkeä tulos, joka vahvistaa m. m. Teuvan Komsinkankaan, Viipurin Häyrynmäen ja Kirkkonummen–Espoon asuinpaikka-alueen löytöjen nojalla tehtyjä

päätelmiä kampakeramiikan vasarakirveskulttuurin Suomeen tuloa ai-kaisemmasta alkuperästä¹. — Paitsi saviastianpalojen ja paria iskosta ei kaivausalueelta tavattu mitään muita huomattavampia kulttuurikerros-ilmiöitä, kuten tulisijoja, luumurukuoppia t. m. s.

Kaikista koko ylemmältä asuinpaikalta talteensaamistani löydöistä (7897: 54–74), joissa pääosana ovat kampakeramiset saviastianpalat ja joiden joukossa on myös jokunen asuinpaikkaluoneen pohjoisosasta löydetty liuskare venäläistä piitä, ansaitsevat nuorakeramisen savias-tian ohella huomiota eräältä kohtaa rikkoutuneesta maanpinnasta ja paikalla tehdystä koekaivauksesta löytyneet saviastianpalat (7897: 69);

9. 10.

11. 12.

13. 14.

Kuv. 9–14. Kampakeramisia saviastianpalojen Ravin ylemmältä asuinpaikalalta (7897: 55, 56, 61; 7946: 3) $\frac{1}{2}$.

ne näyttävät nimittäin kuuluvan melkein kaikki samaan koristamat-tomaan, kaarevareunaiseen ja tasapohjaiseen astiaan, joka lähenee nuorakeramiikkaa. Astia oli hajonnut pieniksi paloiksi, jotka olivat säilyneet verraten yhdessä koossa lähellä maanpintaa. Löytöseikat, jotka muistuttavat esim. tekstuilikeramiikan löytösuheteita kampakera-misilla asuinpaikoillamme, osoittavat siis tämänkin astian paikan kam-pakeramisia, asutuksen aikana hietaan hajautuneita saviastianpalojen nuoremaksi. Hautalöydöstä tässä tuskin sentään lienee kysymys, astia kun oli aivan lähellä pintaa.

¹ Finskt Museum 1916 s. 44 ja seur., 1917 s. 56 ja seur. sekä S. Myn Aika-kausk. XXXII: 1. s. 140 ja seur.

Syks. 1921, allekirjoittaneen tutkimusten jälkeen, on tältä Ravin ylemmältä asuinpaikalta saapunut museoon joukko paikkakuntalaisten ja Säkkijärven yhteiskoulun oppilaiden esille kaivelemia löytöjä (7946: 1–5). Näiden joukossa on, paitsi runsaita kampakeramisia astianpaloja, kaksi piirtokoristeista nuorakeramiikkaan luettavaa saviastiaa (kuvat 7 ja 8), joitten löytösuhheet viittaavat varsin selvästi niidenkin kuuluvan yhden tai ehkä kahdenkin kivikautisen maahaudan kalustoon. Niiden vieressä oli ollut n. tusinan verran nyrinkokoisia mustuneita kiviä ynnä hiiliä (lähempää tietoja luettelossa 7946: 1–2, 5).

* * *

Ravin asuinpaikkojen asema toisiinsa nähdyn selviää kartasta kuv. 1. Niiden keskinäisestä ikäsuhteesta voidaan edellä tehtyjen johtopäätösten nojalla esittää seuraava yhteenvetö: ensin — ennen Suomen vasarakirveskulttuurin aikaa — on ollut asuttuna ylempi kampakeraminen asuinpaikka, n. 17–16 (–15) metrin meren pinnan vallitessa, kankaan ollessa kapeana saarena. Sittemmin on tämä paikka hyljättynä, kun merenranta jatkuvan maankohoamisen takia etääntyi. Myöhemmin on seudulla oleillut vasarakirveskulttuurin kansa — nuorakeramisten astiain muodosta ja laadusta päättäen vasarakirveskulttuurin kukoistusajalla — käyttänyt kangasta hautausmaanaan. Saviastia 7897: 69 viittaa myöhempään asutukseenkin paikalla.

Alempi asuinpaikka, jolta, kuten yllä selvisi, ei ole ensinkään kampakeramiikkaa, on asutettu vasta meren vetäydyttyä n. 13 m:n käyrän alapuolelle; alimmat kivikautiset löydöt täältä ovat 12 m yli meren, joten paikka lienee ollut asuttuna vielä n. 11–10 m:n meren pinnan aikana, ehkä kivikauden loppuun saakka. Asutuksensa aikana se on ollut mereen ulkonevan niemen länsisyrjällä (kuva 1). Löytökalustossa viittaavat nuorakeramiset saviastianpalat vasarakirveskulttuuriin ja, kuten edellä otaksuimme, käytvähautojen ajan lopulle, huonotekoisten karkeain saviastiain murut taas kivikauden loppujaksolle. Kivikalusto, eteläkarjalaismaiset taltat, palanen venäläistä piitä ja ennenkaikkea eläinpääase, viittaavat taas itäänpäin, karjalaiseen ja aunukselaiseen kulttuuripiiriin.

Ravin ylemmän asuinpaikan k a m p a k e r a m i i k k a on tyypillisesti karjalaisista tyyliltään, geometrisine kuvioineen ja kulmavöineen (kuv. 9–14). Erikoisen yleinen koristeaihe ovat kehystämättömät rombit (kuv. 9–10), joka aihe esiintyy, paitsi Karjalalla ja Keski-Suomen asuinpaikoilla, myös jo Laatokan kanavalöydöissä ja syvempänä Venäjällä Galitshin kampakeramiikassa, sekä myös Sortavalan Otsois-

ten muuten toisenluontoisessa keramiikassa¹. Nuorakeramisia piirtokoristeisia astioita (kuv. 4, 6–8) tavataan, kuten aikaisemmin olen toisessa kirjoituksessa selostanut, yleisesti Keski-Europassa ja jyllätilaisissa vanhimmissa maahaudoissa². Piirtorivejä niissä on meillä yleensä vain kolme; saviastiassa kuv. 7 niitä on viisi, kuten myös eräässä piirtokoristeisessa astiassa Viipurin Häyrynmältä. Nuorakeramiikkamme molemmat astiamuodot ovat myös edustettuina näissä Ravin hautalöydöissä: saviastiat kuv. 6 ja 7 kuuluvat solakkaan n. s. »pikarityyppiin», johon on luettava myös Kirkkonummen Oitbackan Myllypellosta löydetty ja rekonstruoiduksi saatu saviastia³, Mynämäen hautalöydön astia⁴ sekä koristamaton ja pienin astia Ilmajoen hautalöydössä, joskin kaksi viimemainittua ovat jo verraten leveitä ja kömpelöjä muodoltaan. Astia kuv. 8 kuuluu taas melkein pallomaiseen tyypпиin, samaan kuin Ilmajoen hautalöydön kaksi isompaa ja koristettua astiaa⁵ sekä Isonkyrön hautalöydön astia; tämä muoto on kenties johdettava keskieuropalaisista n. s. pallo-amforoista⁶.

Säkkijärven Ravin löydöille tarjoavat vertauskohdan Viipurin Häyrynmäen löydöt, joissa on samoin kampakeramiikan ohella jossain määrin nuorakeramiikkaakin⁷. Häyrynmäen kampakeramiikka on laadultaan kuitenkin paljon vaihelevampaa kuin Ravin, johtuen ilmeisesti sangen pitkältä ajalta: siihen kuuluu m. m. nuorakeramiikkaa, tyypillistä karjalaista kampakeramiikkaa sekä kampakeramiikkaa, johon on lainattu aiheita, m. m. itse nuorapainateita, nuorakeramiikasta. Viimemainittu osoittaa kampakeramisen asutuksen Häyrynmällä jatkuneen vielä vasarakirveskulttuurin ajalla ja viittaa ilmeisesti seka-asutukseen paikalla. Suurinta osaa Häyrynmäen nuorakeramisista astioista, joiden joukossa on joku verraten yhtenäiseltä alueelta koottu ja mahdollisesti hautalöytöön pidettävä astia, luulisin taas huonontuneesta ornamentiikasta ja astiamuodosta päättäen hienan Ravin hautalöytöjen astioita, kuv. 6–8, nuoremmiksi, samankäisiksi Ravin alemman asuinpaikan nuorakeramiseen ryhmään luetavien saviastianpalosten (kuv. 4–5) kanssa. — Ravin ja Häyrynmäen keramiikkalöydöistä selviää, että vasarakirveskulttuurin levenemisalue maassamme on Suomen lahden rannikkoa myöten ulottunut aina Viipuriin saakka, leikaten siis melkoisen syvältä myös karjalaisen kampa-

¹ Ailio, Die geogr. Entwicklung des Ladogasees, kuv. 49. Tallgren, S. Myn Aikakausk. XXV:1, kuv. 27. — Kansallism. I. 7898: 111, 139.

² S. Myn Aikakausk. XXXII: 1, s. 131 ja seur. (nootti 5).

³ S. Myn Aikakausk. XXXII: 1, liitekuv. VIII: 15.

⁴ Finskt Museum 1917, siv. 48 kuv. 2.

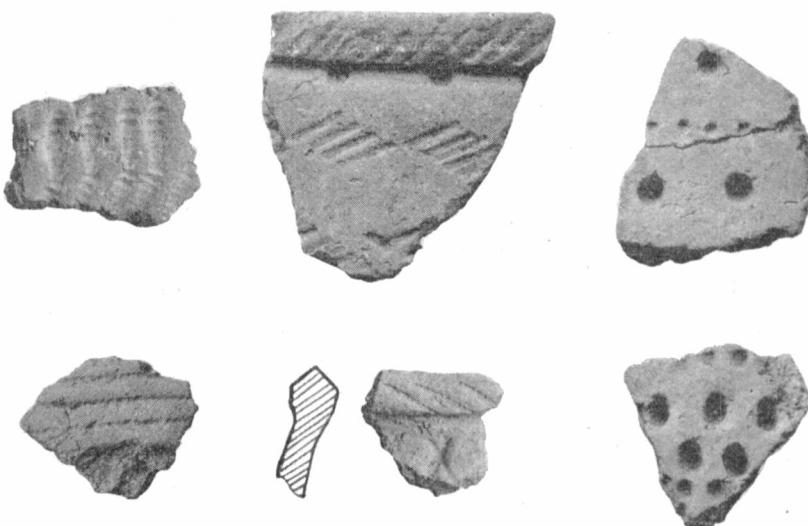
⁵ Finskt Museum 1915, siv. 11 kuv. 10–11.

⁶ Vrt. G. Kossinna, Die Indogermanen I, s. 53 (Mannus Bibliothek XXVI).

⁷ Praehist. Zeitschr. VI 1914, s. 138. Finskt Museum 1917, s. 56 ja seur.

keramisen kulttuurin aluetta. Huomautettakoon, että läntisen pronsikautemme hautaraunioitten, n. s. hiidenkiukaitten, levenemisalue ulottuu myös ainakin Säkkijärvelle saakka. Tämä yhtäläisyys levenemisalueessa tukee sitä käsitystä, että läntinen pronssikautemme on venekirveskulttuurin myöhempää jatkoa.

Säkkijärven Ravin ylempi asuinpaikka on siis 19–17 m ja alempi asuinpaikka 14–12 m yli meren. Nämä korkeudet ovat n. 79–70 ja 58–50 % litorinajärajasta professori W. Ramsayn mukaan¹. Vertauksen vuoksi mainittakoon, että Häyrynmäen asuinpaikka löydöt, joista nuorimmat ovat Ravin alemman asuinpaikan vanhim-

Kuv. 15–20. Saviaastianpaloa kivikautiselta asuinpaikalta Suurpäään kansakoulun luona Säkkijärvellä (7946: 6) $\frac{1}{2}$.

pien löytöjen ikäisiä, ovat K. Soikkelin mukaan n. 20–13 m:ä korkealta yli meren pinnan (89–57,3 % litorinajärajasta). Säkkijärven ylempänä asuinpaikan kanssa suunnilleen samankäiset Virolahden Heikkilän ja Pyhtäään Kinttumäen kampakeramiset asuinpaikat ovat taas 22–18 ja n. 20 m yli meren pinnan (84,6–69,2 ja n. 71 % litorinajärajasta). Että itse meren ranta on asuinpaikkojen ajalla ollut 1–2 metriä alempana, kuin löytöjen alaraja, on luultavaa, mutta kun rantaviivaa ei ole varmuudella voitu määritää, olen pitänyt parhaimpana pysyä itse löytöalueiden korkeusmitoissa.

¹ Wilhelmin Ramsay, Litorinagränsen i sydliga Finland (Geol. föreningens i Stockholm förhandl., 1920, toukokuun vihko).

Ravin kronologisesti tärkeän löytöpaikkaryhmän merkitystä lisää se seikka, että myöhemmin on museoon lähetetty, maisteri, neiti Elsa Vanhalan toimesta, löytöjä lisäksi vielä kahdelta uudelta kivikautilta asuinpaikalta, jotka sijaitsevat samaisen Santa-joen varrella, n. $3\frac{1}{2}$ ja 5 km Ravista ylöspäin, Säkkijärven Suurpäälän kylässä kansakoulun luona (ks. Kansallism. luettelo 7946: 6–8) ja Kirkonkylässä Meijermäellä (8080). Suurpäälän saviastianpalat (kuvat 15–20) kuuluvat kampakeramiseen ryhmään, mutta eräistä m. m. Uskelakeramiikkaa muistuttavista piirteistä päättäen pitäisin osaa niistä (esim. kuv. 19–20) hieman Ravin ylemmän asuinpaikan keramiikkaa nuorempana. Yksi nuorakeramiikkaan ehkä kuuluva ja nuorakoristeinen (?) saviastianpalanen (kuv. 16) on Suurpäälän löytöjen joukossa. Kirkonkylän Meijermäen saviastianpalat kuulevat nekin kampakeramiikkaan, mutta ne eroavat sekä Suurpäälän että Ravin ylemmän asuinpaikan saviastianpalosta siksi paljon, että luu lisin tämän eroavaisuuden merkitsevän huomattavampaa ikäeroa ja, mikäli koristelusta voi päätellä, Meijermäen löytöjen vanhempana ikää. Tarkat korkeusmittaukset näillä uusilla asuinpaikoilla antanevat enemmän selvyyttä niiden keskinäisestä ikäsuhteesta. Kun jokilaakso kauas ohi Säkkijärven kirkon on 6 sashenin eli n. 13 m:n korkeuskäyrän alapuolella, ovat ne ilmeisesti aikanaan sijainneet meren lahden rannoilla.

Aarne Europaeus.

Hävinnyt kultalöytö.

Nousiaisten käärmeenpäärengas, tuo mainio taideteollisuustuote, on rautakautemme kallisarvoisin koriste. Jalometallisen raaka-aineensa puolesta esine kohoaa loistavana vastakohtana samanaikaisten löytöjen köyhän joukon yläpuollelle. Varsinais-Suomesta ja Pohjanmaalta on tosin löydetty yksinäisiä kultarenkaiden kappaleita, sormuksia, maksurenkaita ja soliduksia, mutta yhtä poikkeusta lukuunottamatta ne kaikki tavallaan kuuluvat käärmeenpäärengasta alempaan luokkaan.

Kuitenkin on jo kauan ollut tiedossa, että Nousiaisten vanhalta ja rikkaalta viljelysseudulta on löydetty toinenkin, sittemmin hukkaan joutunut kultarengas. Teoksessaan *Die ältere Eisenzeit in Finnland*, huomattavimmassa tähän asti ilmestyneessä Suomen esihistoriaa käsittelevässä tutkimuksessa, tri Hackman mainitsee tämän renkaan, olettaen, että se olisi ollut samanlainen kuin käärmeenpäärengas¹. Hän on käyttänyt lähteenään valtionantikvaari J. G. Liljegrenin seuraavaa ilmoitusta²:

»År 1779 blef i Nousis socken, vid ett soldattorp, i samma åkerträppa, der 1770 guld hittades, af soldaten upptagen en lång, tunnt uthamrad guldden af ungefär 10 ducater, med cirkelprydader å ena sidan af de bredare ändarne».

Tukholman historiallisen museon luettelo ilmoittaa sen lisäksi, että Turun maaherra Fredensköld on tarjonnut mainitun kultaesineen antikviteetti-akatemian lunastettavaksi ja että akatemia ei kuitenkaan hankkinut sitä kokoelmiinsa. Renkaan myöhemmät vaiheet ovat tuntemattomat.

Nousiaisten renkaat löysi samasta pellosta sama henkilö, ja tämän vuoksi tri Hackman lienee arvellut niiden olleen samaa tyyppiäkin. Koska kuitenkin sanotaan, että kadonneessa esineessä oli »laajennettujen päiden toisella puolella ympyräkoristeita», huomaamme jo tästä olevamme tekemisissä käärmeenpäärenkaasta eroavan esineen kanssa.

Käydessäni Tukholman historiallisessa museossa löysin topograafisesta arkistosta piirroksen, joka asianomaisella suosiollisella luvalla julkaistaan tässä. Siinä oli kirjoitus »Liljegrens saml.» sekä seuraava, ilmeisesti Liljegrenin tekemä muistiinpano:

»Guld till 10½ Ducats och 3 β vigt; funnet vid ett Soldat-

¹ Main. teos, s. 40.

² Strödda anteckningar om fynd i svensk jord, n:o 223, sarjassa Vitterhets-Historie- och Antiquitets-Akademien handlingar XIII, 1830, s. 199.

torp i Nousis socken om våren 1779 af Corporalen J. Ekbom, ej långt från det ställe der han 1770 träffat andra fornsaker».

Tässä on siis esillä Nousiaisten kadonneen kultarenkaan autentinen kuva, ja se on sen puolesta mielenkiintoinen, että se näyttää meille renkaan, joka tyyppiltään eroaa muista Suomesta löydetyistä esineistä.

Samoinkuin käärmeenpäärengas kuuluu myöskin tämä, myöhemmin oikaistu rannerengas siihen Suomen vanhemman rautakauden esineiden ryhmään, jonka vertailuaineistoa on etsittävä Skandinaviasta, lähinnä Ruotsista. Molempien renkaiden on katsottava edustaneen melkoisia arvoja, vaikkakin $57\frac{1}{2}$ dukaattia s. o. noin 210 gr. painava käärmeenpäärengas voittaa kadonneen renkaan, jossa on jaloa metallia vain 38 – 39 grammaa. Voidaan panna merkille se huomattava seikka, että varsin suuri prosentti ruotsalaisista muinaisesineistä meidän vanhimman rautakautemme löydöissä on suhteellisesti kallisarvoista ta-

vara: ylellisyysesineet tuotiin silloin Suomeen pääasiallisesti Ruotsista, kun taas itäbaltilainen kultuurivirtaus kantaa köyhempää leimaa.

Ruotsissa ovat käsitlemäämme tyyppiin kuuluvat kaula- ja rannerenkait verrattain tavallisia; kullasta tehtyinä niitä tavataan eteläisestä Skoonesta alkaen aina pohjoiseen Medelpadiin asti. Useita mainitaan kirjallisuudessa, mutta meidän rengastamme lähinnä olevaa ei ole kuvattu; se kuuluu dosentti Sune Lindqvistin mukaan erääseen Hedessä, Möklintan pitäjässä, Vestmanlannissa tehtyn löytöön¹. Toinen, samalla tavalla ympyröillä ja puolikuukuvioilla koristettu rannerengas tunnetaan Näsbystä, Tolångan pitäjästä, Skoonesta². Muut kysymyksessä olevaan tyyppiin kuuluvat ruotsalaiset kultarenkaat ovat kaulakoristeita. Kaksi niistä kuuluu Gotlannin Vallassa, Klintan pitäjässä tehtyyn löytöön; niiden koristeissa on pääasiallisesti viivoitetut ja ristikoilla täytettyjä kolmioita sekä joskus vinoneliötä³. Pohjoisin löydetyistä renkaista — Medelpadin Timrån pitäjän Skottgårdista — on koristettu ympyröillä, kaarilla ja pyöräntapaisilla kuvioilla⁴.

¹ Antikvarisk Tidskrift II, siv. 234 s.

² Fornvännen 1910, s. 225.

³ Månadsbladet 1876, siv. 221; 1878, siv. 707; Svenska Fornsaker 342; Ant. Tidskr. II, siv. 233 s. Toisen renkaan katkelma myös Åbergin kirjoituksessa Den germaniska stjärnormentiken, Ant. Tidskr. XXI.

⁴ Svenska Fornsaker 341; Ant. Tidskr. II, siv. 233.

Jossakin määrin poikkeavaa muunnosta edustavat kaksi rengasta, joista toinen on löydetty Angeredin pitäjästä Länsigötanmaalta¹, toinen Ölannista²: niissä muodostaa kierretty puikko renkaan hoikan keskiosan. Tämän muunnoksen äärimäisen kehitysmuodon esittää muuan hyvin suuri tanskalainen rengas, jota usein sanotaan vyöksi³.

Nousiaisten renkaan ikä voidaan määritellä muutamien ruotsalaisten ja tanskalaisten löytöjen avulla; myösken koristelua voitaisiin käyttää ajanmääräyksen lähtökohtana. Edellämainitun vestmanlantilaisen renkaan mukana löydettiin m.m. kolme kaksoiskartion muotoista kultahelmeä⁴, ja Klintan löytöön kuuluu Tituksen lyöttämä aureus vuosilta 71–79. Tärkeämpi on kuitenkin Vallstenan pitäjän Vallstenarumissa Gotlannissa tehty löytö, joka m.m. sisälsi käsitlemäämme tyyppiin kuuluvan hopeaisen kaularenkaan. Löytöön kuuluu lisäksi Faustina nuoremman aikuinen, siis ennen vuotta 175 löyden denaari, korkealla neulanpitimellä varustettu fibula sekä toinen fibula, jossa on käännetty jalka⁵. Tämän löydön mukaan typpi sijoittuu 200-luvulle tai ehkä vuoden 300 vaiheille; molemmat mainitut solki-muodot esiintyvät, kuten tunnetaan, myösken 300-luvun alun löydöissä. Tämän aikamääräyksen kanssa sopii hyvin yhteen muuan tanskalainen, Länsi-Vandetin pitäjässä, Hillerslevin kihlakunnassa Pohjois-Jyllannissa tehty hautalöytö: käsitelväänä olevaan typpiin kuuluva kultarannerengasta lukuunottamatta siinä tavattiin pronssikasari muotoa Sophus Müller, *Ordning af Danmarks Oldsager, Jernalderen 323*⁶, joka kuuluu pääasiallisesti 200-luvulle.

Kuitenkaan ei ole mahdotonta, että tasapäiset rannerenkaat olisivat tulleet käytäntöön jo vanhemman roomalaisen rautakauden lopulla. Klintan ja Möklintan löytöjen todistusaineisto voidaan tulkita siihen suuntaan, ja samansuuntaisen viittauksen antaa myösken muuan Hörningessä, Köpingin pitäjässä Ölannissa tehty löytö: siinä tavattiin samaan päätyyppiin kuuluva hopearengas sekä kaksi vanhemman roomalaisen rautakauden kultaberlokkia⁷. Toisaalta taas typpi on pysynyt käytännössä koko 300-luvun ajan. Eräs Tanskan nuoremmista suolöydöistä — Porskjærissä, Horsensin lähellä Jyllannissa tehty — nimittäin sisältää meidän typpiimme kuuluvan kultarenkaan⁸. Näyt-

¹ Ant. Tidskr. II, siv. 236.

² Tukholman historiallinen museo n:o 10487; tri Sune Lindkvistin tiedonanto.

³ Worsaae, *Afbildninger fra det kgl. Museum f. nord. Oldsager*, 1854, n:o 355.

⁴ Svenska Fornsaker 365.

⁵ Teckningar ur Statens historiska museum III, siv. 2 sekä taulu I.

⁶ Tanskan Kansallismuseo n:o C 5569; tri Friis Johansenin tiedonanto.

⁷ Svenska Fornsaker 348; Ant. Tidskr. II, siv. 237 seur.

⁸ Aarbøger f. nord. Oldkyndighed 1887, siv. 129; Müller, *Ordning* 235.

tää aiheettomalta olettaa, että kultarengas olisi pantu maahan löydön muita esineitä aikaisemmin, ja viimeksi mainittujen joukossa on eläinpäillä koristeltuja miekanponsia, tupen kärkiheloja, muita miekantupen solituksia y. m., joiden mukaan löytö sijoittuu vuoden 400 vaiheille tai oikeammin sen jälkeiselle ajalle.

Meillä on siis aihetta otaksua, että tasapäinen kaula- ja rannerengastyyppi on syntynyt jo ennen vuotta 200 j. Kr. mutta pysynyt käytännössä aina 400-luvun alkuun asti; se kuulunee kuitenkin ensi sijassa 200-luvulle ja vuoden 300 vaiheille.

Tämä käy myösken yhteen itsensä Nousiaisten löydön antaman ajanmääräyksen kanssa. Kääärmeenpäärengas ja näillä sivuilla käsitelty tasapäinen rengas on ilmeisesti pantu maahan samalla kertaa. Nousiaisten esineen edustama varhainen kääärmeenpäärenkaan tyyppi sijoitetaan yleisesti ja hyvillä perusteilla 200-luvun lopulle, mikä ajanmääräys sopii erinomaisesti yhteen tasapäisille renkaille saamamme aikamääräyksen kanssa. Kuitenkin on syytä ottaa huomioon, että viimeksimainittujen edeltäjiä syntyy vanhemmallla roomalaisella rautakaudella ja että myösken näitä edeltäjiä tavataan Skandinavian löydöissä: tyyppi on kokonaan kehittynyt pohjoismaissa. Sophus Müller nimittää kuvaan, Ordning 91, erään koristamattoman kultasormuksen, joka on täydelleen samanmuotoinen kuin kaula- ja rannerenkait. Hän mainitsee kolme sellaista sormusta, jotka kaikki kuuluvat jyllantilaisiin vanhemman roomalaisen rautakauden löytöihin. Nähtävästi ne muodostavat sen kehityksen lähtökohdan, joka johtaa tasapäisiin kaula- ja rannerenkaisiin ja jonka huippusaavutuksena on Worsaan kuvaama Stevnsin Hellestedistä löydetty »vyö». Tässä on jälleen nähtävissä esimerkki siitä kehityskulusta, joka psykologisten vaikutt节iden ohjaamana johtaa pienistä ja vaativammista muodoista suuriin ja komeihin.

C. A. Nordman.

Asutuksen määräämisen arkeologian ja historian avulla.

Nerokkaiden päätelmien avulla on arkeologia päässyt niin pitkälle, että se voi kivi-, pronssi- tai rautakauden esineestä sanoa, mistä aikakauteen se kuuluu ja nämä aikakaudet se on määritellyt olleiksi määrätyinä vuosisatoina. Samoin on asutus- ja hautalöydöt voitu ryhmittää ja niiden ikä määritellä.

Arkeologian tulee ottaa huomioon moninainen mahdollisuudet pyrkisäään tämänlaatuisten löytöjen perustuksella määräämään jokun paikkakunnan asutuksen ikää. Esineiden valmistamisessa on eri seuduilla voinut säilyä tapoja, jotka perinnäisinä ovat kulkeneet vuosisatoja polvesta polveen. Varojen puute on voinut pakottaa valmistaan esineet halvemmasta aineesta kuin mitä aikakausi yleensä käytti. Riippuen siitä, missä määrin jokin seutu on ollut kauppasuhteissa — kauppa kun oli tavaran vaihtoa — on myös tullut esineitä ja uusia muotoja vieraista maista, joita sitten on matkittu, jo ne ovat miellyttäneet silmää tai esine siinä muodossaan on ollut käytöllinen. Mitä asutus- ja hautalöytöihin tulee, ovat tämänlaatuiset historialliset merkit monelta paikkakunnalta ennätäneet kadota, ennenkuin arkeologia osasi niitä ottaa varteen. Näin tapahtui varsinkin siellä, missä liikenne on ollut suuri ja asutus sen vuoksi nopeasti levinnyt. Tämänlaatuiset löydöt voivat määräätä asutuksen iän, mutta niiden puuttuminen ei todista sitä, että paikkakunnalla ei olisi ollut aikaisempaa asutuskulttuuria. Kun arkeologia ja historiallinen tutkimus asetetaan rinnastusten, voidaan saavuttaa otaksuttavasti oikeita tuloksia, joita kumpikaan tiede yksinään ei olisi saavuttanut.

Historialla on varmat ja täydelliset lähteet käytettäväänä vasta vuodesta 1539–40, jolloin maakirjat laaditaan. Sitä ennen on olemassa joukko asiakirjoja, mistä saadaan eri paikkakunnilta hajanaisia tietoja asutuksesta. Jota lähemmäksi taaksepäin tullaan ajassa rautakautta, sitä puutteellisimmiksi nämäkin tiedot tulevat ja vuosisatojen aukko erottaa rautakauden ja 1500-luvun. Mutta historiallisilla asiakirjoilla niukkoinakin on se etu, että niiden tiedot ovat ehdottomasti varmoja. Asettamalla nämä oikeaan järjestykseen saadaan kuva asutuksen muodostumisesta, joka kuitenkin sellaisenaan on aivan puutteellinen. Mutta samoin kuin asutuksissa huomataan eri kulttuurikerrostumia, samoin huomataan niitä paikannimistössäkin ja siinä löydetään sanasto, joka muotonsa ja kielellisten ominaisuuksensa kautta viittaa pakanalliseen aikakauteen. Jota vahempi määrätyllä paikkakunnalla näiden sanojen määrä on, sitä varhaisempi on silloin asutus. Tämä-

kin päätelmä tulee horjuvaksi, ellei arkeologia siinä tarjoa auttavaa kättään.

Keski-Suomen, siis Hämeen ja Ylisen Satakunnan asutuksen määräminen on tuottanut suuria vaikeuksia. On lausuttu otaksuma, että asutus olisi tullut Kokemäenjokea myöten Pirkkalaan ja siitä siten haaraantunut muuhun osaan Ylistä Satakuntaa ja Hämeeseen. J. W. Ruuth tutkimuksessaan Satakunnan asutusoloista on historiallisten lähteiden avulla todistanut, että asutus todella on tullut Kokemäenjokea myöten Pirkkalaan. Mutta sitä otaksumaa vastaan, että täältä asutus olisi levinnyt koko Hämeeseen, voi tehdä useita väitteitä. Se osa nykyistä Hämeen läänin yläosaa, jonka muodostavat pitäjät Lempäälä, Vesilahti, Kangasala, Kuhmalahti ja siitä pohjoiseen päin, on jo varhain muodostanut oman määrätyyn alueen. Tällä oleva asutus, jota voi kutsua pirkkalais-asutukseksi, on elinkeinojensa kautta eronnut etelämpänä olevista. Pirkkalaiset ovat olleet kalastuksen ohella etupäässä metsästäjiä ja kun suuri turkisten vienti alkaa kaupan auettua Keski-Eurooppaan, ovat pirkkalaiset vallanneet itselleen kaikki erämaat Näsijärven, Vesijärven ja Längelmäveden varrelta pohjoiseen, luoden itselleen kulkureitin Ruoveden, Ähtärin sekä Ähtävänjoen kautta pohjoisemmaksi aina Torniojoen laaksoon asti, minne he perustavat asutuksen. Vain aivan poikkeustapauksissa on tällä alueella eteläisempien pitäjien erämaita ja eräässä tapauksessa katso taan tarpeelliseksi huomauttaa, että omistus johtuu juuri siitä, että asianomainen henkilö omistaa talon näissä pirkkalaispitäjissä. Varsinaisen Hämeen erämaat sen sijaan ovat aivan toisaalla, nimittäin Päijänteen rannalla ja siitä pohjoiseen. Tätä selvää erotusta ei olisi syntynyt erämaiden omistuksessa, jos asutus, niinkuin on otaksuttu, olisi levinnyt Pirkkalasta Hämeeseen. Hämeen asutuksen on täytynyt tulla toista tietä, siis etelästä päin. Erämaiden omistus on pirkkalaispitäjillä kiinteämpää kuin hämäläispitäjillä, edellisillä on paljon yksityisomistusta, jälkimäisillä ryhmäomistusta. Koko erämaakulttuuri on näillä kahdella eri ryhmällä toisistaan eroavaa. Erämaiden omistuksesta on olemassa suhteellisen runsaasti lähteitä, tarkkoja luetteloja ja runsaimmin niitä esiintyy 1500-luvulla, jolloin eränkäynti alkaa taantua ja kadottaa merkityksensä.

Kun kaupankäynti varhaisimpina aikoina on käynyt ulkomaiden kanssa Ulvilan kautta ja vasta Turun saavutettua valta-aseman kauppa suuntautuu sinne, niin riippuu tästä seikasta, että ulkolaista mallia olevia esineitä mahdollisesti löydetään pirkkalaispitäjien alueelta suurenmassa määrässä kuin muualta Keski-Suomesta.

Jos yksinään arkeologisten löytöjen määräntä ottaisi asutuksen iän määräjäksi, niin Vesilahden ja Lempäään seutua voisi pitää paljoa vanhempana kuin Pirkkala, koska varsinkin Lempäälässä löydöt

ovat monin verroin runsaammat kuin Pirkkalassa. Historialliset toiseikat kuitenkin puhuvat toista. Pirkkala on varhain ollut asutuskeskus, siitä ovat ympärillä olevat pitäjät muodostuneet, niinkuin juuri Vesilahti ja Lempälä. Paikannimistö määräää asutuksen sekä Pirkkalassa että Vesilahdella ja Lempälässä jokseenkin yhdenikäiseksi, historia taas asettaa Pirkkalan vanhemaksi. Löytöjen niukkuus Pirkkalassa on selitettävissä sen kautta, että se jo varhain tuli kaupakeskustaksi ja asutuksen laajetessa myös arkeologialle tärkeät esineet ja asutuspaikat ovat kadonneet, jota vastoin Lempälä jää syrjään ja siis asutus siellä ei hävitä kaikkea muinaista. Kun eränkäynti lakkaa, säilyy Pirkkala yhä kauppakeskustana, Lempälä vaipuu aivan tavalliseksi rauhalliseksi pitäjäksi. Että Lempälä ja Vesilahti ovat hiukan myöhempää asutusta kuin Pirkkala, nähdään siitäkin, että näiden kahden pitäjän erämaankappaleet 1500-luvun lopussa ovat yhtenä suuren ryhmänä Ruoveden ja Ähtärin vesistöjen varrella, siis Pirkkalan erämaiden takana. Mitä Pirkkalan erämaankappaleisiin tulee, niin huomataan, että jota nuorempi jonkin kylän asutus on, sitä kauempana on sen erämaankappale 1500-luvulla. Niillä kylillä, joissa asutus on vanhinta, ei ole mainittu 1500-luvun lopulla enää erämaankappaleita muuta kuin poikkeustapauksessa, sillä silloin oli eränkäynti jo melkein loppunut ja entisille eränkäyntipaikoille oli muodostunut asutus.

Asutus Pirkkalassa on alkujaan ollut Pyhäjärven rannoilla. Paikannimistössä on kuitenkin vähän runsaampi määrä pakanallista sanastoa pohjoisrannalla, siis Nokiasta Tampereelle, jotenka mahdollisesti tänne on tullut asutus ensiksi. Tällä Ylisen Satakunnan alueella on huomattavissa, että asutus yleensä on vahvempi järvien pohjois- ja länsirannoilla. Niin on Näsijärven länsiranta varhain asuttua, jotavastoin Teiskon puoli on myöhempää asutusta. Kangasalla on vanha asutus Vesijärven länsirannalla, mutta nuorempi itärannalla, samoin Längelmäveden länsirannalla ja sitten pohjoisrannalla Orivedellä, jota vastoin itäinen ranta, Eräjärvi, on myöhäistä asutusta. Kangasalla on Roineen pohjoisranta vanhaa asutusta, länsiranta on aivan asumaton, koska täältä oli vain yksi vaivalloinen kiertotie vesistöä myöten Pirkkalaan pään. Pälkäneveden varrella länsi- ja pohjoisranta ovat vanhaa asutusta. Tässä asutuksen valikoimisessa joko nousevaan päivään pään tai etelään pään voi piillä joku pakanalliseen valonpalvelukseen kuuluva seikka.

Koska Pirkkala yhdessä Vesilahden ja Lempälän kanssa on muodostanut kokonaisuuden, niin ovat Lempälästä löydetyt arkeologiset löydöt myös sovellutettavissa Pirkkalaan ja määräväät siis Pirkkalakin asutuksen iän. Ja historia taas siirtää Pirkkalan asutuksen hiukan aikaisemmaksi Lempälän asutusta. Näissä pitäjissä on asutus

epäilemättä varhain tullut kiinteäksi, koska yksinään kaskenpoltolla ja kalastuksella ei eletty, vaan metsästyksen kautta saatu varallisuus tuotti helpommat elinsuhteet. Näissä pitäjissä on talojen lukumäärä ensimäisessä maakirjassa hiukan suurempi kuin vuonna 1900! Koukkuluonero on veroyskikkönä. Tämä määrää viljellyn maan suuruuden. Kun eränkäynti loppuu, niin — osaksi myös valtiollisten seikkojen vaikutuksesta — talojen lukumäärä hyvin huomattavassa määrässä pienenee.

Ylöjärvellä ei ole tehty muuta kuin pienessä määrässä arkeologisia löytöjä. Kuitenkin on asutus täällä ollut suhteellisen varhaista ja tänne muodostui pian markkinapaikkakin. Täältä lähti jo varhain tie Hämeenkyröön ja Ikaalisiin. Maantiet eivät ole koskaan syntyneet muuten kuin yhdistämään paikkoja, jotka ovat olleet läheisessä suhteessa toistensa kanssa. Valtamaantie kulki Tampereelta Poriin Hämeenkyrön kautta eikä Kokemäenjoen vartta myöten. Kun Ylöjärvellä Tampereen voimistuttua alkoi kadottaa merkityksensä, kun turkiskauppa ei enää suunnattu Hämeenkyröstä tänne, niin se jää vähäpäätöiseksi pitäjäksi ja sen kävi samoin kuin Lempäälän tässä suhteessa; siis pitäisi myöhemmän arkeologisen tutkimuksen löytää täältä asutus tai hautalöytöjä.

Kun pirkkalaisille turkisliike oli aivan merkitsevä, se kun vuoden 1000 tienoissa sai suuren vauhdin, täytyi heidän etsiä sopivia metsästysmaita saadakseen kysyttyä tavaraa, majavaa, näätää ja kärpää, ja siksi heidän retkensä suuntautuivat pohjoiseen. Tämän vuoksi Teisko ja Messukylä jäivät syrjäiseen asemaan. Teiskossa asutus oli heikkoa ja Messukylässä vahva ainoastaan nykyisen kirkonkylän tie- noilla, koska siitä kulki vesireitti, joka yhdisti Pyhäjärven Kaukjärven kautta Kangasalle. Pohjoiseen mentäessä syntyi tietysti matkan varrelle tärkeitä pysähdyspaikkoja, joihin vähitellen muodostui asutus; sellaisia olivat Ruovesi, Ähtäri ja Ähtävänjoen suu. Viimeksi mainitussa paikassa täytyi epäilemättä vaihtaa kulkuneuvoja ja siis pysähdyspaikka tuli tärkeäksi. Koko tällä pohjoisella reitillä on asutusta ollut vain kulkusuunnan varrella ja siinäkin ryhmittäin. Ruoveden varsinaisen asutus alkaa vasta 1500-luvulla, siis eränkäynnin päätyessä.

Pirkkalasta ja kai osaksi Lempäälästakin on asutus tullut Kangasalle keskittyen täällä kannakselle, joka on Kirkkojärven ja Roineen välillä, sekä Vesijärven länsirannalle Tursolaan. Arkeologiset löydöt todistavat samaa kuin paikannimetkin. Längelmävettä ja Roinetta yhdistävän Sarsan varrelle on muodostunut kalastuksen vuoksi varhain asutus. Pohtion luona tehdyt, tosin jo kivikautiset löydöt todistavat sitä.

Koko Längelmäveden rannalla on erämaan omistus ollut pirk-

kalaispitäjien hallussa aina Långelmäelle asti idässä ja pohjoiseen asti pitkin vesistöjä. Långelmäeden pohjoisrannalla, siis Orivedellä, on epäilemättä varhain ollut asutusta; siihen viittaavat paikannimet. Erää-järven asutus on suhteellisen myöhäistä, koska siellä tavataan hyvin vähän vanhempa nimikikerrostumaa. Kuhmalahti sen sijaan on ai-kaisemmin asuttu, ehkä sen vuoksi, että täällä syvä Pohjaan asti ulottuva lahti tarjosi edullisen paikan kevätkalastukselle. On huomattava, että 1500-luvulla ei kuhmalahtelaisilla ole mitään erämaan-kappaleita hallussaan, he ovat siis asumassa itse tavallaan erämaan-kappaleilla.

Pälkäneen paikannimistö osoittaa vanhaa asutusta. Arkeologiset löydöt todistavat sen kivikauden aikaiseksi. Täällä on asutus ollut runsain Pälkäneveden ja Mallasveden välisellä kannaksella, jolloin asutus siis tuli olemaan eteläänpäin, sekä Pälkäneveden länsi- ja pohjoisrannalla ja Mallasveden pohjoisrannalla. Pälkäne oli tavallaan erämaanportti. Tästä lähti teitä Päijänteelle, missä erämaat olivat päl-käneläisillä, niinkuin yleensä Hämeen pitäjillä. Niinpä Muurame vielä 1600-luvulla on usein manttaaliluetteloissakin Pälkäneen yhteydessä, todistaen omistuksen yhteyttä emäpitäjän kanssa.

Näillä Päijänteen varrella olevilla erämailla ei omistus ole yhtä kiinteää kuin pirkkalaispitäjien erämailla, sillä erämaankappaleet ovat jonkin yhtymän omaisuutta eikä yksityisomaisuutta tavata, niinkuin pirkkalaisilla. Täällä ei myös ole järjestettyä erämaaryhmitystä siinä määrin kuin Ylisen Satakunnan puolella, missä pitäjien erämaat ovat yhdessä, kuten ennen mainitut vesilahtilaisten ja lempääläisten maat Ruovedellä ja Ähtärissä, ja niinkuin Keuruunselän varrella olevat Kangasalan ja Pirkkalan erämaat.

Pirkkalaiset olivat niin kokonaan anastaneet itselleen metsästyksen, että hämäläisille siinä suhteessa jää aivan toisarvoinen asema. Nämä eivät samassa suhteessa käyttäneet erämaitaan, vaan tyytyivät pääasiassa vain kalastamaan. Väestö Hämeessä onkin epäilemättä jo varhain ollut maataviljelevää kansaa. Pälkäneeltä levisi asutus Sahalahdelle, missä paikannimistö viittaa vanhaan asutukseen. Sahalahti oli kuitenkin kokonaan erotettu Långelmävesistöstä, pistätyten keskelle Kangasalan ja kuhmalahtilaisten rantoja omistavia seutuja. Tällaisen asutuksen muodostuminen ei olisi mahdollinen, ellei asujamisto olisi ollut maataviljelevä.

Ylisen Satakunnan puolella ei asutusta synny muualle kuin vesistön välittömään yhteyteen. Jos kulkureitti ei ole edullinen, jää asutus heikoksi. Tämä johtuu siitä, että kaikki toiminta kohdistuu eräretkille ja siis asutus järjestettiin paikalle, mistä veneellä mukavasti päästiin edullisille reiteille. Tämä seikka selittää, miksi Roineen länsiranta jää asumattomaksi, sieltä ei veneellä päässyt Pirkkalaan

muuten kuin kiertämällä Tiihalanniemen joen suuhun, mikä yhdisti Roineen ja Kirkkojärven ja siitä Kaukajärveen ja kannaksen yli Häntpään jokeen. Tämä kierros oli siksi suuri, ettei sitä haluttu tehdä niin kauan kuin muualla oli sopivia asuinpaikkoja. Toista oli Hämeessä. Akaa ja Urjala syntyvät epäedulliseen paikkaan, varsinkin Urjala. Vanhaa asutusta tavataan etelämpänä suhteellisen kaukana vesistöstä. Ainoastaan maataviljelevä asukas valitsee asuinpaikkansa näin. Jos Hämeessä oleva asutus olisi ollut samanlainen kuin pirkkalaisissa pitäjissä, niin olisi se kokonaan vallannut Päijänteen rannat jättäen sisämaan. Mutta juuri Päijänteen eteläosasta tiedetään, että siellä asutus on suhteellisen myöhäistä.

Jota huolellisemmin historialliset tiedot yhdistetään arkeologisiin, sitä selvemmiksi tulevat asutusolot ja niiden muodostuminen. Kukin heimo on valinnut paikan, joka sen elinehdolle oli mukavin, sen teot ja toiminnan määräsi taistelu toimeentulosta ja kun asutuksen erikoisominaisuudet saadaan selville, silloin selviävät monet ennen hämäriltä näyttäneet seikat.

Jalmari Finne.

Hangon Tulluddenin vaakuna- ja nimikirjoitukset.

Varhain keskiajalla, ehkä vieläkin aikaisemmin tunnettiin Tulluddenin luonnon muodostama satama. Laivat poikkesivat sinne muonitustarkoitoksessa tai päästään syysmyrskyiltä suojaan. Asemaansa nähdien ei Suomenlahden rannikoilla ollutkaan soveliaampaa satamapaikkaa. Suomen eteläisimmän niemen kärjessä, Kumionpääksi kutsutun graniittikallion edustalla, tuskin 100 m:n päässä siitä, oli kahden kalliosaaren välissä pitkä, mutkikas, syvä salmi, joka täydellisesti suojaasi laivoja meren myrskyiltä. Salmen ruotsalainen nimi oli Gäddtarmen (hauensuoli). Sinne opasti merenkävijät majakka- ja luotsiasema, joka sijaitsi kalliosaarella lähinnä nientä ja joka sittemmin on siiretty läheisimmälle rantakalliolle. Tähän autioon turva-satamaan poikkesivat ei ainoastaan ruotsalaiset laivat matkalla Suomenlahden kaupunkeihin, vaan kerrotaan tanskalaistenkin alusten säännöllisesti käyneen siellä matkalla itäänpäin.

Myöhemmältä ajalta, 1700-luvun loppupuolelta, on todistuksia siitä, että monilukuiset sota-alukset ovat viipyneet siellä. Kesäkuun 21 p. 1785 saapui 25 laivaa käsittävä osa Suomen rannikkolaivastoa eversti M. Anckarsvärdin komentamana Tulluddeniin. Hänen upseeristoonsa kuuluivat m. m. G. F. Clerker, O. R. Hammarfelt, Joh. Henr. Munck, Friedr. Bergenklot ja Johan Adlerstråle. Tämä on huomioon pantava arvosteltaessa Tulluddenin kallioihin hakattuja, samalta vuodelta olevia vanhempia vaakuna- ja nimikirjoitusryhmiä, jotka tyyllisesti näyttävät olevan samanaikuisia. Tämän sataman edullinen asema ei olisi itsessään riittävä selittämään syytä sen varsinaiseen kuuluisuuteen. Sen sileät graniittikyljet ovat monisatavuo-tisia vaakuna- ja nimikirjoituksia täynnä, ja suurin osa on niin huolellisesti kallioon hakattu, että ne vielä kauan vastustavat ilman ja veden hävitystä. Osa niistä sammaltuu vähitellen, mutta suurin tuho on kuitenkin kohdannut noita piirroksia Kriminsodan aikana, jolloin venäläiset polttivat halkovaraston, joka peitti vanhimmat ja arvokkaimmat kirjoitukset. Lämmön vaikutuksesta rapautui graniittipinta kokonaan ja sen mukana hävisivät siihen hakatut kirjoitukset. On syytä otaksua, että hävitetyjen joukossa tavattiin keskiaikaisten kuninkaiden ja suurmiesten nimikirjoituksia. Ensimäinen, joka

mainitsee Tulluddenen sataman, on Olaus Magnus, joka 1555 ilmes-tyneen teoksensa *De gentibus septentrionalibus* toisen kirjan 25:nnessä luvussa puhuu kehuen tästä satamasta, sanoen sen hakevan vertaistaan Pohjan meressä ja ehkä koko avarassa valtameressä. Hänen kirjassaan on kuva satamasta, jota ympäröi joukko vaakunakilpiä. Näiden joukossa on Sture, Roos, Tott, Gyllenstjerna, Vasa, Natt och Dag, senlisäksi Ruotsin kolme kruunua ja mahdollisesti Folkungien vaakunat. On väitetty, että nämät olisivat ainoastaan koristamassa yllämainittua kuvaa; Olaus Magnus ei sano tätä suoraan ja myöhempä tutkimus arvelee niiden tarkoituksesta olevan vain todistaa, että heraldiikan vanha ja ennen niin arvossapidetty taito ei kaukaisessa pohjolassakaan ollut mikään tuntematton tiede. Tätä otaksumaa voitaneet kuitenkin syväillä epäillä. Oihan Tulluddenen satama jo ammoisista ajoista tunnettu ja varmaan olivat kaikki siellä kävijät itse nähneet sen graniittikylkiin taidokkaasti hakatut keskiaikaiset vaakunakilvet ja ehkäpä lisänneet niiden lukumäärää omalla kilvellään. Nämä ollen ei ole mahdotonta, että Olaus Magnus, vaikka elikin Roomassa, oli matkustajilta saanut seikkaperäisiä tietoja Tulluddenen vaakunakilivistä. Todistettavasti on Ruotsin vaakuna tavattu hävitetyjen piirrosten joukossa ja lisäksi Sturein vaakuna, jota 1750 herra Gahm — asian kertoja — otaksuu Sjöblad-suvun vaakunaksi. Melkein sata vuotta Olaus Magnuksen teoksen ilmestymisen jälkeen kuvallee Turun akatemian professori Vexionius-Gyldenstolpe satamaa ja siihen liittyviä kirjoituksia. Hän kiinnittää huomiota etenkin vaakunakilpiin mainiten niiden joukossa nähneensä kuninkaiden ja korkeimman aatelinsa vaakunakilpiä. Valitettavasti hän ei ilmoita nimiä eikä aikaa, miltä ne ovat olleet peräisin. Vasta täsmälleen sata vuotta myöhemin tekee sotakollegion virkamies S. L. Gahm 1750 »Lärda Tidningsgenissä» tarkemmin selkoa niistä. Hän luettelee niitä sangen monta, mutta koska niitä vielä nytkin on säilynyt yli 200, mainitsee hän ainoastaan huomatuimmat. Niistä, jotka sittemmin ovat hävinneet, hän mainitsee Per Brahen, Trolle- ja Posse-suvulle sekä erään vanhemman Horn-suvulle kuuluneen vaakunan. 1902 julkaisi tri R. Hausen näistä vaakunakilvistä erityisen saksankielisen teoksen »Die Wappen und Namenszeichnungen auf den Felsen bei Hangö Tulludde». Hän ryhmittelee kirjoitukset 15 ryhmään, joista suurin osa sijaitsee suuremmalla pohjoisella saarella¹ pari metriä nykyisen vedenpinnan yläpuolella. Suuremmat ja mielenkiintoisemmat tavataan ryhmissä 8, 9 ja 10. Teokseensa on Hausen liittänyt tri Bomanssonin 1850-luvun lopulla tekemät piirustukset. Ne lisäävät suuresti teoksen

¹ Hänen ryhmityksensä nojalla on asemapäälikkö Konrad Appelgren laatinut erityisen kartan saarista, joka löytyy Kansallism:n topogr. arkistossa.

arvoa huolellisen tekotapansa johdosta. Muutamia lisäyksiä ja muutoksia olen voinut paikalla käydessäni tehdä ja niistä tulen kirjoitukseen lopussa puhumaan. — Hausenin mukaan on vanhin säilynyt piirros vuodelta 1505. Enemmistö nykyään tavattavista piirroksista palautuu 1500-luvun lopulle ja 1600-luvun alulle. Se ei ole mikään sattuma, vaan vaikutti siihen osaksi suurempi saaristoreittien tuntemus ja kenties Helsingin perustaminen 1555; tähän keskittyi itäänpäin suuntautuva laivaliikenne.

Ryhtyessäni tarkemmin puhumaan näistä vaakunakilvistä ei tarkoitukseni ole mainita läheskään kaikkia kirjoitukset, vaan olen pitänyt silmällä niitä, jotka muotonsa ja sisältönsä puolesta ovat kauneimmat ja tyylikkäimmät, ja niitä jotka tarjoavat biograafisia lisää kyseessä olevien henkilöiden historiaan. Se vaakunakilpien ominaisuus, joka ensiksi pistää silmään, on niiden tekotapa. 1500-luvun vaakunat ovat myöhempää paljon aistikkaampia ja näkee heti, ken on tuntenut heraldisia säätöjä ja muotoja, ken ei. Luonnollisesti tunsivat ainoastaan vanhojen ja vaikutusvaltaisten ylimyskukujen jäsenet näitä säätöjä, sillä heraldikan tunteminen oli yhtenä välittämättömänä ehtona aatelissivistyksen hankkimiseksi. 1500-luvun vaakunat eivät ainoastaan taiteellisessa suhteessa erkane myöhemmistä, vaan ne todistavat myöskin läheisempää kanssakäyntiä Ruotsin, Suomen ja Itämeren maakuntien välillä. Suomi ja sen ylimystö oli silloin johtavammassa asemassa kuin myöhemmin, jolloin Ruotsin huomio ei enään kohdistunut suurta itäistä naapuria vastaan. Tarkasteltaessa näitä vaakuna- ja nimikirjoitukset huomataan, etteivät ainoastaan hallitsijat ja ylimyskukujen jäsenet viettäneet täällä usein sangen pitkääkin odotusaikaa, jonka kuluessa he piirsivät kiveen nimellään ja vuosiluvulla varustettun kilpensä, vaan niiden rinnalla tavataan ruotsalaisia ja saksalaisia yksinkertaisia merimies- ja saaristolaisnimiä, kuten Jöns Hokanson östgöte (1) 646, Mattes fram Lübeck anno 1666, Oloe skiärgård, Laurentius Dalkar Morman 1640, Hendrich vom Dantzig anno 1654, Adam Kröpel, eräs Michel Iancke, joka kahteen erään on piirtänyt nimensä, ensimäisen kerran 1633, toisen 1645 lisäten »der alter»; hän käyttää puumerkkiä. Vanhimmat puumerkeillä ja alkukirjaimilla varustetut kirjoitukset ovat vuodelta 1590; niitä on yhteensä kuusi kpl. ja ne näyttävät samanaikaisilta. Kuitenkin ovat tämäntapaiset kirjoitukset puumerkkeineen enimmäkseen 1600-luvun keskivaiheilta. — Kun siirrymme tarkastamaan ulkomaalaisia ja ruotsinmaalaistaisia ylimyskukuja, tapaamme näiden joukossa Saksin herttuaan Magnus III:n suuren ja erittäin huolellisesti tehdyn vaakunakilven vuodelta 1575. Hän oli 1568 nainut Kustaa Vaasan tyttären Sofian ja kuoli 1603. Itämeren maakuntien aatelissuvuista voi mainita Kasper von Tiesenhausenin v:ltä 1584 ja Kustaa Hastfehrin 1618. Ruotsinmaalaistaisista

suvuista on Oxenstjernan suku parhaiten edustettuna, nim. 4:llä eritän huolellisesti ja heraldisesti oikein piirrettyllä vaakunalla. Vanhin on vuodelta 1567, Krister Gabrielpoika O:n vaakuna. Hän nimitettiin valtaneuvokseksi 1586 ja kuoli 1592. Sitä seuraava on v:ltä 1574, Erkki Gabrielinpoika O:n. Hänet kutsuttiin samana vuonna Liivimaalalta, jossa hän oli sotakomisaarin toimesta, jäseneksi tuomioistuimeen, joka tuomitsi Karl de Mornayn maakavalluksesta. Myöhemmin hänet nimitettiin Tallinnan käskynhaltijaksi. Matkalla sinne tai takaisin Ruotsiin on hänen puolisonsa Benedikta Geran kanssa toistamiseen piirtänyt kallioon hänen ja oman vaakunansa 15 p. elok. 1592. Hän kuoli 1594. Vuodelta 1588 ovat Kustaa Gabrielinpoika O:n ja hänen puolisonsa Barbro Bjelken kaksoisvaakunat. O. oli siihen aikaan Tallinnan käskynhaltijana. Tämän vaakunan alle on sittemmin valtakunnan drotsi Gabriel Oxenstjerna lisäänyt nimensä v. 1605. Hän käytti hyväkseen kallioon jo ennestään piirrettyjä vanhempiensa vaakunakilpiä. Hän otti mahdollisesti osaa Kirkholman taisteluun, josta myöhemmin tulee puhe. Valtaneuvos Åke Pentinpoika Färlan taidokkaasti hakattu vaakuna on v:ltä 1564. V. 1559 kävi tunnnettua valtaneuvos, Kustaa Vaasan luottamusmies Knut Lilje täällä, luultavasti matkalla Venäjälle, jonne kuningas hänet neuvottelijana lähetti. Hänen samanniminen poikansa kävi paikalla vuotta aikaisemmin piirtäen vaakunansa, jonka muodostii halkaistu kilpi, ylhäällä kolme liljaa, alhaalla shakkiruudut, kypärän yläpuolella samaten kolme liljaa. V. 1562 merkitsi Tulluddeniin amiraali Niilo Birgerinpoika Grip vaakunansa nimikirjoituksineen. Vuonna 1589 kävi Juhana III:n hovijunkkari, myöhemmin Sigismundin tallimestari Peder Liljesparre Tulluddenilla. Hän oli ollut kihloissa Gunilla Bjelken kanssa, mutta hänen täytyi väistyä kuninkaan tieltä. Hänet mestattiin 1598 Kaarle hertuan käskystä. Ulfsparsuvun vaakunoita löytyy vieretysten kaksi. Toisen omistaja oli Yrjö Erikinpoika, Gullbergin ja Elfsborgin linnojen komentaja, myöhemmin valtaneuvos. Hän kävi täällä vuonna 1574 Anna sisarensa seurassa, jonka nimen alkukirjaimet, kuten veljenkin, nähdään molemmen puolin vaakunakilpeä. Hänen poikansa Erkki Yrjönpoika, Itägotanmaan käskynhaltija, kävi myöhemmin täällä; hänen vaakunakilvessään ei ole vuosilukua. Vuonna 1581 kävivät Tulluddenilla Erkki Soop, Örebron vouti ja Vadstenan linnan pyssypäämies (Gewährsman) Yrjö Stake. Läheisyydessä nähdään toinen Stake-suvun vaakuna ilman alkukirjaimia tai vuosilukua.

Aikaisemmin huomautettiin, miten sota- tai kuljetuslaivojen oli tapana ankkuroida tähän satamaan. Voidaan pitää sangen luultavana, että edellisinä vuosisatoina, jolloin käytettiin sotia Itämeren maakunnissa, sotalaivat miehistöineen syystä tai toisesta viipyivät täällä. Vasakuninkaiden aikana kävivät sotalaivat usein viemässä joukkoja

sotatanterille. Yhdeltä tällaiselta retkeltä kertovat nämät graniitti- kirjoitukset selvää kielää. Kaarle IX kävi epätoivoista taistelua Liivimäalla 1605. Samana vuonna poikkesi laivasto Hankoon matkalla sotatanterelle. Moni retkikunnan upseereista, ehkä 7 henkeä, hakkasi silloin nimensä Suomen graniittikallioihin. Ehkä he ottivat kaikki osaa Kirkholman veriseen taisteluun ja ainakin tiedetään, että yksi heistä, kornetti Hannu Juhonpoika Ekeblad taistelussa sai surmansa ja toinen Erkki Kyle joutui vangiksi; muut olivat Kaarle Bonde, Jesper Niilonpoika Cruus af Edeby, Otto von Scheiding, Ancker ja ennen mainittu Gabriel Oxenstjerna.

Kuv. 1. 1. Arvid Erkinpoika Stålarm. 2. Saksin herttua Mauno III. 3. Ernst Creutz. 4. Klaus Fleming. 5. Knut Lilje.

Kotimainen aatelisto on sekin runsaasti edustettuna, mutta vähemmin kuin saattaisi odottaa. Hauskan ryhmän muodostaa kolme Creutz-suvun vaakunaa. Vanhin niistä on Martti Matinpojan vaakuna viita 1561. Hänet määrättiin samana vuonna risteilemään laivallaan Suomen rannikolla. Hän kaatui partiomatkalla Venäjällä 1574. Hänen seurassaan oli nähtävästi Pernajan kirkkokoherra Antti Laurinpoika Teit. 1577 piirtää tämän poika Lauri Martinpoika nimensä lähelle isänsä vaakunaa. Hän toimi Viipurin voutina ja mestattiin siellä 1599 Kaarle hertuan käskystä. Hänen poikansa Ernest, ensimmainen, joka käyttää Creutz nimeä, kävi 1622 täällä, ollen silloin Hämeenlinnan jalkaväen everstiluutnantti; hänet surmattiin 1635. Klaus Flemingin vaakunan näkee lähellä Saksin hertuan kilpeä.

Hän kävi täällä 1568, samana vuonna kuin Erik XIV syöstiin valtaistuimelta. Vaakunan kypärän koriste erkanee muista tämän suvun vaakunoista: siinä on säteilevä porttiholvi. Tanskalainen haara Fleming-sukua käytti samaa vaakunamuotoa, joten Klaus F:n täällä löytyvä vaakunakilpi olisi lisätukena suvun tanskalaisselle alkuperälle. Arvid Erikinpoika Stålarm kävi puolisonsa Elin Flemingin kanssa 1585 Tulluddenilla. Hän oli tähän aikaan Suomen laivaston amiraalina. Vaikutusvaltainen varaaamiraali ja maamarsalkka Henrik Fleming kävi ensimäisen puolisonsa Ebba Erlandintytär Båatin kanssa 1620-luvulla täällä. Vielä neljäskin Fleming-suvun vaakuna on kallioon piirrettynä v:ltta 1642, nim. Marta Flemingin, Henrik F:n ja Ebba rouvan tyttären, joka oli naimisissa Svean hovioikeuden asessorin, myöhemmin Turun läänin maaherran Kaarle Henrik Wreden kanssa. Horn-suvun vaakunia löytyy kolme. Vanhin on v:ltta 1620; siinä on nimimerkki A. H., joka tarkoittaa joko Turun hovioikeuden varapresidenttiä Arvid Hornia (kuollut 1653) tai toista Arvidia, joka kaatui 1645 eräässä taistelussa Itävallassa. Lähellä tätä vaakunaa tavataan etevän, 1614 kaatuneen sotamarski Evert Hornin pojantusta vaakunakilpi v:ltta 1623. Hän oli silloin 9-vuotias ja kilven sekä kirjoituksen hyvästä tyyllistä päättäen on se jonkin muun henkilön hakkaama. Kaksoisvaakunallisena nähdään vielä Hornien vaakuna Katarina H:n ja hänen puolisonsa vapaaherra Erkki Kruse av Kajbalan kilpipiirroksessa v:ltta 1660. Salomon Illen vaakuna v:ltta 1586 palauttaa muistiin v:n 1599 veriset tapaukset, jolloin hän hengellään sai maksaa uskollisuutensa Sigismundia kohtaan. V:ltta 1622 on 6 kpl. vaakunakilpiä. Huomattavin on Torsten Stålhandsken. Muut ovat Erasmus Haren, joka kaatui 1642 Leipzigin taistelussa, erään Måns Hannunpojan (vaakunassa pystyleijona), värikki A. Siggesonin ja pari tuntematonta. Vuodelta 1579 on Hannu Persson Ruuthin vaakuna. J. Ramsay mainitsee teoksessaan Frälsesläkter i Finland vuosiluvun 1582, vaikka aikaisempi vuosiluku on luultavampi, koska hän vuosina 1578–79 oli majoitusmestarina Martti Boijen (eli Suomen) lippukunnassa. Vaakunakilpi n. 6 kuvassa 2 on Skinnabackasuvun. R. Hausen sanoo sen kuuluvan eräälle Hannu Juhonpojalle. J. Ramsay ei tunne tämännimistä henkilöä eikä suvun vaakunakilpeä. Samanlainen kilpi tavataan Porvoon tuomiokirkossa, mutta tuntematonta on kenelle se on kuulunut. Jos Hausenin otaksuma on oikea, voi hän olla Juho Grelsinqojan tuntematon lapsi.¹ Kilpi näyttää olevan 1600-luvun alkupuolelta. Viime kesänä käydessäni tutkimassa näitä vaakunapiirustuksia onnistuin tekemään Bomansonin piirustuksiin pari oikaisua ja lisäystä. Siellä on eräs vaakuna, jonka

¹ J. Ramsay: Frälsesläkter i Finland, Skinnabackasläkten. Tab. III.

kuvio piirustusten mukaan oli kulunut pois. Sen yläpuolella on nimi Hinr. Monson ja sivuilla vuosiluku 1629. Minun onnistui todeta, että vaakuna oli Spåresuvun. Henrik Månon Späre kävi sinä vuonna Suomessa, jossa hän osti vanhan Hyvikkälän sukutilan. Hän käytti sinetissään kahta kannusta, jotavastoin Tulluddenin vaakunassa on yksi. 1700-luvun vaakunat ja nimikirjoitukset ovat vähemmän mieltäkiinnittäviä huonon ja puutteellisen tekotapansa vuoksi. Ai-noastaan A. Ehrenswärdin hauska kirjoitus ansaitsee mainitsemista: Iagten flickan kom hit med roligt sälskap d. 21 aug. 1754 Hahn och Gethe mätte holmarne, Gerder och Frese iagade, Liedner fiskade, skytte lagade godt caffé, Ribbing roade sig, v. Spången ristade ste-

Kuv. 2. 1. Kustaa Evertinpoika Horn. 2. Lauri Martinpoika Creutz. 3. Henrik Fleming ja Ebba Erlandintytär Bååt. 4. Hannu Ekeblad. 5. Martti Matinpoika Creutz. 6. Skinabacka-suvun vaakuna. 7. Erkki Oxenstjerna ja Benedicta Gera. 8. Torsten Stålhandske.

nen och A. Ehrenswärd såg på vatnets högd. Kirjoitusta seuraa viiva osoittaen veden korkeutta. Siitä, miten suuresti Ehrenswärdiä kunnioitettiin ja rakastettiin, on todisteenä myöhempä lisäys, joka kuuluu: Aug. Ehrensvärd saknas altid af Finland.

Esitykseni näistä ainoalaatuista monisatavuotisista kalliopiirrok-
sista on lainattu tri Hausenin saksankielisestä julkaisusta, josta täy-
dentäen tein selkoa S. Muinaismuistoyhdistyksen viime helmikuun
kokouksessa. Tähän tilaisuuteen lähetti tri Hausen kirjeen, joka
sisälsi korjauskia ja lisäksiä yllämainittuun teokseen, pyynnöllä että
ne saatettaisiin julkisuuteen. Seuraavat numerot vastaavat numeroita
hänen kirjassaan. N:o 1. Kapten Gerdes och löjtnant Skytte nämñas
1757 såsom anställda vid fortifikationen på Sveaborg, n:o 40 Peter

Salan, assessor i Svea hofrätt, född 1624, död 1684 (Anrep. Bjelkenheim) eller hans likabenämnda son, fornforskaren, död 1697, n:o 55 Ture Pedersson Bjelke?, n:o 65 ändras till Tott, Tönne Eriksson, ståthållare på Raseborg, n:o 135 Ridder, Peter Holländer, kapten g.m. Brita Silfversparre n:o 138 ändras till Rolof Mattsson K. Kristians II:s fogde på Viborg.

Harry Donner.

Kaksi entisajan virallista esinettä.

Kun Suomen kaakkoinen osa, jota Ruotsin puolella sanottiin Vanhaksi eli entiseksi Suomeksi, 1700-luvulla oli yhdistetty Venäjän valtakuntaan, oli siellä sääntövä, että tuomiokunnan ja muiden virastojen punaisella veralla katetulla pöydällä piti olla *oikeudenpeili* (зерцало) joko jalustalla tahi peilin lävitse pistetyn pystysuoran rauhaisen akselin nojassa. Oikeudenpeili oli kolmisivuinen ja joka sivulla oli kullattujen puitteiden välissä venäjäkielinen asetus, joka muistellaan siihen kirjoitettuna vaati virkamiehiltä arvokasta ja järkevästä käytöstä sekä oli heille ohjeena. Nuo kolme Pietari Suuren antamaa ukaasia olivat vuosilta 1722–1724. Kirjoitus oikeudenpeilin kolmella sivulla on vaalennut kumminkin siinä kappaleessa, joka Vanhan Suomen konsistoriumien arkistojen mukana on joutunut Porvoon tuomiokapitulin arkistoon. Muita kappaleita kenties on säilynyt Vanhan Suomen muiden virastojen arkistoissa.

Mutta onkohan missään tallella se *puuhepo*, joka pohjoismaissa ennen sijaitsi kaupunkien torilla ja jonka selkään pienemmistä rikoksista rangaistava asetettiin istumaan. Semmoinen rangaistus ei ollut siinä istuvalle ainoastaan häpeäksi, vaan myöskin vaivaksi, sillä hevon selkä oli kapea ja tervä kuin laudan syräjä, ja istuvan jalkoihin kiinnitettiin painoja¹. Suomenkin kaupungeissa oli sellaisia hepoja. Kuopion torille hankittiin vielä v. 1814 uusi hepo, joka maksoi 6 riksiä 4 killinkiä riikinvelkaa ja luultavasti oli vanhaa Ruotsin mallia. Sitä tilattaessa muutamat epäilivät, tarvittaisiinko enää semmoista, kun oli uusi esivalta². — Kokkolassa v. 1707 rangaistiin niitä, jotka torilla tekivät puuheolle ilkivaltaa. Joku oli sen kaatanut kumoon, toiset olivat sen yöllä kantaneet kaupungin laidalle³. Nämä pahan tekijät joutuivat kaupungin tyrmään, kun eivät maksaneet sakkoja.

¹ Herraskartanoissakin laiskoja ja vastahakoisia talonpoikia pantiin ratsastamaan (Lännetär III, siv. 22).

² Historiallinen Arkisto XXI, 1.

³ Historiallinen Arkisto VI, siv. 286.

Puuhevot olivat niitä kidutus- ja rääkkäyskojeita, jotka eivät olleet missään laissa mainitut eivätkä sallitut, vaan osoittivat, kuinka mielivaltaisesti ihmiset aina ovat suhtautuneet lähimäistensä ihmisoikeuksiin. Tanskalainen kirjailija Carit Etlar on erässä novellissaan (»Herremänd») säälä ja inhoa herättävällä tavalla kuvannut, miten muuan talonomistaja naapureineen v. 1657 kidutti erästä uppiniskaista nuorta miestä puuhevon selässä yhä lisäämällä painoja hänen jalkoihinsa ja säriinsä, kunnes hän pyörtyi.

J. M. Salenius.

Kustaa Killinen.

* 7/9 1849 — † 5/1 1922.

Tammik. 5 p:nä 1922 kuoli Kuopiossa sikäläisen kuuromykkäinopiston johtaja ja paikkakunnallaan paljon käytetty luottamus- ja toimimies Kustaa Killinen, jonka nuoruusvuodet suurelta osalta kuluvat muinaistieteellisten harrastusten palveluksessa. Syntyisin Isostakyröstä hänkin liittyi niihin lukuisiin pohjalaisiin (veljekset Aspelin, K. A. Castrén, E. Nervander, myöhemmin Appelgren, Virkkunen, Liakka y.m.) jotka kansallisen herätyksauden aatevirtausten viehättämänä lyöttäytyivät Suomen kansan ja maan muinaisuuden valaisemistyöhön, toiset uhrenat koko elämänsä siihen. Johtaja Killiselle tarjoutui elämänura kasvattajan vaativalla työalalla, mutta tämän toiminnan alkuaisteilla hän käytti vapaa-aikansa muinaismuistojen tiedusteluun ja luettelemiseen ja on siinä saavuttanut tuloksia, joita tuskin kukaan muu yarsinaisten muinaistutkijain piirin ulkopuolelta on saavuttanut.

Ollessaan kansakoulunopettajana Kokmäellä hän jo v. 1876 liittyi Suomen Muinaismuistoyhdistykseen jäseneksi ja tarjoutui samana vuonna yhdistyksen stipendiaattina selville ottamaan ja luetteloimaan kotikihlakuntansa, Loimaan kihlakunnan, muinaismuistot. J. R. Aspelinin laatimaa työohjelmaa seuraten työ tulikin tehdyn ja sen tuloksena julkaistiin yhdistyksen Aikakauskirjassa v. 1877 johtaja Killisen kirjoittama 100 sivun laajuinen selonteko »Kiinteitä muinaisjäännöksiä Loimaan kihlakunnassa» varustettuna J. R. Aspelinin laatimalla liitteellä ja sisältäen kuvitetun luetteloon saman kihlakunnan irtonaisista löydöistä. Seuraavana kesänä

Killinen jo iskeytyi samanlaiseen tehtävään toisessa, nim. Maskun kihlakunnassa, ja yhtä ripeästi valmistui häneltä tämäkin työ, joka saman suuntasena kuin edellinen ilmestyi painosta jo v. 1878. Yhtä nopeassa tempossa valmistui häneltä vielä kertomus Ulvilan kihlakunnan muinaisjäännöksistä, jota varten hän kesäksi 1878 oli saanut Suomen Tiedeseuralta stipendin, ja v. 1880 ilmestyi sekin painosta sisältyen Tiedeseuran Bidrag-sarjaan.

Tällä välin oli johtaja Killinen siirtynyt vastuunalaisempaan toimeen, sen opiston johtajaksi Kuopiossa, jona hän toimi kuolemaansa saakka. Aikaa hänelle ei enää riittänyt samassa määrässä kuin ennen muinaistieteellisiin harrastuksiin, varsinkaan kun opinnot ulkomailta uuteen toimeen valmistumiseksi myösken vahvitat osansa. V. 1880 hän kumminkin taas kiersi Vehmaan kihlakunnan sekä paria vuotta myöhemmin Sortavalan kihlakunnan pitäjät, ja sisällysrikkaat kertomukset näiden kihlakuntain muinaisjäännöksistä valmistuivat painosta, edellisen v. 1885 ja jälkimäisen v. 1890. Tämän jälkeen johtaja Killinen ei enää saanut aikaa työhön näiden harrastusten hyväksi. Valtuoston jäsenyys ja sihteerin toimet, kotikaupunkinsa edustaminen kuusilla valtiopäivillä ja lukuisat muut tehtävät eri aloilla kiinnittivät hänen voimansa kokonaan. Kuitenkin hän vielä vanhoilla päivilläänkin lämmeten muisteli niitä kesäisiä päiviä, jotka hän kierteli kihlakunnissaan muinaistutkijan poluilla.

Täyttääseen 50 vuotta Suomen Muinaismuistoyhdistys v. 1920 kunnioitti häntä kutsumalla hänet kirjeenvaihtajajäsenekseen.

Simo Iivonen.

(Synt. 5. VII. 1877, kuoll. 10. II. 1922).

Innokas muinaismuistojen etsiskelijä ja keräilijä Kaukolassa oli Simo Iivonen, ammatiltaan räätäli ja sen ohella pikkutilallinen. Suurimmaksi osaksi hänen ja erään toisen kaukolaisen, Yrjö Paavilaisen, ansiota on, että Riukjärven ja Piiskunsalmen kivikautisilta asuinpaikoilta on saatu talteen korjatuksi niin rikas löytöaineisto, ettei sellaista ole miltään muulta historialliselta löytöalueelta maassamme. Tähän aineistoon, joka on suurimmaksi osaksi ilmitullut peltotöissä, perustuu se seikkaperäinen kuvaus Karjalan kivikulttuurista, jonka tri Pälsi on antanut väitöskirjassaan.

Simo Iivosella oli tarkka silmä ja hyvä arvostelukyky, joten hän oli Pälsin paras apulainen tieteellisissä kaivauskissakin. Näissä kouluuntuneena ja luonteeltaan tutkistelemiseen taipuvaisena onnistui hänen keksiä seudullaan aivan uusiakin löytöpaikkoja, joista ei ennen tietty. Hänen harrastuksensa muinaisuuttamme ja Kansallismuseota kohtaan alkoi v:sta 1906, jolloin Kaukolan suuret kivikautiset löytöpaikat keksittiin. Kuolinvuoteeltaan lähettilä hän viimeiset tervehdyksensä Kansallismuseoon, joka puolestaan aina säilyttää hänet kiitollisessa muistissa. Juuri Simo Iivosen tapaisia keräilijöitä ja ystäviään, vallankin maataviljelevän väestömme keskuudessa saa Kansallismuseo lähinnä kiittää esihistoriallisten maalöytöjensä kartoumisesta.

Kirjallisuutta.

Suomalaisia koteja. 82 sivua isoa kahdeksantaitteista kokoa. Werner Söderström Oy. 1921. Hinta 25:—. Tässä teoksessa on kokonaista 74 sivua kuvia: valokuvien mukaan tehtyjä jäljennöksiä enimmäkseen n. s. herraskartanoistamme, mutta myös taiteilijakodeistamme ja eräistä maalaistaloistakin. On tosiaankin onnistunut ajatus tutustuttaa suomalaista yleisöämme eri piiriemme kulttuurikoteihin. Varsinkin herraskartanoissamme huoneitten sisustus on erikoisen kehittynyt ja hioutunutta, se kun niissä on monasti usean sukupolven työtä ja noudattaa traditioita menneiltä ajoilta, jolloin huomiota riitti enemmän kodin osalle ja maun ja lostamiseen. Nykyään ovat harvoin muut kuin ehkä juuri taiteilijat ja arkkitehdit, joiden aikaansaannokset teoksessa edustavatkin nykyäikää, jaksaneet pysyä samalla tasolla. Ehkäpä voisi sarja tällaisia julkaisuja — sillä aloitetta on aikomus jatkaa »sitä mukaa kuin yleisön myönteinen suhtautuminen yritykseen näyttää vaativan» — vaikuttaa jotakin kotikulttuurimme kehittämiseksi, jossa toivossa yritykseen teoksen johdannon mukaan onkin pääasiassa ryhdytty. Ja parantamisen varaa tässä kohden on varsinkin suomalaisissa porvariskodeissa. Niiden puutteellisuuden, ennenkaikkea mitä aistikkaisuuteen tulee, huomaa helposti se, joka on ollut vähänkin tilaisuudessa tutustumaan vastaan luokan koteihin esim. Ruotsissa. — Kulttuurihistoriallisena kuvastona olisi tämäntapaisella sarjalla merkitystä tietellekin.

Sitten muutapia huomautuksia, siinä toivossa, että ne, mikäli niissä on varteenotettavaa, sarjan tulevissa osissa aiheuttavat parannuksia. Tohtori J. Rinteen kirjoittama johdanto on kylläkin paljon sisältävä, mutta liian suppea, voidakseen tyydyttää perehdyttää suomalaista lukijakuntaa tähän sille yleensä varsin outoon alaan. Aivan lyhyet historiikit eri kartanoista olisivat mielestääni olleet välttämätömiä. On myöskin epäilyksenalaista, onko kuvien esittäminen aakkosjärjestyksessä kartanojen nimien mukaan ollut tarkoituksemukaisinta. Luulen että kuvasto olisi ollut valaisevämpi ja tehnyt ehyemmän vaikutuksen, jos siinä olisi noudatettu, mahdollisuuksien mukaan, ikäjärjestystä, varsinkin kun selityksiä kuviin ei ole ja kun tietää, että rakennus- ja koristetyylit ovat ala, josta suomalaisilla on enimmäisen sangen hapuilevat käsitykset. Viimemainitulta alalta meillä ei vielä olekaan kunnollista käsikirja. Sellainen olisi pian saatava ja luulen, että se saisi hyvän menekin.

Kuvien valintaan nähden voisi myös ehkä tehdä jonkin huomautuksen. Esim. Joensuun kartanosta, joka sisustukseltaan on kaikkein arvokkaimpia maasamme, on kuvia vähän, jotavastoin toiset kartanot ovat saaneet liiaksikin tilaa osakseen. Viipurin läänin omalaatuinen vanhempi herraskartanokulttuuri ei ole ensinkään edustettuna, ellei Oravalaa Valkealassa lueta siihen. Joissakin ilmoituksissa teoksesta olen nähty moitittavan sitä seikkaa, että siihen on otettu mukaan kuvia, jotka ovat varoittavia esimerkkejä siitä, minkälaisia kodit eivät saa olla. Tässä on kait tarkoitettu lähinnä Kirjolaa, Suurmerijokea ja professori Saarisen huvila. Ne kuuluvat juuri viimeksi edesmenneeseen »muotiin», johon nähden pääväni suunta aina suhtautuu epäoikeutetun yksipuolisesti. Varmaa on, että tulevaisuudessa, pitemmin välimatkan päästä, arvostellaan toisin ja objektiivisemmin näitä kulttuurikehityksämme niin merkittävän nousukauden tuotteita. Silloinen rauhainen aika haki taiteessa vastakohtaansa, kuten sitä nykyäänkin aletaan hakea, joskin pääinvastaisissa merkeissä maailmansodan mullistusten jälkeen. Mitä itse kuviin tulee, ovat ne melkoisen hyviä, joskin parantamisen varaa tietysti aina on. Olisi ehkä ollut sopivaa mainita, kuka valokuvat on ottanut, ellei muualla, niin ainakin johdannossa. Kansikuvana olisi toivonut näkevänsä jonkin vanhemman rakennuksen kuin Tenholan.

Teoksen hinta, 25 mk., on sangen halpa.

A. Es.

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen vuosikertomus toimivuodelta 7. 5. 1920 — 7. 5. 1921.

Kulunut vuosi, jolle on ollut ominaista koko maailmassa vallinnut taloudellinen ahdinkotila, on painanut ehkäisevän leimansa Yhdistyksemme, samoinkuin yleensä muidenkin maamme tieteellisten seurojen toimintaan. Käytövarojen puuteen vuoksi on sen jäsenien tutkimustuloksien julkaiseminen supistunut sangen vähiin ja keräilytyötäkin on kyetty suorittamaan vain rajoitetussa määrässä. Tämä itsessään kylläkin ymmärrettävä lamautuminen toiminnassamme, joka niin ollen on kohdistunut etupäässä käytöllisten asioiden hoitoon ja kuukausikokousten pitoon, tunnettiin myös Yhdistyksen 25. 10. 1920 viettämässä 50-vuotisjuhlassa, joka sinäsä muodostui toimivuoden tärkeimmäksi tapahtumaksi ja jonka yhteydessä Yhdistyseen sihenastiset runsaat saavutukset etevällä tavalla tulkittiin sekä puhutun että kirjoitetun sanan muodossa.

50-vuotis juhlakokous alkoi klo 12 päivällä Kansallismuseon suressa hallissa. Läsnä oli n. 150 henkilöä, niiden joukossa Tasavallan presidentti perheineen, pää- ja kirkollisministerit, Yliopiston kansleri ja Porvoon hiippakunnan piispa. Yhdistyksen esimiehen, toht. J. Rinteen avattua kokouksen ja lausuttua yleisön tervetulleeksi piti valtionarkeologi Hj. Appelgren-Kivalo juhlapuheen, joka käsitteli maamme muinaistutkimuksen historiaa. Toht. K. Meinander teki selkoa Yhdistyksen taidehistoriallisista saavutuksista.

Kun esimies oli ilmoittanut Yhdistyksen muistojuhlansa johdosta valitsemain koti- ja ulkomaisten jäsenten nimet, sai Yhdistys vastaanottaa onnittelujen ja tervehdysten sarjan.

Hallituksen puolesta puhui ministeri L. Ingman.

Yliopiston » » vararehtori H. Suolahti.

Suomen Tiedeseuran puolesta professori Chr. Sibelius ja valtioneuvos A. Donner.

Suomalaisen Tiedeakatemian puolesta professorit Osv. Streng, G. Komppa ja J. J. Mikkola.

Valtionarkiston puolesta arkistonhoitaja J. W. Ruuth.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran puolesta tohtorit E. Tunkelo ja J. Aho.

Historiallisen Seuran puolesta tohtori K. R. Melander.

Suomalais-ugrilaisen Seuran puolesta professori E. N. Setälä ja tohtori A. Kannisto.

Suomen Maantieteellisen Yhdistyksen puolesta tohtorit I. Leiviskä ja E. Häyrén.

Suomen Maantieteellisen Seuran puolesta professorit I. Bonsdorff ja R. Wittig.

Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran puolesta piispa J. Gummerus ja professori M. Ruuth.

Itämaisen Seuran puolesta professori K. Tallqvist.

Svenska Litteratursällskapetin puolesta professori M. G. Schybergson.

Kalevalaseuran puolesta professori E. N. Setälä ja tohtori U. Holmberg.

Sukututkimusseuran puolesta professori K. Grotenfelt.

Turun Suomalaisen Yliopistoseuran puolesta rehtori K. Jäntere.

Viron Tieteellisten Seurojen puolesta professori A. M. Tallgren.

Turun kaup. Historiallisen museon adressin esittivät vapaaherra T. Carpelan ja maisteri W. von Konow.

Porvoon Museon tervehdykset esitti taiteilija E. Roos.

Oulun Museota edusti opettaja S. Paulaharju.

Toht. J. Rinne vastasi Yhdistyksen puolesta muutamin sanoin kuhunkin tervehdykseen.

Tervehdyskirjelmiä ja sähkösanomia olivat vielä lähettiläet:

Kotimaasta:

Föreningen för Österbottens Historiska Museum, Hämeen Museoseura, Rau man Museon johtokunta, Viipurin Museon toimikunta sekä seuraavat yksityishenkilöt: O. I. Colliander, V. Forsblom, E. Furuhjelm, A. Gallen-Kallela, Karl Hed man, A. Helander, Rudolf Jack, J. V. Juvelius, K. Killinen, O. A. F. Lönnbohm, T. af Reeth, G. Rothström, Th. Schalin, J. Tegengren.

Ulkomaailta:

Nordiska Museet (Tukholma), Svenska Fornminnesföreningen (Tukholma), Göteborgs Högskola, Göteborgs Museum, Kalmar Läns Fornminnesförening; Uni versitetets Oldsaksamling (Kristiania), Vestlandske Kunstmuseum (Bergen), Stavanger Museum; Det Kgl. Nordiske Oldskriftselskab (Kööpenhamina), Dansk Folkemuseum, Nationalmuseet (Kööpenhamina), Nationalmuseets anden afdeling (Kööpenhamina); Alterthumforschende Gesellschaft zu Pernau; Latvian lähetystö Helsingissä krtta Ch. Zarine; Alterthums-Gesellschaft Prussia (Königsberg), Baye rische Akademie der Wissenschaften (München), Königl. Sächsischer Altertumsve rein (Dresden), Schlesischer Altertumsverein (Breslau), Verein für Lübeckische Ge schichte und Altertumskunde, Verein für Mecklenburgische Geschichte und Alter tumskunde, Verein für Rostocks Altertümer; Société Archéologique du Midi de la France (Toulouse); Académie Royale d'Archéologie de Belgique; Altertumsgesell schaft Insterburg, Anthropologische Gesellschaft in Wien, Kunsthistorisches Insti tut der Universität Wien, Verein für Geschichte der Stadt Wien; Magyar Tudomá nyos Akadémia; Arheološky odjel Narodnoga Muzeja (Zagreb). — Yksityishenkilöitä: O. Almgren, T. Arne, R. Beltz, S. Brandel, A. W. Brögger, M. Ebert, E. Eckhoff, H. Fett, O. Frödin, G. Hallström, O. Janse, G. Kossinna, S. Lindqvist, O. Montelius, B. Salin, B. Schnittger ja H. Shetelig.

Juhlaillallisiin Virkamiestalolla otti osaa n. 60 henkilöä. Esimies, toht. J. Rinne lausui juhlayleisön tervetulleeksi, prof. A. M. Tallgren piti juhlapuheen, joka käsitteli Yhdistyksen vaiheita, valtionark. Hj. Appelgren-Kivalo puhui maaseutu museoiden edustajille, toht. A. O. Heikel läsnäoleville ja Yhdistyksen pyrkimyksiä edistäneille naisille ja toht. U. T. Sirelius teki selkoa kansatiellellisen tutkimustyön merkityksestä. Virallisen ohjelman loputtua esintyivät puhujina vielä prof. A. Lindgren, tohtorit C. A. Nordman, K. Meinander, A. H. Virkkunen, K. Donner, U. T. Sirelius, J. Ailio, J. Rinne, maist. L. Hendell ja nimismies H. Häyrynen.

Kokonaisuudessaan muodostui Yhdistyksen 50-vuotisjuhla arvokkaaksi ja vaikuttavaksi tilaisuudeksi sekä sellaisena jätti osanottajiensa mieleen eheän muiston.

Stipendiaatit. Yhdistyksen ohjelmaan kuuluva muinaistieteellistä kerä lytyötä varten oli vuosikokouksessa 7. 5. 1920 myönnetty pienehkö matkaraha kahdelle henkilölle, mutta vain toinen heistä, yliopp. Ragnar Rosén, sai sitten tilaisuuden lähteä aikomalleen matkalle. Hra Rosen teki Säkkijärvellä ja Virolahdella arkeologisia havaintoja ja kokoli muinaisesineitä, joista osa on eri henkilöiden Yhdistykselle antamia lahjoituksia.

Yhdists on saanut kokoelmiinsa runsaasti lisää lahjoituksina. Muinaisesineitä ovat antaneet tait. G. Engberg, tohtorin rva Tilma Hainari, yliopp. Erik Lagus, yliopp. Anna Leinonen, prof. Ellis H. Minns (englantilaisia kiviesineitä),

yliopp. Ragnar Rosén, kkhra K. E. Salokas, arkit. M. Schjerfbeck, toht. V. Tar-
kiainen, tal. Kalle Unnasjärvi ja hra Hemming Ylhäinen. — Kulttuurihistoriallisia
esineitä ovat antaneet: prof. rva Anna Aspelin, insin. H. Bremerin perikunta, eversti
I. Gordie, nimism. H. Häyrynen, rautatievirk. H. Myntti, nti Dagmar Neovius,
rva Emmy Ramsay ja nti A. Yrjö-Koskinen. — Muinaishistoriallisia tietoja on lähet-
tänyt toim. S. Rissanen Iisalmelta, tapainkuvausia valokuvaaja Frans Leivo Nou-
saisista.

Yhdistyksen kirjasto on karttunut 124 niteellä. Huomattavimpia lahjo-
tuksia ovat siihen antaneet prof. M. J. Eisen Tartosta ja prof. A. Götze Berlinistä.

Julkaisujen vaihtoon on ryhdyttä seuraavien laitosten ja seurojen kanssa.
Turku: Åbo Akademi.

Kööpenhamina: Danmarks Geologiske Undersøgelse.

—»— Commissionen for Ledelsen af de geologiske og geographiske
Undersøgelser i Grønland.

Greifswald: Nordisches Institut der Universität Greifswald.

Frankfurt a. M.: Die Römisch-germanische Kommission.

Köln: Verein zur Förderung des städtischen Rautenstrauch-Joest Museums
in Köln.

Wien: Wiener prähistorische Gesellschaft.

Posen: Przeglad Archeologiczny'n toimitus.

Varsova: Wiedomos'ci Archeologiczne'n toimitus.

Sofia: Institut archéologique bulgare.

Torino: Società Piemontese di Archæologia e Belle Arti.

Chicago: Field Museum of Natural History.

New York: The American Numismatic Society.

Painatusvarat. Vaikka Yhdistyksen valtioapu on ollut suurempi kuin
ennen, nim. v. 1920 vakinaisenä avustuksena 10,000 mk. ja ylimääräisenä 15,000
mk., ja vuodeksi 1921 on myönnetty valtioapua 22,500 mk., on tämäkin määrä ollut
riittämätön edellisten vuosien kuluessa suoritetusta suurista painatustöistä aikeutu-
neiden kirjapainolaskujen maksamiseen. Sentähden oli varojen hankkimiseksi vält-
tämättä käännyttävä yksityisten henkilöiden puoleen ja tällöin saatiinkin vastaan-
ottaa eräitä huomattavia lahjoituksia, nim. konsuli E. Wolffila 15,000 mk., tehtai-
lija K. A. Christidekseltä 3,000 ja nimeään ilmoittamattomalta 5,000. Sen lisäksi
hankittiin Yhdistykselle sen 50-vuotisjuhlan yhteydessä suuri joukkö kannattavia
jäseniä, joiden jäsenmaksuista kertyi n. 30,000 mk. Tästä summasta oli kuitenkin
huomattava osa liitettävä Yhdistyksen kiinteisiin rahastoihin silmällä pitäen uusille
jäsenille vuosittain suoritettavaa julkaisujen jakelua.

Painosta ilmostynyt:

1) Aikakauskirja XXX, 280 s. Sisällys: Alfred Hackman: Johannes Rein-
hold Aspelin; U. T. Sirelius: Th. Schwindt; A. M. Tallgren: Suomen Muinaismuis-
toyhdistyksen 50-vuotiskertomus; V. Selinheimo ja Tyyni Vahter: Suomen Mu-
naismuistoyhdistyksen jäsenluettelo toukokuussa 1920. — Finska Fornminnesföre-
ningens medlemsförteckning i maj 1920; Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Säännöt.
— Finska Fornminnesföreningens Stadgar.

2) Suomen Museo — Finskt Museum XXVII—XXVIII, omistettu prof. A. O.
Heikelille hänen 70-vuotispäivänään, 87 + 73 s. Siihen ovat kirjoittaneet: J. Ailio,
Hj. Appelgren-Kivalo, H. J. Boström, A. Europaeus, V. W. Forsblom, A. Hack-
man, R. Hausen, T. Itkonen, M. Kampman, I. Manninen, K. K. Meinander, C. A.

Nordman, J. Rinne, T. Salervo, U. T. Sirelius, A. M. Tallgren, Y. H. Toivonen, Y. Wichmann ja E. A. Virtanen.

3) C. A. Nordman: Anglo-Saxon Coins found in Finland. 93 s. + 2 kuvaliittetä.

Yhdistyksen jäseniksi ovat kutsutut allamainitut henkilöt:

Kunniajäseniksi:

Prof. Oscar Almgren, Upsala.
Prof. Axel Bergholm, Porvoo.
Prof. Chr. Blinkenberg, Kööpenhamina.
Prof. Baldwin Brown, Edinburgh.
Museonjoht. Emile Cartailhac, Toulouse.
Piispa O. I. Colliander, Savonlinna.
Prof. Adolf Goldschmidt, Halle.
Prof. Berthold Laufer, Chicago.
Tarkast. A. A. Lähteenkorva, Käkisalmi.
Kenraali G. Mannerheim, Helsinki.
Asess. rva J. M. Montin-Tallgren, Maaria.
Prof. Josef Strzygowski, Wien.
Prof. Valfrid Wasenius, Helsinki.
Konsuli Eugen Wolff, Imatra.

Kirjeenvaihtajaksi:

Prof. M. J. Eisen, Tartto.
Rehtori Antti Helander, Viipuri.
Koulunjoht. K. Killinen, Kuopio.
Maist. Walter von Konow, Turku.
Prof. Armas Lindgren, Helsinki.
Tarkast. O. A. F. Lönnbohm, Kuopio.
Opettaja Samuli Paulaharju, Oulu.
Tireht. A. Spreckelsen, Tallinna.
Insin. Volmar Svaetichin, Karja.
Pankinjoht. Jacob Tegengren, Vöyri.

Työjäseniksi:

Toht. T. I. Itkonen.
Toht. C. A. Nordman.
Toht. Sakari Pälsi.
Arkkitehd. Alarik Tavaststjerna.

Lahjoittajaksi:

Liikemies Fritz Achilles.
Min.-valtiosiht. apul. F. G. Björnberg.
Pankkiiri Valdemar von Bonsdorff.
Prof. Axel Cedercreutz.
Tehtailija A. K. Christides.
Tireht. Hjalmar Ekholm.
Liikemies Vilho Giers.
Maist. Kaarlo Edv. Grönlund.
Rouva Helga Holsti.
Pankinjoht. Mauri Honkajuuri.

Vuorineuvos F. A. Jusélius.

Dosentti B. H. Jägerroos.
Kauppaneuvos L. Kärkkäinen.
Johtaja John Nurminen.
Tirehtööri Alfred Nybom.
Pankinjoht. Leon von Pfaler.
Maist. Carl Sanmark.
Konsuli Carl Stockmann.
Johtaja Emil Tanninen.
Tuomari Kaarlo Wahnlund.
Kenraali-majuri Rudolf Waldén.

Vakinaisiksi jäseniksi ovat yhdistykseen liittyneet:

Liikemies Valto Aarnio.
Eversti C. B. E. Aeijmelaeus-Äimä.
Toht. Ensio Alho.
Maist. Kurt Antell.
Senaattori Juhani Arajärvi.
Pankinjoht. Ensio Bergroth.
Tireht. Valter Björkstén.
Maistr.-sift. Ilmari Björlin.
Ministeri Kaarlo Castrén.
Vapaaherra, varat. Gustaf Cedercreutz.
Prof. Vilh. Chydenius.
Toht. Paul Collander.
Prof. Ernst Ehrnrooth.
Ministeri Leo Ehrnrooth.
Taiteilija Eric Ehrström.
Kauppias Theodor Ekhholm.
Varatuom. K. M. Enebäck.
Tehtailija Ilmari Erling.
Tehtailija Karl Fazer.
Toimittaja Emil Forsgren.
Pankinjoht. Gust. Forsgren.
Pankinjoht. Lars Gestrin.
Varatuom. Voldemar Haikala.
Toht. Leo Harmaja.
Prof. Victor Heikel.
Tireht. K. V. Holma.
Toht. Östen Holsti.
Rouva Lilli Häyrynen.
Toht. Allan Höijer.
Kenraali H. Ignatius.
Johtaja T. E. Juusela.

Ylitark. V. Juusela.
Maist. Kaarlo Jäntere.
Tuom. Otto Kaukovaara.
Tireht. N. Kavaleff.
Insin. I. Killinen.
Hall. neuvos L. Kihlman.
Kirk. hra K. J. Kivekäs.
Joht. A. Korpivaara.
Prof. Gust. Komppa.
Past. J. Kunila.
Valtioneuvos T. Laitinen.
Senaattori G. Langenskiöld.
Maist. A. E. Lehto.
Johtaja K. H. Lehtinen.
Johtaja K. J. Leppääho.
Toht. F. V. Litonius.
Hovioik. ausk. Agnes Lundell.
Toht. Jalmari Lydecken.
Neiti Ruth Löfgren.
Insin. Aku Marsio.
Säveltäjä Arre Merikanto.
Maist. Anni Oksanen.
Toht. L. J. Ollonqvist.
Maist. A. V. Paakkala.
Arkkit. E. Paalanen.
Arkkit. J. Paatela.
Oik. siht. K. N. Pakkala.
Dosentti Aarne Palmén.
Postitireht. John Palmgren.
Kauppias Joh. Pelin.
Varatuom. A. J. Pellinen.
Insin. Lorentz Petrell.
Prof. E. A. Piponius.
Johtaja F. V. Roos.
Prof. Martti Ruuth.
Maist. Valter Rydman.
Ministeri Risto Rytí.
Arkkit. Toivo Salervo.
Konsuli Karl Seidenschnur.
Toht. R. V. Stigell.
Johtaja K. F. Suikkanen.
Taiteilija H. Tandefelt.
Ylitireht. Onni Tarjanne.
Vapaaherra B. von Troil.
Pankinjoht. G. V. Waldén.
Toht. Johannes Veikkola.

Kauppaneuvos Alfred Viljanen.
Ylitireht. V. M. J. Viljanen.
Kenraali Karl Vilkama.
Maist. B. N. Öhman.

Vuosijäseniksi:
Protok. siht. G. W. Boijer.
Varatuom. L. J. Castrén.
Asessori U. J. Castrén.
Eversti T. Costiander.
Oik. siht. Allan Dahlbeck.
Kauppias V. W. Dahlgren.
Yliopp. Greta Enebäck.
Insin. Eric von Frenckell.
Oik. neuvos A. W. Heikkilä.
Konsuli R. W. Huber.
Toht. Jalmari Jaakkola.
Oppettaja J. Karreinen.
Maist. Heikki Klemetti.
Johtaja J. Korte.
Toht. A. A. Koskenjaakko.
Protok. siht. T. J. A. Langolain.
Maist. Eino Levón.
Kamr. E. H. Lindholm.
Eversti C. A. R. Löfgren.
Tireht. Julius Löfgren.
Varatuom. Oskar Mattlar.
Neiti Margit Molliis.
Arkkit. Martti Paalanen.
Maist. Albert Paavilainen.
Oik. siht. V. O. L. Parviainen.
Prof. Hugo Pipping.
Ministeri Hj. J. Procopé.
Kirjakaupp. Edith Rissanen.
Prokuristi Heikki Räisänen.
Aptekkari Gösta Salingre.
Yliopp. Aarne Selinheimo.
Luutn. Oras Selinheimo.
Vänr. Osmo Selinheimo.
Toht. Lauri Taipale.
Kouluneuvos Alfons Takolander.
Joht. Toimi Tervola.
Uudenkaupungin Museo.
Maist. Otto Valmari.
Tarkastaja O. Vuorisalmi.
Maist. A. O. Väistänen.

Kunnianosoituksia. Yhdistyksen entisen esimiehen, toht. Th. Schwindt-vainajan hautapatsasta paljastettaessa 27. 10. 1920 laskettiin seppele Y:n puolesta. Tilaisuudessa pitivät muistopuheita tohtorit J. Rinne ja U. T. Sirelius sekä vapaa-herra A von Bonsdorff.

Valtionarkivaari Bernhard Salinille (Tukholma) lähetettiin hänen 60-vuotis-päivänään 14. 1. 1921 tervehdyssähkösanoma.

Kokouksia on pidetty 9 yleistä ja 8 johtokunnan. Esitelmää ovat pitäneet:

7. 10. 1920 J. Ailio Rapolan linnasta.

4. 11. » T. Itkonen eteläpohjalaisen talon kalustosta 1700-luvulla.

9. 12. » U. T. Sirelius pitsien valmistuksesta Suomessa.

3. 2. 1921 C. A. Nordman viikinkiajan rahalöydöistä Suomessa; Pohjoismaiden vanhimmasta kivikaudesta.

3. 3. » J. Rinne Suomen vanhimista kirkoista ja kirkkopiitäjistä.

7. 4. » J. Ailio Karjalan myöhemmän rautakauden kupurasolkien ornamenttiikasta; A. Europaeus Karjalan varhaisimmista rautakauden kalmistolöydöistä.

7. 5. » U. T. Sirelius riimusauvojen typologiasta.

Yhdistyksen virkailijoina ovat toimineet: esimiehenä toht. J. Rinne, varaesimiehenä prof. K. Grotenfelt, sihteerinä allekirjoittanut, varasihteerinä toht. C. A. Nordman, arkistonhoitajana maist. Tyyni Vahter, rahastonhoitajana pankinjohtaja K. Basilier, taloudenneuvojina valtioneuvos M. Hallberg, maanviljelysneuvos E. af Hällström ja metsänhoitaja H. Borg, tilintarkastajina maisteri Axel Ekström ja pankinjohtaja Hj. Järvinen.

Helsingissä 7 p. toukok. 1921.

T. Itkonen.

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen tilit v. 1920.

Tiliasema $\frac{31}{12}$ 1920.

Varat:

Hyp. yhd. $4\frac{1}{2}\%$ obl. 29,000 à 98 $\frac{3}{4}$	28,637: 50
Hyp. kassa $4\frac{1}{2}\%$ obl. 20,000 à 98 $\frac{1}{2}$	19,900: —
Suomen v. $3\frac{1}{2}\%$ obl. 23,500 à 78 $\frac{1}{2}$	18,447: 50
Rauman k. 4 % obl. 38,000 à 73,3	27,860: —
Vapaudenl. $5\frac{1}{2}\%$ obl. 16,000 à 100	16,000: —
Venäjän valt. 5 % obl. k. rupl. 960 à 385	3,700: —
Tall. Pohj.-Yhdysp. notariaatti	114,545: —
» » pääomatili	103,000: —
» Kans. Os.-P. konttokur. tili	66,780: 46
Urajärven tila	174,502: 67
Juoks. tili. Pohj.-Yhdysp.	80,000: —
Kasvaneet korot $\frac{31}{12}$ 20	45,111: 26
Kassa	1,787: 70
	3,194: 13
	Smk. 419,740: 76

Velat:

Arahasto:

Ahlgrenin rahasto	20,000: —
Aspelinin rahasto	4,895: 65
Urajärven rahasto	80,000: —

B-rahasto:

Perustajarahasto	24,133: 07
Castrénin rahasto	86,718: 32
Sundmanin rahasto	5,307: 13
Nervanderin rahasto	2,770: —
Heidemanin rahasto	103,000: — 221,928: 52

C-rahasto:

Heikelin rahasto	15,480: 27
Paikannimirahasto	2,990: 79
Carlstedtin rahasto	217: 16
Kajaanin rahasto	187: 05
Taidehist. rahasto	19,351: 29
Malmin rahasto	6,704: 39 44,930: 95
Käytövarojen ylijäämä	48,021: 64
	Smk. 419,740: 76

Tulot ja menot v. 1920.

Tulot:

Ahlgrenin rahasto: Korkoa	1,000 —
Aspelinin rahasto: Korkoa	91: —
J. R. Aspelinin myydystä kirjaston osasta	3,000: — 3,091: —
Perustajarahasto: Korkoa	1,206: 65
Castrénin rahasto: Korkoa	4,361: 60
Sundmanin rahasto: Korkoa	252: 70
Nervanderin rahasto: Korkoa	131: 90
Heikelin rahasto: Korkoa	758: 85
Paikannimirahasto: Korkoa	149: 50
Carlstedtin rahasto: Korkoa	12: 25
Kajaanin rahasto: Korkoa	8: 90
Taidehist. julk. rahasto: Korkoa	921: 50
Malmin rahasto: Korkoa	335: 20
	12,230: 07

Käyttövarat:

Valtioapu	10,000: —
Längmanin rahasto	3,000: —
Myydystä kirjallisuudesta	5,290: 75
Eug. Wolffin lahjoitus	15,000: —
Jäsenmaksuja ja lahjoituksia	29,575: 85
Korkojen ylijäämä	2,304: 91 65,171: 51
	Smk. 77,401: 56

Menot:

Aspelinin rahasto, kirjalähety	62: 40
J. R. Aspelinin hautakivivirahasto	5,146: —
Castrenin rahasto, O. y. Kuvan lasku	513: 78
Urajärven menoihin annettu	8,000: —
Painatuskulut, klisheet y. m.	13,526: 81
R. Rosénin stipendi	400: —
Palkat ja palkkiot	5,826: 50
Posti, ilmoitus y. m. menot	4,050: 68
Omaisuuden lisäys	39,875: 39
	Smk. 77,401: 56

K Basilier.

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen vuosikertomus toimivuodelta 7. 5. 1921 — 7. 5. 1922.

Ahtaissa taloudellisissa oloissa on Yhdistys taivaltanut läpi viimeksikulu-neenkin työkautensa. Vaikka sen toiminta on näennäisesti kulkenut säännöllistä uraansa, on kuitenkin oleellinen puoli sen ohjelmasta, nim. tutkimustyö ja tämän tulosten julkisaattaminen, jäänyt pakostakin niukaksi.

Siipendejä ei vuoden kuluessa ole ensinkään voitu jakaa käyttövarojen vähyyden vuoksi.

Yhdistyksen kokoelmiin ovat lahjoituksia tehneet seuraavat henkilöt: toht. Aarne Björkman, prof. E. Bonsdorff, protok.-siht. G. V. Boijer, prof. Fr. Elfving, tilanom. Lauri Jalkanen, maanv. M. Järvinen, maist. E. Kärki, toht. A. Laitakari, lyseol. Sulevi Manninen, insin. M. Nisula, tal. A. Puhakka, työ mestari J. Puska, kasööri A. Raatikainen, yliopp. E. Simelius, torpp. V. Soikkeli ja tullinhoit. E. Tamelander.

Kirjasto on karttunut 152 niteellä.

Julkaisujen vaihtoon on ryhdyttä seuraavien laitosten ja seurojen kanssa:

Tukholma: Stockholms Stadsarkiv och Bibliotek.

Elbing: Elbinger Altertumsgesellschaft.

Lontoo: Society of antiquaries of London.

Madrid: Junta superior de Excavaciones y Antigüedades.

Barcelona: Seminario de historia y arqueología, Universidad de Barcelona.

Painatusvarat. Yhdistyksen vuotuisen valtioapu 22,500 mk. ja kiinteiden rahastojen verraten pienet korkotulot samoin kuin muut tilapäiset tulot, eivät riittäneet toimikaudella suoritettuihin painatustöihin, vaan oli Yhdistyksen turvauuttava yksityiseen uhrautuvaisuuteen. Tod. valtioneuvos Aug. Ramsay on jo aikaisemmin antamansa lupauksen mukaisesti kustantanut maist. A. Europaeuksen kirjoittaman laajahkon muinaistieteellisen tutkimuksen Kirkkonummen ja Espoon pitäjistä ja teki sitä varten Yhdistykselle 22,710: 37 mk:n suuruisen lahjoituksen.

Painosta on ilmestynyt:

Aikakauskirja XXXII (344 s.), joka sisältää seuraavat kirjoitukset: Aarne Europaeus: Fornfynd från Kyrslätt och Esbo socknar; A. M. Tallgren: L'âge du cuivre dans la Russie centrale; J. Ailio: Karjalaiset soikeat kupurasoljet.

Saksankielinen referaatti Suomen Museo — Finskt Museum XXVII—XXVIII:een.

Yhdistyksen jäseniksi on kutsuttu allamainitut henkilöt:

Kunniajäseneksi:

Valtioneuvoksetar Ida Aspelin-Haapkylä.

Kirjeenvaihtajajäseneksi:

Postiekspeditöri E. Grenman.

Vakinainen jäseninä ovat Yhdistykseen liittyneet:

Tohtori Väinö Auer, Helsinki.

Kirkkoherria R. J. Heikinheimo, Haapajärvi.

Tohtori Yrjö Jukola, Haapajärvi.

Varatuomari Auli Markkula, Helsinki.

Herra Karl Nygren, Helsinki.

Vuosijäseninä:

Opettaja S. Kanerva, Haapajärvi.

Opettajatar Henni Karreinen, Haapajärvi.

Kauppias J. Niemelä, Haapajärvi.
Everstiluutnantti R. Stahel, Turku.

Yhdistyksen jäsenten riveistä ovat kuoleman kautta poistuneet kuluneen vuoden aikana: kunniajäsenet Emile Cartailhac ja Osc. Montelius, kirjeenvaihtajäsen K. Killinen ja työjäsen Alarik Tavaststjerna.

Tilapäisiä asioita. Kun Yhdistyksen uusittujen, v. 1919 hyväksyttyjen säätöjen 3:s ja 15:s pykälä, jotka koskevat jäsenyyteen kuuluvia oikeuksia ja velvollisuuksia, oli huomattu rahamme arvon alenemisen vuoksi Yhdistyksen toiminnalle epäedullisiksi, tehtiin mainittuihin pykäliin muutos asettamalla sen pohjaksi vastaavat kohdat v:een 1919 saakka voimassa olleissa säädöissä. Muutosehdotus hyväksyttiin viime vuosikokouksen jatkokokouksessa 17. 12. 1921 ja jättettiin sitten luetteloitavaksi Sosialihallituksen, jossa se merkittiin yhdistsrekisteriin 6. 4. 1922.

Kunnianosoituksia y. m. s. 15. 9. 1921 lähetti Yhdists onnittelunsa Turun kaupungin Historialliselle museolle sen 40-vuotisjuhlan johdosta.

1. 11. esitti Yhdists edustajansa kautta tervehdyksensä Societas pro Fauna et Flora Fennicalle sen 100-vuotispäivänä.

4. 11. kuolleen valtionarkivaari Osc. Monteliuksen, joka oli Yhdistyksen kunniajäsen, hautajaisissa laski Y:n seppeleen Suomen Tukholmassa oleva ministeri.

25. 1. 1922 kunniajäsenelleen, prof. Vilh. Thomsenille lähetti Yhdists hänen 80-vuotispäivänään eräiden muiden seurojen kanssa yhteisen onnitteluedressin.

24. 3. lähetettiin tervehdys Leipzigin Museum für Völkerkunden 50-vuotisjuhlaan.

Kokouksia on pidetty 8 yleistä ja 9 johtokunnan. Esitelmää ovat pitäneet:

6. 10. 1921 J. Ailio Rohjanmaan muinaislannoista.

3. 11. » A. O. Väisänen Kanteleen alkuperästä, lajeista ja soittotavoista.

1. 12. » J. Rinne uskonpuhdistusajan kirkkorakennuksesta.

2. 2. 1922 Jalmari Finne arkistotutkimuksesta muinais- ja kansatieteen apuna.

2. 3. » J. Rosenlund Keski-Celebesin asukkaista.

6. 4. » G. Landtman Uuden-Guinean Kiwai-papualaisista.

8. 5. » J. Ailio prof. Kossinnan indogermanisten ja suomalais-ugrilaisen kansojen alkukotia koskevasta teoriasta.

Yhdistyksen virkailijoina ovat olleet: esimiehenä prof. K. Grotenfelt, varaesimiehenä prof. U. T. Sirelius, sihteerinä allekirjoittanut, varasihteerinä toht. C. A. Nordman, arkistonhoitajana maist. Tyyni Vahter, rahastonhoitajana pankinjoht. K. Basilier, taloudenneuvojina ministeri K. Castrén, johtaja W. A. Lavonius ja metsänhoit. H. Borg, tilintarkastajina maist. Axel Ekström ja toht. L. O. Th. Tudeer.

Helsingissä 7 p. toukok. 1922.

T. Itkonen.

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen tilit v. 1921.

Tiliasema $^{31/12}$ 1921.

Varat:

Hyp. yhdist. $4 \frac{1}{2} \%$ obl. 29,000 à 98 $\frac{3}{4}$	28,637: 50
Hyp. kassa $4 \frac{1}{2} \%$ obl. 20,000 à 98 $\frac{1}{2}$	19,900: —
Suomen valt. $3 \frac{1}{2} \%$ obl. 23,500 à 78 $\frac{1}{2}$	18,447: 50
Rauman kaup. 4% obl. 37,000 à 72 $\frac{3}{10}$	26,860: —
Vapaudenl. $5 \frac{1}{2} \%$ obl. 16,000 à 100	16,000: —
Venäjän valt. 5% k. Rpl. 960 à 385.	3,700: —
Tall Pohj.-Yhdysp, notariaatti.	113,545: —
» » pääomatili.	103,000: —
» » Kansallis-O. P.	77,968: 09
Urajärven tila	186,002: 23
Kasvaneet korot $^{31/12}$ 21	80,00: —
Juokseva tili	1,781: 03
Rahatili	22,915: 40
	7,113: 48
	Smk. 411,357: 14

Velat:

A-rahasto:

Ahlgrenin rahasto.	20,000: —
Aspelinin rahasto.	5,102: 65
Urajärven rahasto.	80,000: —
	105,102: 65

B-rahasto:

Perustajarahaisto	24,133: 07
Castrénin rahasto.	91,054: 32
Sundmanin rahasto.	5,572: 13
Nervanderin rahasto	2,909: —
Heidemanin rahasto.	103,000: —
	226,668: 52

C-rahasto:

Heikelin rahasto	15,809: 67
Paikannimirahasto	2,990: 79
Carlstedtin rahasto	228: 16
Kajaanin rahasto	196: 05
Taidehist. julk. rahasto	20,319: 29
Malmin rahasto.	6,704: 39
Käyttövarojen ylijäämä	46,248: 35
	33,337: 62
	Smk. 411,357: 14

Tulot ja menot v. 1921.

Tulot:

Ahlgrenin rahasto: Korkoa	1,000: —
Aspelinin rahasto: Korkoa	243: —
Perustajarahaisto: Korkoa	1,207: —

Castrénin rahasto: Korkoa	4,336:—
Sundmanin rahasto: Korkoa	265:—
Nervanderin rahasto: Korkoa	139:—
Heikelin rahasto: Korkoa	774:—
Paikannimi rahasto: Korkoa	150:—
Carlstedtin rahasto: Korkoa	11:—
Kajaanin rahasto: Korkoa	9:—
Taidehist. julk. rahasto: Korkoa	968:—
Malmin rahasto: Korkoa	335:—
Käyttövarat:	
Valtioapu	22,500:—
Ylimäär. s:n	15,000:—
Muinaist. toimik. avustus	6,520:—
Lahjoituksia	6,422: 37
Jäsenmaksuja	11,520:—
Myydystä kirjallisuudesta	3,234: 46
Korkoja	8,756: 06 73,952: 89
Omaisuuden vähennys.	8,383: 62
	Smk. 91,773: 51

Menot:

Heikelin rah., valokuvallevyjä	135. —
Käyttövarat:	
Painatuskulut	69,532: 80
Klisheet	3,893: 98
Käännös- ja tekijäpalkkiot	12,500:—
Palkat	2,440:—
Posti-, ilmoitus- y. m. kulut	3,271: 73 91,638: 51
	Smk. 91,773: 51

K. Basilier.

FINSKA FORNMINNESFÖRENINGEN

Finskt Museum

XXIX

1922

HELSINGFORS
K. F. PUROMIES BOKTRYCKERI A.-B.

FINSKA FORNMINNESFÖRENINGEN

FINSKT MUSEUM

XXIX

1922

HELSINGFORS 1923

HELSINGFORS 1923
K. F. PUROMIES BOKTRYCKERI A. B.

Innehåll:

	Siv.
C. A. Nordman: Silfverringen från Ukonsaari i Enare	1
K. K. Meinander: Alarik Axel Tavastjerna †	11
Alarik Tavaststjerna: Valv- och väggmålningar i Åbo domkyrka	15
C. A. Nordman: Östsvensk boplatskultur och finländsk stenålder	23
K. K. Meinander: Förvärv till Nationalmuseet åren 1919—1922. Den historiska avdelningen	42
K. K. Meinander: Om stilutvecklingen i Finland under historisk tid	55
Karl Hedman: Laihela socken 1752	66

Silfverringen från Ukonsaari i Enare.

I ett bref till Finska Fornminnesföreningen, dateradt den 4 april 1914, omtalar Sir Arthur Evans tvenne forskningsfärdar han på 1870-talet företagit till Lappland. Han skriver bl. a.

»One result of these researches was the finding of a sacred cave on Ukonsaari in Lake Enare, still held in secret veneration by the local Lapps. Outside it were remains of a half circle of reindeer horns, according to the old rite, and it was filled with bones of animals etc., apparently af a votive character. I was able to dig very little, but I found in it a silver hair-ring, no doubt also a votive object, and belonging, I think, to the same date as a silver hoard found at Sodankylä.»

Uppgifterna i Sir Arthurs bref voro i dubbel måtto intressanta: de hänförde sig till ett för de finländska fornforskarne tidigare okändt silfverfynd från vikinga- eller korstätigstiden, och de gafvo en antydan om Ukonsaari-kultplatsens höga ålder. För att vinna en klarare uppfattning om fyndet vände jag mig till Sir Arthur Evans, som med största älskvärdhet ställde till förfogande en fotografi af silfverringen, som nu förvaras i Asmolean Museum i Oxford, och samtidigt meddelade följande:

»I obtained the ring by means of a very superficial excavation, imbedded in burnt bones in a votive cave on Ukonsaari in Lake Enare, the sanctity of which is still recognised by Lapp tradition — at least it was so in 1873, the date of my visit. The rock-shelter was near the summit of a peaked rocky isle, Ukonsaari, and outside it — in the manner described in Scheffer's Lapponia — was a half-circle of reindeer-horns, very old and somewhat disturbed. The bones were those of reindeer, bear, wolf, glutton, and birds.»

Fotografien fig. 1 visar i svag förminskning ringen från Ukonsaari-grottan: en silfver-örring med tre ihåliga silfverpärlor, liksom självva ringen försedda med en tämligen grof filigrandekoration. Ringens öfre släta del är afbruten och saknas, och på den dubbälkonska pärlan i midten finnas ett par små öglor, vid hvilka synbarligen någon nu försvunnen prydnad varit fäst.

Ukonsaari-ringen företräder en i det finländska fornsaksmaterialet tidigare okänd typ, som omedelbart leder tanken österut; i västeuropeiska fynd föreliga inga dylika ringar. Men man kunde dock peka på några i Norden funna exemplar, hvilka erbjuda en viss, om också afvägningen, likhet med det här afbildade. Ett af dem härstammar från Finland. I en af grafvarna vid Kekomäki i Kaukola i Karelen anträffades en fragmentarisk örring med en filigranprydd pärla.¹ Fyndet kan dateras till 1100-talet, och detsamma gäller t. ex. ett par svenska fynd², till hvilka liknande örringar höra; också i en sen estnisk graf har en likartad ring anträffats.³ Men vi få dock utsträcka undersökningen till afvägsnare länder, om vi vilja få klarhet om Ukonsaari-ringens ursprung.

I Ungern har ett stort antal örringar med en pärla anträffats i en grupp fynd, som brukar härföras till 6–700 talen⁴, och från

Fig. 1. Svagt förminskad.

Fig. 2. 4/5.

Ryssland känner man talrika ringar av denna grundtyp⁵. Till ungefär samma tid som de ungerska fynden föra oss ett antal från Egypten, bl. a. från Akhmim-Panopolis, härstammande ringar⁶, men det är icke möjligt att med hjälp af den i Helsingfors tillgängliga litteraturen klargöra, huruvida örringen med en pärla uppkommit inom koptisk-bysantinsk område eller eventuellt på ungersk eller rysk boten. Så mycket är i hvarje fall klart, att vi i Ungern finna ringar med tre pärlor, hvilka, typologiskt sett, äro förutsättningar för Ukonsaari-ringens ursprung.

¹ Schwindt, Tietoja Karjalan rautakaudesta, s. 38, fig. 187; i FFT XLIII.

² Meddelanden från norra Smålands fornnämningsförening, II pl. 6, fig. 8; Teckningar ur svenska statens historiska museum II, pl. 6.

³ Verhandlungen d. gel. est. Ges. zu Dorpat X:2, pl. I. fig. 20; Riga Katalog, pl. 29, fig. 23.

⁴ Hampel, Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn I, ss. 367 ff.

⁵ T. ex. Спицынь, i Извѣстія археологической комиссіи 15, s. 139.

⁶ Strzygowski, Koptische Kunst, pl. XXXVIII; Mitteilungen aus dem germanischen Nationalmuseum 1906, s. 20.

saari-ringen¹; de ungerska ringarna kunna i sin tur sammanställas med koptiska, på hvilka de tvenne ytterre metallpärlorna motsvaras af glaspärlor². De äldre ungerska ringarna från Cziko, Regöly och Závod finna en fortsättning i de vackra silfverringarna från Tokaj³, hvilkas midtpärla tämligen noggrannt öfverensstämmer med sidopärlorna på ringen från Enare. Skattfyndet från Tokaj är af stor betydelse, emedan det — tack vare mynt af Nikephorus II och Basilius II — kan dateras till tiden efter 963—4. Hampel uppfattar Tokajersmyckena som bysantinska, om med rätta, vågar jag ej afgöra, men äfven om attributionen vore riktig, kan den ej utan vidare tillämpas på Enare-ringen: denna betecknar obetingadt ett tekniskt sedt lägre stadium. Den kan ej heller omedelbart dateras med hjälp af fyndet från Tokaj, ty frånsedt olikheterna mellan den finländska ringen och de ungerska måste man taga i betraktande den sega traditionsbundenhet, hvarmed särskilda smycketyper på ryskt område bibeħallits i bruk⁴.

Ukonsaari-ringen har nämligen i sjäfva verket införts till Finland från östra Europa, närmare bestämt från det permiska kulturområdet i östra Ryssland. Här finner man i detalj öfverenstämmende motsvarigheter till den finländska örringen. De västligaste exemplaren af dylika ringar jag f. n. känner härstamma från guv. Kostroma⁵, men typens egentliga utbredningsområde ligger längre österut. Aspelin afbildar ett par ringar af ifrågavarande typ, hvilkas likhet med den ofvan återgifna är iögonenfallande⁶. Vid en af pärlorna på en större ring med sex pärlor hänger i en kort kedja ett halfmånformigt smycke: jämför länkarna på Enare-ringens midtpärla. Dessa smycken ha tillhört en stor samling permiska fornsaker, som inköpts i Nischnij Novgorod, men fyndomständigheterna äro tyvärr okända. Föga bättre är det ställt med tvenne ringar af samma slag (fig. 2), hvilka finnas i Nationalmuseet⁷: de inköptes af Aug. Ahlqvist på voguliskt område, i Nischnij Tagilsk, öster om Ural. Ännu längre österut föra oss några ringar med fem pärlor, allt utfört i

¹ Hampel, a. a.; jfr. Ouvarov, Antiquités Mériens, pl. XXVIII: 48; Спицынь, a. a., ss. 139. f.

² Strzygowski, a. a., no. 7035.

³ Hampel, a. a. I, s. 370; II ss. 489 ff.

⁴ Jfr t. ex. ringar med tre pärlor hos Спицынь, i Записки русского археологического общества VIII, s. 257: skattfynd från tiden efter 1030; Кондаковъ, Русские клады I, ss. 138 f.: efter år 1118; Collection Khanenko V s. 21, fynd IX—X: efter 1143, etc.

⁵ Нефедовъ, pl. V: 19, 20, i Материалы по археологии восточныхъ губерній III.

⁶ Aspelin, Antiquités, nr 759, 762. Liknande ringar med en pärla: t. ex. Aspelin, 758; Материалы по археологии России 26, pl. VII: 2; Tallgren, Collection Znamenski, nr. 489 (FFT XXIX: 4), antagligen från guv. Tobolsk.

⁷ Mus. nr. 1870: 60.

samma teknik, från Narymsk i guv. Tobolsk¹, men ej heller dessa ge några dateringsmöjligheter: fyndupplysningarna äro äfven här de sämsta möjliga. Emellertid ha likartade smycken, t. o. m. af guld, anträffats på bolgariskt område². Till dessa höra äfven de stätliga guldöringarna från Spassk vid Kasan³; i detta fall tyckes fyndet kunna hänföras till 1000-talet och kanske dess senare del. Denna osäkra datering få vi taga som utgångspunkt för bestämmendet af Enare-ringens tidsställning: förslagsvis kunde tiden inemot 1100 nämnas, ett datum, som tämligen väl motsvarar Kuolajärvi eller — för att använda Arthur Evans' uttryck — Sodankyläfyndets tid;⁴ men någon säkerhet för att Enare-ringen ej vore yngre än det 11 århundradet ha vi tills vidare icke.

Ukonsaari-ringtypens utbredningsområde i Ryssland sträcker sig således från Tobolsk i öster till Kostroma i väster, och härifrån — snarast kanhända från de permiska stambygderna kring Kama — har det finländska exemplaret vid vikingatidens slut importerats till Enare.

Frågan blir då, hvilka vägar den handel följt, som fört ringen till dess nordliga fyndort. Det förefaller sannolikast, att vi h. o. h. få utmönstra kulturbygderna i södra Finland, där som bekant icke få »permiska» föremål anträffats, ur räckan af hypotetiska etappstationer för denna handel. Närmare till hands ligger att tänka på den naturliga och nästan snörräta väg, som från det permiska området kring Kama längs Dvinas käll- och bifloder — längst i öster Vyt-schegda — och självva Dvina öfver syrjänskt och bjarmiskt område leder till Arkangel. Om permiskt inflytande på dessa nejder bär en del fornsaker i Arkangels museum vittne⁵. Från trakten kring Dvinas mynning, få vi föreställa oss, har handeln dels sökt sig öfver mot Kolahalfön, där vid Varzugafloden en skatt bestående af sju permiska spiralarmringar med facetterade ändknoppar anträffats⁶, dels tagit en sydligare riktning, söder om Hvita hafvet och genom Kems härad. I Arkangels museum förvaras några silfverföremål, bland hvilka äfven en permisk armrings af ofvan nämnd typ⁷; synbarligen

¹ Heikel, *Antiquités de la Sibérie occidentale*, ss. 77 f., pl. XXIII: 8.

² T. ex. Aspelin, nr. 784.

³ Aspelin, nr. 782; *Записки русского археологического общества* VIII, pl. V—VI.

⁴ Ca. 1120, se Nordman, *Anglo-Saxon coins*, ss. 19 f.

⁵ Fotografier i Nationalmuseets arkiv.

⁶ Aspelin, i Karjalan kirja, s. 142. — Den af finländska arkeologer använda benämningen, »permiska ringar» innebär icke, som Arne, *La Suède et l'Orient* s. 167, tyckes tro, att man ansett typen vara talrikast företrädd inom guv. Perm; att Vjatka är dess fyndcentrum har tvärtom varit bekant, se t. ex. Aspelin, a. a., s. 142.

⁷ Fotografi i Nationalmuseets arkiv.

afser en af Tallgren meddelad uppgift just dessa smycken: de skola härstamma från Kems härad¹. Fynden från Kem kunna anknytas till finländska fynd; de beteckna etapper på den väg, som från Bjärla-land ledde öfver Östkarelen till Nordösterbotten, där Kemiäl, Uleäl och väl äfven Ijoälfs vattensystem ange riktningen för handelsförbindelserna². Kuusamo, och Kuolajärvi-skattfynden — det förra från ca. 1090, det senare från ca. 1120³ — äro på finländska sidan de viktigaste vittnesbördens om dessa förbindelser, af hvilka den sydligaste från Finlands gräns följt Kiteenjärvi, Kivijoki, Luvajärvi och Kiimasjärvi till Nuokkajärvi samt därefter Kemäl genom Jyskyjärvi till Onegaviken, medan en annan led från Kuusamo öfver Pistojärvi och Kuittijärvisjöarna nått Jyskyjärvi; Kuolajärvi socken står åter genom mindre vattendrag i förening med Kandalaksviken⁴.

Det läte tänka sig, att äfven Ukonsaari-ringen på denna väg, öfver Nordösterbotten eller södra Lappland, kommit till Enare. En annan möjlighet förefaller dock sannolikare, då man påminner sig de stora fyndtomma ödemarkerna mellan Kuolajärvi och Enare.

Från Kandalaksvikens botten följer en gammal väg Imandrasjöarna och Kolaäl norrut, i den riktning Murmanbanan nu är dragen, till Ishafvet och längs kusten västerut mot Varanger-fjord. I nordöstra Norge tyckas enstaka fynd markera denna handelsvägs slutpunkt⁵. Aspelin afbildar några fornäsker, funna i en graf i närheten af Vardö, bl. a. tvenne från en gemensam kedjedelare utgående bronskedjor, hvilka afslutas med ungefär trapezformiga blecksmycken, hvilkas icke skandinaviska karaktär är höjd öfver allt tvivel⁶. Ett liknande

¹ Tallgren, *Tietojemme rajoilta historiassa*, s. 235.

² Europaeus, i Jouko II, ss. 25 f.; Hackman, i *Atlas öfver Finland 1910*, kartblad 49—51, s. 63.

³ Nordman, a. a., ss. 18 f.

⁴ Om vattenvägarna i Östkarelen se t. ex. Sjögren, *Anteckningar om församlingarna i Kemi Lappmark*, ss. 41 ff.

⁵ De nordnorska silfverfynden kunna ej användas för vårt syfte: de innehålla ej föremål, som kunde antagas ha nått Norge på den väg som här antyds, se Nicolaissen, i *Tromsø Museum Årshefter 1919*: 1 och där s. 8 cit. litteratur. Graffyndet från Storsletten nära Tromsö, som innehåller några finska och östliga smycken, torde ej heller sammanhänga med den omtalade nordliga handelsvägen; sannolikheten talar här för en sydligare förbindelse med Finland, öfver norra Sverige.

⁶ Aspelin, nr 1678 m. fl.; Keyser, i *Foreningen till norske Fortidsminnesmachers Bevaring, Aarsberetning 1856*, ss. 69 f. Fyndet härstammar från 1000-talet; för dateringen jfr silfverfyndet från Tavastehus, Nordman a. a., ss. 14 f., hvarvid bör observeras, att de trapezformiga blecken i detta fynd ej höra till silfverkedjans ursprungliga hängsmycken: de bronslänkar som äro fästa vid den visa, att de äro samtidiga med de västeuropeiska, ej de kufiska mynten, jfr fig. 2 och 21 hos Appelgren, i *FFT XXIII*: 2.

hängbleck förvaras i Arkangels museum¹ och torde således vara funnet i guvernementet med samma namn. Hängblecken från Vardö och Arkangels museum sammanknyta således Nordnorge med Östkarelen och angränsande områden i det arkangelska guvernementet. Men det bör betonas, att dessa föremål ej böra uppfattas som importföremål från områden längre mot sydost, från Perm. De torde tvärtom vara tecken på förbindelse med karelarna i söder och sydväst. Visserligen framhäller Appelgren under hänvisning till dubbelkorsnålen² starkt Vardöfyndets estniska karaktär och uppfattar det närmast som importeradt från Estland³, men äfven om fornsakerna skulle vara estniska, vore det ju sannolikt, att de gått genom mellanhänder innan de hamnat i Vardö. Det finnes f. ö. ett bevis för att den person, som jordats i Vardö-grafven, ej varit en est: den typiskt estniska dubbelkorsnålen är här använd på ett fullkomligt icke estniskt sätt. Självfa nålen saknas, blott dubbelkorset, som numera är sönderbrutet, är bevaradt och fast vid en ring från hvilken tvenne kedjor utgå; det tyckes tjäna som ett slags krucifix⁴. I en kurgan i trakten söder om Gatschina, alltså i Ingermanland, har en på samma sätt använt dubbelkorsnål anträffats⁵; denna nål är äfven ett exempel på typens förekomst öster om Estland. I Ingermanland förekomma äfven trapezformiga bronsbleck⁶, som kunna jämföras med dem från Vardö och Arkangels museum. Det är således sannolikt, att Vardöfyndet bär vittne om förbindelse med Ladogatrakten och Ingermanland; att denna förbindelse gått öfver Östkarelen och ej ned genom Finland torde vara ovedersägligt.

En blick på kartan gör det sannolikt, att Ukonsaari=ringen på den nordliga väg, som omtalats i det föregående, via Ishafskusten, nått Enare socken⁷. Bevisas kan antagandet emellertid icke, så länge materialet är så ytterligt fattigt som hittills, och den möjligheten är därför ej utesluten, att i framtiden en förbindelseled till Enare skall kunna påvisas längs Kemi älfs tillflöden och nedför Ivalo älfl.

Ukonsaari=fyndet har emellertid en betydelse utöfver den, som förknippas vid självfa fornsakstypen och vid de antydningar om

¹ Fotografi i Nationalmuseet arkiv.

² Aarsberetning 1856, pl. II: 2, 4; Aspelin, nr 1679, 1680. Dubbelkorsnålar som bekant allmänna i Estland, sällsynta i Finland, se Hackman, i Åbo stads historiska museum, ss. 241 ff.; Appelgren-Kivalo, Suomalaisia pukuja, pl. I: 1.

³ Appelgren, i FFT XXIII: 2, ss. 7 ff.

⁴ Man kunde äfven tolka saken på annat sätt, men ofvanstående förklaring tyckes mig sannolikast.

⁵ Материалы по археологии России 20, pl. V: 6.

⁶ a. a. pl. XII: 22.

⁷ Ett sent hästskospänne af silfver, funnet mellan Syssjärvi och Niipijoki, norr om Enare träsk, antyder en förbindelselinje från Enare norrut.

forntida handelsförbindelser fyndet ger. Vi sågo, att Arthur Evans uppfattade Ukonsaari-grottan som en offerplats; om offrens art vittnade, utom örringen, ben af ren, björn, varg, järf och fåglar, och utanför grottan funnos lämningar af i en halfcirkel uppställda renhorn, en parallell till de horngårdar på lapska offerplatser Johannes Scheffer omtalat¹. Men medan Scheffer, liksom äfven Rheen, i främsta rummet nämner bergstoppar o. d. som platser för Hora-Galles' — Thors, åskgudens — dyrkan, ha vi på Ukonsaari att göra med en grotta. Att en åskgud dyrkats här är dock höjd öfver allt tvifvel: däröföver tygar oss redan öns namn — Ukonsaari, på lapska Åijih-sualui — och det bekräftas af det faktum, att äfven på annat håll inom den finländska lappmarken åskguden ansetts ha sitt tillhåll i klippskrevor och grottor². Flere af offerplatserna ha liksom Ukonsaari fått namn af den gudom, åt hvilken de varit helgade. Hvad särskilt ön i Enare träsk beträffar betraktades den ännu för ett tiotal år sedan af många lappar med ingrodd vördnad. Det förtjänar påpekas, att ännu för kort tid sedan lappar i Enare på sina färder öfver sjön för att få med vind brukat offra slantar åt Ukko³. Det förefaller således som om här i en person dyrkats både åskgud och stormgud, de skandinaviska lapparnas Hora-Galles och Biega-Galles ersättas här af en enda gudom. Måhända vore det riktigast att ej så oreserveradt som ofta sker öfverföra de, tack vare äldre litterära källor, bättre kända norska och svenska lapparnas religion och gudar äfven på lapparna i Finland och österut.

Emellertid kvarstår det faktum, att samma kultplats på Ukonsaari, där, antagligen under det 11:te århundradet, örringen nedlags som offergåfva, ännu in i sen tid varit vittne till lapparnas dyrkan En dylik till en offerplats knuten, segt fasthållen tradition är ju i och för sig ingenting öfverraskande: man känner ju från de mest olika håll t. ex. offerkällor, i hvilka fynd anträffats, som spänna öfver flera århundraden. Och självva den lapska religionen, sådan man känner den från Sverige och Norge, gömmer ju talrika urgamla drag. Axel Olrik har som bekant bland de uppgifter om lapparnas tro, som bevarats till våra dagar i uppteckningar från 1600- och 1700-talen, fram-

¹ Scheffer, Lapponia 1673, ss. 108, 112 ff. Jfr Rheen, Relation om Lapparnes Lefwarne och Sedher, ss. 39 ff., i Bidrag t. kännedom om de svenska landsmålen XVII: 1.

² Holmberg, Lappalaisten uskonto, ss. 70 f.

³ a. a. s. 71; af Holmberg meddelade uppgifter om Ukonsaari m. m. härröra från dr Itkonen. Jag är äfven dr Itkonen tack skyldig för särskilda upplysningar. Holmberg fig. 22 afbildar den grotta å Ukonsaari, hvari »små metallsaker» (silfverörringen) anträffats af en engelsman (Sir Arthur Evans). Äfven andra, mindre grottor finns på ön.

letat en mängd argument till stöd för sin djärfva hypotes om den lapska religionens nära samband med den nordiska bronsålderns guds-dyrkan: bronsålderns solbilder, guldbåtar och parvis funna votivyxor påminna honom om lapparnas offer till solen, till Biega-Galles och Hora-Galles¹.

Ville man följa den väg Axel Olrik inslagit, kunde man måhända peka på ännu några detaljer, som äro gemensamma för de skandinaviska lapparnas och bronsåldersgermanernas solkult och stöda Olriks hypotes.

Randulf meddelar i sin Relation följande:²

»Naar *Finnerne* blive forvildet paa Fieldet om Dagen ved Skodde-Snee heller Land-Fok, falde de paa Knæ og bede Solen om hendis Lius og Skin, og ofre de et Stykke Træ udskaaret med et stort rundt Hull, som Figuren udviiser ♀. Dette holde de saa mot Solen, at hun skal skinne der igennem til et Taknemmeligheds Teign for hendis Glands og for hun haver ladet sig see.» En liknande ceremoni äger rum vid offer åt månen, men det offrade trästycket skall i detta fall ha ett litet hål.

Olrik citerar ofvanstående passus och påminner om de stora, med ett litet hål genomborrade skifvor af harts, som anträffats i danska votivfynd från bronsåldern³. Han uppfattar dem som sol- eller månbilder, men det är att märka, att säkra spår af en månkult f. ö. icke äro kända i den nordiska bronsåldern och att den formella likheten mellan hartsskifvorna och Randulfs solbilder är så ringa — de förra ha ett litet hål och sakna skaft — att man ej med stöd af lapsk tro kan tolka dem som solsymboler. Däremot ligger det nära till hands att tänka på ett litet bronsföremål från Danmark: en skaftad bronsring med en infälld genomskinlig bärnstensskifva⁴; ser man den mot ljuset, framträder en i bärnstenen inborrad korsfigur, och man påminnes om, att man skulle se på solen äfven genom de lapska träringarna. En äldre motsvarighet till bronsåldersföremålet kunna vi måhända finna i en typ från slutet af stenåldern: i de skaftade benringar, som anträffats i några fynd från dolktiden⁵. Frågan är blott, hvilken betydelse man vill tillmäta den formella öfverensstämmelsen,

¹ Olrik, Nordisk og lappisk gudsdyrkelse, i Danske Studier 1905, ss. 39 ff. Gudarnas namn växla som bekant, de ofvanstående användas af Randulf och efter honom af Olrik.

² Qvigstad, Kildeskrifter till den lappiske mythologi, s. 51, i Norske Videnskabers Selskabs Skrifter 1903: 1.

³ Olrik, a. a., s. 42.

⁴ Sophus Müller, i Aarbøger 1920, s. 128.

⁵ Sophus Müller, Ordning, Stenalderen, nr. 250; Montelius, Minnen, nr. 639, 640.

men helt uteslutet torde det dock icke vara, att vi i de »lorgnett-liknande» benföremålen ha en antydan, kanske den äldsta, om germansk solkult i södra Skandinavien.

Om emellertid de senast nämnda fornsakernas betydelse är oklar, stå vi på säkrare botten i fråga om de ring-, hjulkors- och hjulformade figurer, som så allmänt förekomma på de sydskandinaviska hällristningarna: de äro, som allmänt erkännes, solsymboler. En af Jessen omtalad lapsk ceremoni¹ leder tanken till hällristningarnas heliga tecken. Han meddelar, att lapparna i Norge vid offer till solen bredvid gudabilden² uppställa ett träd, hvars öfre del de forma till en ring och förse med taggar eller strålar. Vi ha således här att göra med en skaftad ring, som påminner om solsymboler på sydskandinaviska hällristningar. Här förekomma dels skaftade ringar och hjulkors, hvilkas skaft ha form af ett à tre raka streck, aflånga eller trapez-formiga, enkla eller dubbla på olika sätt delade öglor o. s. v.³, dels ringar med taggar eller strålar:⁴ symbolerna i Sydskandinavien och norska Lappmarken visa en inbördes överensstämmelse, som knapsast kan vara tillfällig; men naturligtvis företräda bronsålders-inslagen blott ett af de skikt, som sammanlagda bilda lapparnas religion.⁵

C. A. Nordman.

¹ Jessen, Afhandling om de norske Finners og Lappers Religion, s. 47.

² Gudabilden i mänskogestalt är naturligtvis ett yngre drag.

³ Baltzer, Hällristningar i Bohuslän pl. 3, 4, 7, 9, 10 o. s. v.

⁴ Baltzer, a. a. pl. 23, 50.

⁵ I samband med de sydskandinaviska hällristningarnas solbilder förtjäna att nämnas de s. k. arktiska ristningarna vid Besov udde på östra stranden af Onega sjön. (Fotoografier i Nationalmuseets arkiv. De af Aspelin, Antiquités meddelade afbildningarna ge ingen föreställning om ristningarnas art.) Jämsides med stundom hjälpligt utförda djur- och människobilder, delvis af en karaktär, som fullkomligt afviker från de skandinaviska ristningarnas och röjer ett relativt modärnt ursprung, förekomma här solsymboler: ringar, ofta med hela skifvan inknickad, med skaft i form af tvenne parallella eller divergerande linjer eller en aflång ögra, i ett undantagsfall en mera komplicerad solsymbol. Dessa symboler leda redan i och för sig tanken till de skandinaviska ristningarna, men härtill kommer ytterligare, att bland ristningarna från Olonetz finnas flera enkla skeppsbilder med bemanningsstreck, ibland djurhuvudformad stäf och särskild ramm i för och akter. De olonetiska ristningarna äro således ingalunda helt igenom »arktiska», om de alls äro det, utan visa starka skandinaviska drag. Äfven om de ej utförts af skandinaver, vittna de dock med tydlighet om västliga förbindelser. Om deras tid är det svårt att säga något med visshet: formen på ett par af fartygens stäf kunde tala för Montelius' 4:de period, en datering som vore antaglig äfven på den grund, att ett uppsvenskt inflytande vid denna tid tyckes ha gjort sig gällande långt inne i Ryssland. (Tallgren, i Finsk Tidskrift LXXX, 1916; id. Collection Zaussailov I, s. 12 f.) »Den svenska bronsålders vikingakolonier i Ryssland», som ha ett antal i Oka-Kama-området funna Mälarcelter och en tutulus att tacka för sin existens, skulle ha grundsats ungefär vid denna tid. En undersökning af ristningarna från Olonetz bör

kunna ge viktiga bidrag till klarläggande af de svensk-ryska förbindelserna under bronsåldern. Än så länge ter det svenska inslaget på ristningarna sig rätt gått fullt: afståndet från Besov udde till Volosovo eller Vjatka är mycket stort, och inom det finländska bronsåldersområdet, där Mälarcälten från Kaukola är det närmaste fyndet, saknas hällristningar tillsvidare helt och hället. I Uppsverige, som väl bör tänkas som utgångspunkten för de inflytanden, som afsatt sig i Olonet-ristningarna och de ryska Mälarcälterna, saknas, hvad Uppland beträffar, den skeppstyp som är företrädd i Olonet, men figurerna på Stora Berg III (Ekholm, studier i Upplands bebyggelsehistoria II, ss. 92 f.) kunna kanske, trots skiljaktigheter, jämföras med solsymbolerna vid Onega.

Alarik Axel Tavaststjerna.

Dödsbudet om Alarik Tavaststjerna den 2 juni 1922 nådde icke oväntat hans vänner och tjänstekamrater. Under flera månader hade han kämpat med en svår och tydlig hopplös lungsjukdom, vilken han ådragit sig vid långvariga restaureringsarbeten i den kalla och dammfyllda luften i Åbo domkyrka, och vilken hans redan under de nyssgångna nödåren försvagade fysik icke förmådde besegra.

Finlands Nationalmuseum, i vars tjänst arkitekt Tavaststjerna så att säga föll på sin post, har fått mottaga huvudparten av hans livs arbete, ehuru han jämförelsevis sent inträdde där. Född den 12 december 1873 och student 1892, ägnade han sig till en början åt lärda studier och blev 1897 filosofiekandidat samt avlade 1900 pedagogieexamen. Lärarbanan, där han en kortare tid var verksam vid olika skolor, förmådde dock ej fångsla honom, icke heller verksamheten vid Universitetsbiblioteket, där han var amanuens åren 1895–97. Hans håg drogs till konsten och arkitekturen, och efter studier vid Polyteknikum blev han arkitekt 1903. Därförinnan hade han

jämte två kamrater såsom stipendiat för Finska Fornminnesföreningen år 1901 företagit en resa till ryska Karelen för forskningar rörande den rika folkliga byggnadskonsten och hemslöjden; resultatet föreligger i det av föreningen utgivna stora arbetet *Karelska byggnader*. Under de följande åren gjorde han flera studieresor till England, Tyskland och Skandinavien. Hans verksamhet som arkitekt utom museet omfattar en mängd privata uppdrag åren 1903–21, ett vikariat för professuren i arkitektur vid Tekniska Högskolan 1909, och prisdomsarskap vid skilda arkitekturtävlingar, bl. a. 1920 för tillbyggnad till Akademihuset i Åbo. Arkitektkamraternas förtroende kallade honom till ordförande i Arkitektklubben 1919–20, och åren 1917–18 redigerade han tidskriften *Arkitekten*, där han även själv publicerade ett flertal artiklar bl. a. av konstarkeologiskt innehåll.

År 1910 skötte Tavaststjerna ett vikariat å Nationalmuseet, och den 1 juni 1911 antogs han till arkitekt vid Arkeologiska Kommissionen samt ekonom för museet och suppleant i den för museets inredning tillsatta delegationen. Det var ett omfattande verksamhetsfält som här erbjöd sig för den insikt och erfarenhet han vunnit. Nationalmuseibyggnaden hade just blivit färdig, och det gällde att installera de många på olika håll spridda samlingarna. För den arkitektoniska delen av detta program var så gott som ingenting åtgjort, och Tavaststjerna fick därför på sin lott icke blott det arbetsdryga utförandet av ritningar, utan även materialprovningar och råd vid valet av de smakfullaste och ändamålsenligaste anordningarne. Han gjorde i detta syfte med statsunderstöd ett par studieresor huvudsakligen till Sverige och Norge åren 1912 och 1913. Han arbetade lugnt och långsamt; många gånger påskyndad av de otåliga arbetskamraterna, höll han alltid på omtänksamhet i planerna och gedigenhet i utförandet, och vad han åstadkom blev av högt och bestående värde, präglat på en gång av praktisk reda och säker smak. Att Nationalmuseet kunnat i rent museitekniskt hänseende få ett så gott vitsord av utländska fackmän, vilka prisat många av anordningarna som förebildliga, är till väsentlig del Tavaststjernas förtjänst. År 1916 öppnades de historiska och finska etnografiska avdelningarna; därefter gick arbetet under de svåra och dyra åren långsammare, så att de arkeologiska och finsk-ugriska etnografiska avdelningarna, för vilkas inredning Tavaststjerna även varit verksam, blevo färdiga först året efter hans död.

Utom detta arbete hade Tavaststjerna att i Arkeologiska Kommissionen handlägga ärenden rörande restaureringen av äldre kyrkor och även fornborgar. Också detta gjorde han med stor grundlighet och stödd på omfattande insikter, så att hans verksamhet blev av framstående betydelse för vår konstarkeologi. Bland de av honom

verkställda undersökningarna må nämnas sådana rörande kyrkorna i Mustasaari, Ingå, Sibbo, Storkyro och framförallt Hammarland, där han 1911–13 också ledde restaureringsarbeten. Ett annat ännu mera betydande arbete utförde han 1912–14 i Masku kyrka, omfattande nymålning av de av honom blottade vägg- och takmålningarna för nämligast från 1600-talet och i samband härmed uppställning och restaurering av taylor, epitafier m. m. från samma tid, längre undanfösta i kyrkans materialbodar. Det vackra målade korfönstret i kyrkan, med ämnet Kristi himmelsfärd, är även utfört efter eskissritningar av Tavaststjerna, och hela kyrkointeriören har genom den av honom ledda restaureringen fått en sällsynt varm, helgjuten och stämningsfull prägel. Vid restaureringen av Lampis under röda upproret brunna medeltidskyrka medverkade Tavaststjerna som konstarkeologisk expert.

År 1916 blev Tavaststjerna i tillfälle att blotta alla de delvis 1872 överkalkade medeltida målningarna i Pargas kyrka, ett arbete som blev av stor betydelse för vår konstforskning. En av honom blottad inskrift utgör åtalet för målningarnas tillkomst, 1486, och bland dem ingår förutom de redan tidigare bekanta vapenbilderna också vapnet för den då regerande påven. Målningarna äro utförda med känslig realism, som Tavaststjerna högt uppskattade, av samme mästare Petrus Henriksson eller hans skola, som utfört Nykyrko-målningarna från 1470.

År 1920 begynte Tavaststjerna arbetet med de medeltida målningarna i Åbo domkyrka; han har själv redogjort härför i en kort uppsats, som ingick i Hufvudstadsbladet och nu även, till hans minne och såsom ett viktigt bidrag till vår medeltida konsthistoria, intages i Finskt Museum. Såsom arbetare på detta område, restaureringen av de medeltida målningarna, hörde Tavaststjerna ej längre till vad man kunde kalla den Nervanderska skolan med dess visserligen stora kärlek till uppgiften men därjämte rätt våldsamma metoder. Han fick sin utbildning hos de nyare restauratorerna i Sverige, Curman o. a., och förenade med det som han lärde sig där sin egen grundlighet och varsamhet. Bilderna blottades av honom själv eller omsorgsfullt instruerade biträden, mindre med hammare än med långa och tunna knivar, och restaureringen skedde med samma omsorg. De spröda skikten stärktes medels ingjutning av gipsblandning; bättre bibehållna bilder lämnades orörda och mera skadade uppmålades ånyo därest kompositionen överhuvud kunde återställas; de sälunda nymålade partierna markerades medels prickade konturer.

Den stora samvetsgrannhet som utmärkte Tavaststjerna drev honom någon gång till en alltid human och välmenande kritik av andras arbete. Men kritisk var han framförallt mot sig själv, och

ehuru en av de främsta kännerne av vår äldre konsthistoria på samma gång som god stilist, har han publicerat jämförelsevis litet. I Arkeologiska Kommissionens handlingar gömmas dock noggranna beskrivningar av de konstårkeologiska undersökningar han gjort, samt avbildningar och uppmätningar.

Trots sin grundlighet var han icke ensidig, utan hade särskilt konstnärliga intressen åt många håll. Utom de artistiska förutsättningarna för sitt egentliga levnadskall hade han ett varmt intresse för musiken och var även poetiskt begåvad. Hans tillfällighetsvers, präglade av en godmodig humor, muntrade ofta upp kamratkretsén. Och även som karaktär, anspråkslös, rättänkande och vänfast, var han högt uppskattad av alla som lärde känna honom. I kretsen av arbetskamrater på Nationalmuseet har Tavaststjerna lämnat ett stort tomrum efter sig.

K. K. Meinander.

Valv- och väggmålningar i Åbo domkyrka.

Åbo, oktober 1921. (Ur Hufvudstadsbladet).

I domkyrkan har på senaste tider, dagarna i ända, rört sig en hel del arbetsfolk. Äldst på platsen är väl kakelugnsmakarn Wojvalin, som sedan mer än 20 år tillbaka skött om domkyrkans uppeldningsattiraljer och nu, biträdd av bruksgummor och hantlangare tagit ned de gamla, mer eller mindre sönderbrända och odugliga värmemagasin av tegel och murat upp dem på nytt. Arkitekterna Aarne Eklund, Erik Bryggman och Ragnar Wessman undersöka templets arkitektur, loda och nivellera, mäta och rita — ett omfattande arbete, vartill grunden lades av prof. Gustaf Nyström såsom ledare av Tekniska högskolans mätningsexpeditioner. Med gott humör och vissa om framgång installera unga montörer elektriskt ljus i domkyrkan och se med rätta stolta och glada ut, när en lång serie lampor är klar och strömmen kan släppas på; de svart läckande gasledningarna äro avstängda, luften kännes ren, en frisk flakt av hygien har dragit in. Alla dessa olika arbeten fullgöras mot fonden av ett jämnt och monotont knackande och knapprande ljud från ett hörn av kyrkorummet, sidokapellet borta vid Tottskas gravkoret. Uppe i valven där blotta nämligen några »gubbar» målningar från sekler tillbaka i tiden. En av dem — alias undertecknad — har detta blads ärade redaktion uppmärksammnat med en anmodan att för tidningens räkning skriva ned en eller ett par artiklar om undersökningarnas gång och resultat, och har ett halvt löfte i önskad riktning givits. Men efterföljande rader skola nog icke forma sig till en »artikel» i ordets höga mening, tid och förmåga tryta. Vad här bjudes är endast några summariska anteckningar, gjorda »mellan verserna» som man säger.

Det är ett märkligt faktum att *Cathedralis S:t Henricus*, vårt främsta kyrkliga minnesmärke, kommer nära på sist i raden av de byggnadsverk hos oss, som ännu ståt att undersöka på vägg- och valvmålningar. Varför man dröjt att taga i tu därmed kan ha berott på flera omständigheter. Arbetet har onekligen tett sig kostsamt, icke minst för efterarbetenas, den eventuella s. k. restaureringens skull, tillfälle — någon förestående allmän reparation t. ex. — har kanske

saknats, man har slutligen törhända dragit i tvivelsmål, om annat än målningsfragment kunde stå att upptäcka i ett byggnadskomplex, som under tidernas lopp ändrats och tillbyggts så som Åbo domkyrka, där dessutom eld och svärd härjat gång på gång. Vare härmed huru som helst, ett är säkert: ett livligt intresse synes nu på flera håll ha vaknat för domkyrkan: den bör allsidigt undersökas, uppmätas, ritas, dess byggnadshistoria, så gott sig göra läter, klarläggas; och det gäller slutligen att med all aktsamhet sätta i stånd och vårdar denna hos oss unika arkitekturskapelse. En privat man, direktör Rudolf Sundberg, har i och med en rundligt tillmätt donation möjliggjort det dryga, men givande arbete de nyss nämnda unga arkitekterna utföra. Genom Arkeologiska Kommissionen står staten bakom de undersökningar jag verkställer.

Det är med en egendomlig känsla av spänning och förväntan man läter de första lätta hammarslagen falla på en vitmenad, gammal kyrkvägg. Försiktighet tillrådes, och man må helst börja, där sanolikhet finnes för att målningar saknas. Där fastställes preliminärt arten av de skikt som täcka själva det råa murverket, d. v. s. dels putsen eller rappningen närmast detta, dels åter vitmeningslagrens antal och beskaffenhet. Knackar man nu bort dessa sistnämnda för att få se vad den fina, hårda putsen tilläventyrs har att framvisa i målningsväg, så kan det blott alltför lätt hända att en liten dabst blir begången: man knackar bort i stället för att knacka fram — målningar nämligen. Ty fördömt nog ligga dessa icke sällan dolda mellan vitmeningslagren. I Hammarlands kyrka sökte jag en gång, för nära tio år sedan, fram målningar i koret. Hammaren följde en rankas buktande väg. Då föll av en slump, med kanten uppåt, en liten vitmeningsflaga i min hand och min blick lyckligtvis på den: mitt på den millimeter smala, vita brottytan syntes i dess längdriktning ett fint blott streck. Flagan klövs, en vacker bläfärgad yta kom i dagen. Nu fick hammaren vila, och i brist på finare redskap fick en nagelputsare av metall göra tjänst och det lyckades mig, likvisst efter åtskilligt knäpande, att slutligen blotta den guldlockiga Taddäus i klarblå mantel jag varit i färd med att totalt plåna ut. I Masku kyrka finnas två lager målningar dolda bland de tunna vitmenings-skikten. Känt är å andra sidan, huru i tiden Emil Nervander och hans biträden fåfängt, under ett försiktigt knapprande och petande, förnötte en hel dag med att söka få tag på väggmålningar i Storkyro kyrka, tills ett kraftigt hammarslag, givet s. a. s. till avsked, barlade en målad fläck mellan två rappnings skikt och gav klaven till en sannskyldig mörbultning av de gamla murarna, vilken emelertid resulterade i synnerligen rika fynd av gammalt, 1500-talsmåleri.
— Vid sidan av hammaren, trähammaren n. b., som är huvudverk-

tyget vid blottandet, får man ofta gripa till palett- eller bordskniven, smärre borstar och dyl., t. o. m. små tandläkarspatlar, medan åter en hastig vattenbesprutning ger alla färger en intensiv fyllighet och liv, sålunda vid behov i hög grad tydliggörande bilden. Att hammaren och borsten alstra damm i massa ligger i sakens natur, men det tjä-
nar ingenting till att fästa avseende därvid. Man kan gott knappa in på andningen, icke i fulla drag supa in den sköna luften, utan hellre njuta av själva arbetet. För resten, på spännande ställen (och

Valvmålning i Åbo domkyrka, sydöstra dubbelkapellet (se sid. 20).

de kunna vara många) håller man automatiskt andan, analogt med ens sätt att reagera inför vad helst annat som fängslar intresset.

Då domkyrkans orgelverk för några år sedan togs ned, gjordes en första provundersökning av mittskeppets västligaste valv och vägg-
ytorna närmast nedanom detsamma. Varken vitmeningslagren, än mindre den grova rappningen på murverket kunde — på de ställen som blottades — uppte spår ens av färg, vilket negativa rön dock givetvis icke är utslaggivande för högkyrkan i dess helhet. Hålla nämligen dokumentariska uppgifter streck, så blev mittskeppet välv
på 1460-talet eller alltså vid en tidpunkt, då intresset för våra kyr-
kors prydande med kalkmålningar stod i sitt flor.

Vid samma tillfälle blottades, likaledes på prov, någon kvadrat-
meter av den ursprungliga fina putsen i det närliggande, s. k. Kijska

korets valv, som till någon del var lätt åtkomligt från trappan upp till orgelläktaren. Målningar kommo i dagen. Men det blev först senaste år möjligt att taga i tu med en undersökning av koret i dess helhet.

Vad anträffades?

I valvet, vars strålar bilda en stjärna med spetsarna s. a. s. neddykande mot rummets fyra hörn, ringlar sig osäkert fram ett synnerligen magert, rödbrunt rankverk, som i varje huvudkappa växer upp ur en kraftigt målad rot strax ovan mitten av resp. väggfält. Förgreningarna, här och där uppiggade med små svarta tvärstreck, ända i hela knippen av solfjäderlikt utbredda längsmala blad i gult, rödaktiga kulörer och grönt. Några groteskt utformade »frukter» hålla icke skalan i kompositionen. Närmare valvhjässan har öppen plats lämnats för en del svartkonturerade stjärnor och rosetter, målade i olika färger. De nämnda strålarna eller ribborna, som ju utgöra valvets struktiva element, där de tre och tre så sina vackra bågar upp från anfangen, äro kraftigt markerade medelst en både i form och färg fyndigt växlande ornering, delvis anbragt även på valvytorna. Valvet ter sig medfaret målningarna avbleknade och bristfälliga. Icke dess mindre finnes där mer än nog i målningsväg för att i detalj tydliggöra schemat för dekorationen.

På väggarna och i fönstersmygen anträffades fragment av ornament i en stil, som icke synes samhöra med dem i valvet. Likaså tydliga spår av figurala målningar, ställvis t. o. m. i två lager omedelbart på varandra. Bland de sistnämnda har den s. k. Veronicabilden i en cirkelrund nisch högt uppe på korets västra vägg redan förut lätit tala om sig i dagspressen. Här må dock tilläggas, att det tyvärr icke är mycket man kan skönja eller rättare ana sig till vare sig av den lilla Veronica, som med utbredda armar håller svedduken framför sig, eller av det i betydligt större skala angivna Kristushuvudet. Det tröstar föga att veta, att den »riktiga» svedduken i Peterskyrkan i Rom (»original» finnas ju f. ö. även på andra orter) torde uppvisa minst sagt lika otydliga drag som bilden här i Åbo. Vilket dock ingalunda innebär att vår konstnär lyckats bäst med sin målning. Ty Veronicabilderna tillkommo, som bekant, utan att konstnärerna hade kännedom om annan »förebild» än Veronicalegenden. Förtysågåva dess båda versioner även upphov till tvenne från varandra starkt avvikande bildframställningar: Kristus med fullkomligt lugna, allvarliga drag — den äldre eller Maiestas Dominitypen, och Kristus törnekrönt, med av lidande och smärta förvrider ansiktsuttryck, som utgör den senare uppkomna legendversionens avlägg inom målarkonsten. Trots att nu Veronicabilden i domkyrkan avgjort är att hämföra till den förra gruppen målningar, så kan

man å andra sidan med tanke på konstens naturligt betingade efterblivenhet hos oss knappast tveka att datera densamma till den tid, då Veronicabilerna nere i kulturländerna allmänt komponerades enligt legendens yngre avfattning, eller sålunda till något år rätt långt in på 1400-talet.

Undersökningen 1920 berörde även Tavastska koret, trots att detsamma för knappa femtio år sedan blivit »restaurerat». Att valven varit dekorerade i färg — »lövverket» traditionen förmäler om — kunde väl konstateras redan genom några provknackningar. Dock måste hammaren därforinna arbeta bort ett rappningslager om flera centimeters tjocklek, vilket fyllt ut alla små ojämnheter och med triumferande säkerhet tillskapat matematiskt korrekt buktande valv-

Väggmålning i Åbo domkyrka, sydöstra dubbelkapellet (se sid. 21).

ytor. Ribbornas märkligt slappa och intetsägande kontur, år 1873 dragen i ny puts, dolde åter frankt en ursprunglig tegelprofilering av ett helt annat kynne, enkel, fyllig, kraftig. Och det synes dessutom sannolikt, av vissa tecken att döma, att ribbornas anfang vid restaureringen förts lägre ned än de originala suttit — så fick man ju på ett enkelt sätt till stånd en skenbart högre resning på valven och framför allt dessa spetsigare bågformer, som betydde verklig, elegant gotik i motsats till den något rustika, trevande och valhänta 1400-talets byggmästare kunnat åstadkomma! — Undersökningen fördes icke längre än till detta närmare utrönande av det förvända sätt, varpå den senaste restaureringen blivit verkställd. Den var nog så grundlig, att en restaurering knappast mera är tänkbar eller ens önskvärd, emedan en sådan skulle leda till oacceptabla konsekvenser.

Såsom redan nämnts har arbetet denna höst gått ut över valv och väggar i dubbelkapellet väster om Tottskas koret. Frågar man,

varför blickarna nu riktades på just detta kapell, så ligger svaret nära: vid någon tillfällig undersökning av kyrkan under gångna år hade där, lågt nere utmed ett par ribbor, blottats några decimeter av ett smalt, rödbrunt band, målat på valvputsen; det var alltså icke osannolikt att vitmeningen högre upp kunde dölja även målningar av verkligt forsknings- resp. dekorationsvärde. Förhoppningarna slogo icke heller fel.

Arbetet påbörjades i det västliga av de två stjärnvalven. För att med fördel och utan alltför stor risk kunna betjäna sig av biträden var det nödvändigt att först på egen hand genom provundersökningar i olika delar av valvet söka bilda sig en föreställning om arten av de målningar, som funnos att blottlägga, och utröna om eventuellt något kompositionsschema var för handen. Det blev därvid tydligt, att hela valvet var rikt prytt med slingmålningar, dock så att den centrala platsen i var huvudkappa intogs av figuralt måleri. Utslaggivande blev en ovan norra väggen blottlagd, några decimeter lång och tre å fyra centimeter bred rödbrun »stav», som först ex analogia med förhållandet i Kijkska valvet togs för »roten» till slingorna, men några ögonblick därpå befanns utgöra ena bakbenet av Lucas' oxe. »Där få vi fram en örн, där ett lejon och där en ängel» ljöd nu omedelbart knackarens kvasivisionära profetia, i det han i tur pekade på kapporna i öster, väster och söder. Och det nyss anställda biträdet såg häpet ut, men lugnade sig självt med att uttala förvissningen att slik förhandskunskap dock uppenbarligen kom från någon gammal beskrivning av de målningar, som en gång varit synliga i valvet!

Av evangelistsymbolerna är Johannes' blekgråa örн med näbb och fötter i rödbrunt samt Matteus' ängel de bäst bibehållna, dock icke ens de alldelens oskadade. Lejonet och oxen förededde svåra defekter. På örñens språkband kan dechiffireras texten *Sanctus Johannes* i mycket blek gotisk skrift, S och J versaler, resten minuskler.

Valvets rödbruna rankverk ringlar sig ned över samtliga kappor med utgångsplats vid de fyra knutpunkter sekundärribborna bilda på någon meters avstånd från valvhjässan. Rankorna gå i jämma, mjuka våglinjer inom varandra och äro ytterst smakfullt och med en förbluffande teknisk och konstnärlig säkerhet utlagda på murytorna. Dessas dubbla buktighet har ställt målarens herravälde över penseln på ett hårt prov. I den bild av rörelse slingorna förete finner ögat smärre hållplatser vid stiliserade »rosor» och »frukter» av olika slag, »palmetter» m. m., medan de i två färger markerade parflikade bladen (svart=rött, rött=gult, gult(?)=grönt(?)) såsom ock de i slingornas färg hållna vindorna snarare låta rörelsen klinga ut mot en tänkbar fortsättning än angiva dess upphörande.

Bladen, rosorna och frukterna variera emellertid icke på måfå kulör: ett tydligt system genomgår kompositionen. Huvudkapporna färgläggas nämligen så att de bli varandras spegelbilder, medan åter de båda långsmala triangulära valvfälten på ömse sidor tillhörande huvudkappa målas lika men i sin tur olika närliggande smala fält. Så finnes liv i spelet och man förnimmer starkt, i vilken framträende grad medeltiden älskade färgerna och förstod att utnyttja deras kontrastverkan. — Ribbverket har en rätt livfull dekoration. Diagonalribborna markeras av sicksackband i svart, rödbrunt och gult, övergå upptill från vanlig skräkantig till fyrkantgenomskärning och prydas där med små slingor och blad. Fristående »rosor» åter äro anbragta på sekundärribbornas sidor, och liknande former utmärka även valvstrålarnas knutpunkter.

Det östra av de två valv, som nu undersökts, befanns dekoreras enligt samma schema som det nyss beskrivna. Men på evangelisttecknens plats anträffades här fyra kvinnliga helgon i helfigur och med glorior om sina huvuden, dock tyvärr i ett fruktansvärt medfaret skick. Man kan, om än med möba och en god del supplerande fantasi, på norra kappan skönja S:ta Barbara med hennes attribut tornet, där hon blev inspärrad, och på den västra S:ta Catharina (av Alexandria), igenkännlig på svärdet och hjulet, som vid martyrie brast i stycken. Men huruvida de båda andra figurala målningsarna beteckna S:ta Dorothea och S:ta Margaretha, vilket kan synas sannolikt då därmest de fyra förmämsta kvinnliga helgonen skulle haft sin plats i valvet, därmed giva de matta, i konturerna visserligen någorlunda klara, men i övrigt ytterst »utsuddade» målningsarna ingen antydning, åtminstone icke för ett föga skolat öga. Också allt rankverk var på betydande ytor defekt och i sin helhet starkt avbleknat, varigenom svårigheten att för varje detalj fastställa den originala färgen var större här än i det västra valvet.

På väggarna i dubbelkapellet ha enbart figurala målningar kommit i dagen, i dess östra hälft dock blott såsom spridda små fragment, ställvis emellertid i dubbla lag. Arbetet med väggpartierna under det västra valvet gav bättre resultat, om än ingen av de sex figurer som när blotttades är komplett så att säga: en saknar huvud och fötter, en annan underkropp, hos en tredje kan man ej lista ut vad hon, bokstavligt och figurligt talat, har för händer. Men bilderna ha sitt intresse ändå. Till en grupp för sig äro på västra väggen sammaställda en liten S:ta Gertrud i vitt dok och rödbrun mandel och med en tornprydd miniatyrkyrka i sin utsträckta hand (som dock saknas) och såsom pendang till henne en ung man i blekröd mössa, rött hår och mörk dräkt, likaledes med en kyrka i handen; invid S:ta Gertrud står en i harnesk klädd riddare, som i högra handen håller

en från stång fladdrande vimpel, i den nedhängande vänstra åter en sköld, vars märke utgöres av en borgingång med sidotoureller, som markeras i svart mot rödbrun botten. På ena sidan om fönstret ses en krönt S:ta Margaretha(?) eller S:ta Helena(?) i helfigur. Hon håller i vänstra handen ett kors, på vilket hon pekar med den högra. Väggen mitt emot henne har att uppte bilden av S:t Andreas i svart mantel och rödbrun livklädnad och med sitt typiska kors i handen, en framåtböjd, av lidande tyngd gestalt. Invid honom är med få, med synnerligen säkra linjer tecknad en man i vit, ljusrödbrämad och dunkelröd fodrad mantel. En annan färg röjer tillvaron av hans långsmala spetsiga fothöljen. Är här donatorn av Andreasaltaret framställd, frågar man sig, och vem var han? Någon upplysning kunde på denna punkt vinnas, om den vapensköld, som blottades strax nedanom honom, blev identifierad. Dess ena hälft visar nämligen mot röd grund en bomärkeartad utristning, analog med våra medeltida borgarsigill. I skrivande stund är saken icke utredd; Hausens arbete Finlands medeltidssigill upptar icke ett märke av den här funna typen.

* * *

Vad ovan framställts är mycket summariskt och i huvudsak enbart deskriptivt. Men i brist på tid och jämförelsematerial har lämnats å sido all diskussion om befryndade målningar i eget och andra land och den närmare tidsbestämningen, om målningarnas art tekniskt sett m. m. dyl. Det offentliga ordet,enkannerligen i dagsprässen, kan ju ge mångtusenstämnigt ego, det liknar raketstjärnan, vars ljus är mer än kort, men också länge och livligt kan stanna i någons minne. Skribenten må därför veta vad han låter ropa ut.

Östsvensk boplatskultur och finländsk stenålder.

*Föredrag vid det nordiska arkeologmötet i Stockholm
den 26 juni 1922.*

Det främsta vetenskapliga evenemanget vid det baltiska arkeologmöte, som för tio år sedan ägde rum här i Stockholm, var väl professor Oscar Almgrens avhandling om »Några svensk-finska stenåldersproblem», vilken, om jag minnes rätt, överräcktes till mötets deltagare. I denna avhandling formulerades flera av de problem, som under den följande tiden ständigt skulle stå i förgrunden vid behandlingen av svensk och finländsk stenålder. Dess betydelse mäter kanske bäst av det faktum, att de forskare, som senare sysslat med samma frågor, alltid måst gripa tillbaka på det material, som då publicerades, och alltid sett sig tvungna att taga ställning till de synpunkter prof. Almgren gav uttryck åt.

Då jag i det föredrag jag i dag har äran framföra delvis berör samma frågor, sker det under livlig tacksamhet för den ansporring prof. Almgrens avhandling givit mig, då jag sökt göra mig förtrogen med stenåldern i östra Sverige och Finland. Men i den omständigheten, att problemen länge varit under debatt, får jag även lov att söka en ursäkt för, att det material jag rör mig med till största delen är känt sedan gammalt. Under den sista tiden ha blott få fynd, som belysa dessa frågor, gjorts i Finland, och jag kan därför icke giva någonting annat än en gruppering av det gamla materialet och kanske en eller annan synpunkt, som kan väcka diskussion. Och ett meningsutbyte vid detta möte, där så många arkeologer, vilka ägnat östnordisk stenålder sitt intresse, äro samlade, skall helt säkert klarlägga problemställningen på ett långt fullständigare sätt än jag förmår i denna inledning till diskussionen.

Professor Almgren upptar i »Några svensk-finska stenåldersproblem» till behandling bl. a. frågan om den finländska kamkeramikens ursprung och stannar för sin del vid antagandet, att detta bö sökas i Sverige. Kamkeramiken bör betraktas som en utveckling av den östsvenska boplatskeramiken, vilken i sin tur mottagit impulser från sydväst, först från de senare kökkenmöddingarnas lerkärl, senare

från megalitgravarnas rikt ornerade keramik. På den finländska kam-keramiken skulle ytterligare de svenska båtyxgravarnas vinkelband-ornrade lerkärl ha utövat en påtaglig inverkan, och den utpräglade zonoreringen på vissa finländska kärl kunde bäst förklaras genom en hänvisning till genom sydsvensk keramik förmedlade inflytanden från klockbägarkulturen.¹ Om det bifall denna hypotes vunnit bland rikssvenska arkeologer vittnar t. ex. docenten Ekhols yttrande, att de finländska boplatserna visat sig beteckna en fortsättning av den boplatscivilisation man känner från Uppland.² Från senaste tid har vi bl. a. av docenten Åberg ett uttalande, som tyder på, att även han omfattar den almgrenseska hypotesen.³

Detta problem har, hur betydelsefullt det än är för finländsk stenålder, egentligen icke behandlats av finländska forskare. Men av spridda uttalanden framgår det dock, att prof. Almgrens förklaring icke vunnit odelad anslutning.⁴ Det lönar sig måhända att försöka framlägga några av orsakerna till de avvikande åsikter, som tagit sitt uttryck i de nämnda uttalandena.

Till utgångspunkt ber jag få välja den stora Jettböleboplatsen i Jomala socken på Åland. Vi har som bekant i Helsingfors utomordentligt stora fynd härför, fynd som spänna över en avsevärd tidsrymd. De äldsta motsvaras ju i Sverige av en del av Åloppe-fynden, till de yngre kan man finna analogier bland föremålen från Säter, Torslunda och Tibble.

Bland de talrika fornsaker, som anträffats på det lägre belägna kulturområdet på Jettböle, spela lerfigurerna, som Cederhvarf publicerat,⁵ en stor roll. Här finns också talrika krukbitar, vilkas ornamentik är ett derivat av den äldre boplatskeramikens. Men på samma nivå, i samma rutor och lager, finner man även lerkärlsbitar av helt annat slag. Man har nämligen här anträffat ett icke alldeles ringa antal bitar av typisk snörkeramik av den art, som kommit i dagen på boplatser och i gravar på Finlands fastland. Jämte ett par på samma nivå funna borrhälstappar av sten vittna de om, att även Åland berörts av stridsyxkulturen.

¹ Almgren, Några svensk-finska stenåldersproblem, ss. 27 ff., 1912, i Antikvarisk tidskrift för Sverige, bd. 20.

² Ekholt, Studier i Upplands bebyggelsehistoria I, s. 69, 1915.

³ Åberg, La civilisation énéolithique dans la péninsule ibérique, ss. 203 ff., 1921.

⁴ Pälsi, Riukjärven ja Piikunsalmen kivikautiset asuinpaikat Kaukolassa, s. 171, 1915, i FFT XXVIII; Ailio, Die geographische Entwicklung des Ladogasees, ss. 152 ff., 1915, i Fennia 38; Europaeus i F. M. 1917, s. 56 f.; id., Fornfynd från Kyrkslätt och Esbo, ss. 125, 140 ff., 1922, i FFT XXXII; Nordman, i Aika 1921, s. 326; id., i Journal of the anthropological institute of Great-Britain and Ireland 1922, ss. 31, 34 f.

⁵ Cederhvarf, i FFT XXVI, 1912, ss. 307 ff.

Dessa åländska snörkeramiska krukbitar — i fig. 1—3 avbildas ett par av dem¹ — som hittills förbisetts, ge oss en möjlighet till några kronologiska jämförelser.

Dr Hans Hausen har som bekant trott sig kunna bestämma den postglaciale transgressionsgränsen på Åland.² Vid Strömma kasberg i Saltvik ligger den enligt hans iakttagelser vid c. 67 m., sydligare, vid Bistorp i Lemland, vid 64 m. För Jettböle skulle siffran således bli 65 à 66 m., låtom oss säga 65 m. Den högre belägna delen av Jettböle-boplatsen ligger mellan c. 36,6 m. och 39 m. över havet. På grundval härv antar Hausen, att 36 m:s isohypsen utgjort invandringsnivån och att stranden då följt ungefär 35 m:s kurvan. De yngre Jettbölefynden anträffas huvudsakligen på en nivå av 33 à 35 m.;³ vad speciellt snörkeramiken beträffar ha alla bitar jag hittills

Fig. 1—3.

observerat hittats mellan 34 och 35 m. över havet. För snörkeramikens tid kunde vi således räkna med en strandlinje vid c. 33 m:s höjd.

Vi skulle således hava: Litorinagräns 65 m., äldre Jettböle strand 35 m., yngre Jettböle strand 33 m. Uttryckt i procent ger detta för äldre Jettböle c. 54 %, för yngre Jettböle — eller riktigare snörornamentikens tid — c. 51 %. Det är dock sannolikt, att ett något högre procenttal gäller de allra äldsta föremålen.

Dessa siffror inbjuda osökt till jämförelse med förhållandena i Kyrkslätt och Esbo, som klarlags tack vare professor Ramsays och magister Europaeus' undersökningar.⁴ Litorinagränsen följer här enligt Ramsay 34 m:s kurvan, och vid denna nivå ligga de äldsta bo-

¹ Alla bilder ungefär i skalan 1 : 2.

² H. Hausen, *De gamla strandbildningarna på Åland och deras förhållande till stenåldersboplatserna*, 1910, ss. 42 ff., i *Fennia* 28.

³ Om nivåerna, se även Cederhvarf, a. a.

⁴ Ramsay, *Litorinagränsen i sydliga Finland*, i *Geologiska föreningens i Stockholm förhandlingar*, bd. 42, 1920, ss. 247, 260 f.; Europaeus, a. a., ss. 172 ff.

platserna — t. ex. Sikunsuo och Mäkipelto — vilkas ledform är den tvåsidiga, slagna och blott svagt slipade stenyxan. Boplatsen vid Sperrings, vars inventar tyckes ha en äldre karaktär än båtyxkulturess boplatsers, förefaller att tillhöra en tid, då strandlinjen följe 26–27 m:s isohypsen; de lägsta fynden ha nämligen här anträffats på en nivå av 28 m. De talrika fyndplatserna med snörkeramik o. d., som företräda båtyxkulturen, gå ned till 21 m:s nivå; stranden kan således antagas ha legat vid 19 à 20 m. I procent ger detta för de olika kulturerna följande värden: äldsta kultur 100 %, Sperrings c. 76 %, båtyxkultur c. 57 %.

Ehuru siffrorna för Kyrkslättfynden ha beräknats mycket försiktigt — för båtyxkulturen är den ovananförd 5 % lägre än de 62 % Europaeus med reservation anger — kontrastera de dock mot de åländska procenttalen. På Jettböle fingo vi för båtyxkulturen 51 %, i Kyrkslätt 57 %. Det är emellertid att märka, att Hausen beräknat litorinagränsen på Åland med hjälp av transgressionsterrasser, medan Ramsays litorinagräns bygger på dr Harald Lindbergs diatomaceundersökningar och är identisk med clypeusgränsen. Då på dessa båda sätt bestämda gränser för den postglaciala transgressionen även i Sverige lett till t. v. svåröförenliga resultat,¹ ser jag mig, som icke fackman på det geologiska området, tvungen att bortelimina de geologiska data och uttrycka åldersförhållandet mellan de båda områdena, Jettböle och Kyrkslätt, rent aritmetiskt, blott med stöd av arkeologiska hjälpmedel.

Vi kunna nämligen utan vidare parallellisera den snörkeramiska fyndnivån på Jettböle med motsvarande nivå i Kyrkslätt. Det finnes ingen som helst anledning att antaga, att de åländska snörörnerade krukbitarna vore yngre än snörkeramiken i Kyrkslätt, och detta vore konsekvensen av ett godtagande av de för ett ögonblick sedan citirade siffrorna. Tvärtom kunna vi antaga fullständig samtidighet — naturligtvis med den reservation, som alltid är nödvändig i fråga om en så avlägsen tid — mellan snörkeramiken på Åland och i Kyrkslätt. Om vi således fasthålla vid värdet 51 för den åländska snörkeramiken och geva Kyrkslättkeramiken samma värde, måste vi naturligtvis i samma mån reducera de övriga siffrorna för Kyrkslättfynden. Vi få då följande serie:

Snörkeramik på Jettböle och i Kyrkslätt	51
Jettböle I	54
Sperrings	68
Sikunsuo	89–90

¹ U. Sundelin, Om en stenåldersboplats vid litorinagränsen i Östergötland, i Rig 1920, ss. 14 ff.; G. Ekholm, Till frågan om litorinagränsen i Uppsverige, i Ymer 1922, ss. 33 ff.

De båda sistnämnda siffrorna äro måhända något för höga, men oriktigheten är i intet fall så stor, att den förorsakar en oriktig ordningsföld för de olika kulturerna.

Dessa siffror bekräfta till yttermera visso ett à priori självklart faktum: den primitiva Sikunsuo—Mäkipelto kulturen är avsevärt äldre än Jettböle I. Men de ge dessutom ett starkt stöd för uppfattningen, att Sperringsfyndet tillhör en äldre tid än Jettböle I. Även om vi för Jettböle I skulle räkna med en invandringsisohyps av 39 m. — den högsta nivå på vilken föremål anträffats —, vilket är orimligt, skulle siffran för dessa äldsta Jettbölefynd icke bli högre än 60. Blott för den händelse Sperringsfyndet ej härstammar från en strandboplats, kan det vara yngre än Jettböle I, och på grund av att kamkeramiska boplatser genomgående äro strandboplatser ha vi ej skäl att räkna med denna möjlighet; hur egendomligt det än må förefalla oss,¹ måste vi t. v. tillerkänna Sperrings den högre åldern.

Till fynden från Sperrings höra som bekant även ett antal kruksärvor av den art, som brukar hänföras till den äldsta västfinländska kamkeramiken.² Denna keramik kan, om det kronologiska resonemang jag framfört är riktigt, icke härledas ur den åländska boplatskeramiken. Ville man det oaktat söka dess ursprung i östsvensk keramik, kunde man ju framkasta tanken, att inflytandena västerifrån direkt, med förbigående av Åland, träffat det finländska fastlandet; men någon synnerligen hög grad av sannolikhet har ju ett dylikt antagande icke.

Att kamkeramiken i Finland är relativt gammal visas emellertid av ännu några andra fynd. Riktigheten av dr Pälsis antagande,³ som stöder sig på ett fynd från Tiitunmäki i Kaukola, att den karelska kamkeramiken varit fullt utformad redan under en tid, som skulle motsvara den tunnackade yxans period i Skandinavien, kan icke binande bevisas, och lika litet kan en fullt exakt datering ges för fynden från Ladoga kanal: vid sidan av typer, som kunna vara mycket gamla, finnas senare former; även kamkeramiska krukbitar förekomma här. Vi veta emellertid, att kanalfynden tillhörta tiden före Ladogas transgression,⁴ och denna omständighet ger, som Europaeus påpekat, en viss utgångspunkt. Bland de boplatser i Kaukola och Räisälä, som följa 21 m:s kurvan, vilken betecknar Ladogatransgressionens maximum,⁵ finnas sådana, som vittna om inflytande från den fin-

¹ Ur allmän. stilhistorisk synpunkt vore man snarast benägen att hänföra Sperrings- och Jettböle-keramiken till ett och samma skede.

² Europaeus, a. a., ss. 48, 141 ff., pl. XIII.

³ Pälsi, a. a., s. 171.

⁴ Ailio, a. a., ss. 147 ff.

⁵ Pälsi, a. a., s. 173.

ländska båtyxkulturen,¹ men inga sådana inflytanden skönjas i kanalfynden från tiden före transgressionen. Även detta visar, att kamkeramiken här utformats före och oberoende av stridsyxcivilisationens lerkärl.

Ett av de för denna fråga viktigaste fynden kom i dagen sommaren 1921, då magister Europaeus undersökte tvenne boplatser i Ravi i Säkkijärvi, en grannsocken till de östligaste socknarna i Nyland.² På den övre och äldre av dem anträffades, utom kamornerade krukbitar, bl. a. ett par lerkärl, tillhörande den snörkeramiska gruppen. Dessa kärl, som i motsats till de kamkeramiska kunnat sättas nästan h. o. h., härrörde synbarligen från gravar, som anlagts i det gamla kamkeramiska kulturskiktet. Att snörkeramiken här faktiskt var yngre än kamkeramiken, bekräftades av den lägre belägna boplatsen: här fann Europaeus ingen kamkeramik, men däremot förgrovad snörkeramik och bitar av det dåliga lergods, som i Finland kännetecknar stenålderns slut.

På boplatsen i Ravi liksom i Ladoga-kanalfynden ha vi att göra med verklig kamkeramik, ej med den västliga variant vi lärt känna från Sperrings. Då snörkeramiken på dessa fyndplatser är yngre än kamkeramiken, kunna vi knappast tänka oss, att den senare skulle ha utvecklats ur den svenska båtyxkulturens bandkeramik, ty denna torde ej kunna härföras till en tidigare period än de snörnerade kärlen.³

De fakta och omständigheter, jag nu varit i tillfälle att framföra, tyda på, att kamkeramikens ursprung ej står att söka i den östsvenska boplatskeramiken, i båtyxgravarnas bandorerade kärl eller av zonbägargruppen influerad sydsvensk keramik. De bevisa emellertid ej på ett avgörande sätt, att kamkeramikens senare utveckling skett fullständigt utan påverkan från de nämnda lerkärlsgrupperna. De argument, som anförs för ett dylikt antagande, tyckas mig dock ej fullt övertygande. Frånsett att den regelbundna zonorering, som täcker kärlet från Hankasalmi, har motsvarigheter — och antagligen föregångare — inom kamkeramiskt område, torde ett antagande, att den uppkommit på grund av inflytande, via Sverige, från den mellaneuropeiska zon- eller klockbägarkulturen vara kronologiskt ohållbart. Ty de mellaneuropeiska klockbägarna tyckas ej kunna dateras till en tidigare period än början av den nordiska dolktiden,⁴ och allt vad

¹ Europaeus, i FM 1917, ss. 54, 57.

² Mus. nr. 7897.

³ Fynden från Komsinkangas i Östermark och speciellt Häyrynmäki i Viborg socken stöda även den framställning, som givits här ovan; jfr. Europaeus, i FM 1916, ss. 44 ff., 1917, ss. 56 f.

⁴ Nordman, Studier över gånggriftkulturen i Danmark, i Aarbøger 1917, ss. 316 ff.; Åberg, a. a., ss. 8 ff.

vi t. v. veta om den utgående stenålderns keramik i Finland talar mot antagandet, att ett kärl i så ren och säker stil som Hankasalmi-krukan skulle kunna hämföras till denna tid. Vad beträffar bottenornamentet på en krukbit från Rääsälä, som citerats av Almgren, påminner det visserligen rätt mycket om några kärlbottnars dekoration bland båtyxgravarnas lervaror. Men vi måste minnas, att ornerade kärlbottnar förekomma både i rysk kamkeramik och i finländsk, t. o. m. västfinländsk: t. ex. i fyndet från Palomäki i Urdiala,¹ som torde vara samtidigt med Sperringsfyndet, förekommer ornering av kärlbottnen. Men uteslutet är det dock icke, att en av de stilböljor söderifrån, som jag senare blir i tillfälle att nämna, — i detta fall från den central- eller sydösteuropeiska bandkeramikens områden — har drivit utvecklingen in på den linje, som markeras av Rääsäläfragmentet.

De synpunkter, för vilka jag nu gjort mig till tolk, ha lett till ett fullständigt negativt resultat. Var kamkeramikens ursprung bör sökas, är fortfarande en obesvarad fråga, och jag skall över huvud taget alls icke gå in på den. Dr Ailio hade hoppats bli i tillfälle att vid detta möte framlägga några iakttagelser härom, och jag vill icke föregripa hans resultat genom att taga upp problemet till behandling.²

Jag ber blott att få hänvisa till ett par omständigheter, som jag också tidigare har framhållit.³

I Kyrkslätt hade vi som båtyxkulturens föregångare en primitiv stenkultur, representerad av Sikunsuo- och Mäkipelto-boplatserna. Till samma kulturskede höra boplatserna vid Koivisto i Sammatti⁴ och Laperla i Suomusjärvi,⁵ båda i sydvästra Finland och båda redan ofta omtalade i litteraturen. Även boplatsernas höjdförhållanden harmoniera med en hög datering.⁶ Som redan omnämnt dominera de primitiva slagna yxorna med i regeln tvåsidig genomskärning i denna kultur, den s. k. Suomusjärvikulturen. Europaeus, som har förtjänsten av att först ha betonat de ifrågavarande fyndens kulturella och kronologiska samhörighet, antar, att deras förekomst i sydvästra Finland

¹ Pälsi, i Suomen Museo 1913, ss. 63 ff.

² Se Ailiros sommaren 1922 utkomna arbete: Fragen der russischen Steinzeit, FFT XXIX.

³ I Aika 1921, ss. 325 f. och i Journal of the anthropological institute of Great-Britain and Ireland 1922, ss. 29 ff.

⁴ Europaeus, i FM 1916, ss. 37 f., 1917, s. 44, 1918, s. 14; id., i Historiallinen Aikakauskirja 1919, s. 49; id., i FFT XXII, s. 84.

⁵ Ailio, Die steinzeitlichen Wohnplatzfunde in Finnland II, ss. 219 ff.; Europaeus, i FM 1915, s. 4, 1917, s. 43, 1918, s. 13, 1920–21, s. 16; id., i Hist. Aikakauskirja 1919, s. 48; id., i FFT XXII, ss. 84 ff.

⁶ Ramsay, a. a., s. 260.

beror på en från Karelen kommande kulturströmning.¹ Då Europaeus först framställde denna hypotes kände han ej ännu de viktiga fynd från Estland, som förvarades i dr Bolz samling i Alt-Fennern nära Pernau. Frågan är emellertid, om icke de estniska fynden kunde föranleda en annan tolkning av boplatserna i sydvästra Finland. Jag har tidigare framhållit möjligheten, att Suomusjärvikulturen kunde beteckna ett inflytande, som nått Finland tvärs över Finska viken, och jag ber nu att ett ögonblick få dröja vid frågan, huruvida ej detta antagande är värt att uppställa vid sidan av den a priori sannolikare hypotesen om karelisk influens.

Tyngdpunkten för de tvåsidiga tidiga yxornas och mejslarnas utbredning i Finland är, som starkt framhållit av Europaeus, att döma av det hittills tillvaratagna materialet otvivelaktigt landets sydvästra del, främst västra Nyland och sydöstra Egentliga Finland. I Karelen äro de avsevärt sällsyntare, och det förtjänar ytterligare påpekas, att där t.v. icke anträffats boplatser av den art som Laperla, Koivisto, Sikunsuo och Mäkipelto, med i stort sett enhetligt, ålderdomligt fyndmaterial. Förekomsten av t. ex. krumryggiga hälmejslar bland Suomusjärvi-fornsakerna kunde, så länge man ej kände typen från annat håll än Karelen, gälla som tecken på karelisk inverkan i sydvästra Finland, men då den i själva verket även anträffats bland de estniska fynden från Võisek i kretsen Fellin,² förlorar detta argument sin beviskraft. Däremot kunde man måhända hänvisa till den omständigheten, att typen ofta, icke blott i Karelen utan även i övriga delar av Finland, är förfärdigad av olonetisk grönskiffer; detta kunde uppfattas som ett avgörande bevis för östlig härkomst. Men så vitt jag vet är ingen av de krumryggiga hälmejslar, som hittats på de äldsta boplatserna i sydvästra Finland av denna stenart, och då typen, som t. ex. Kyrkslätt-fynden visa,³ förblir i bruk ned genom stenåldern, kunna de löffunna exemplaren icke användas som argument i en diskussion om den äldsta bosättningen i västra Finland. Att en eller två vaggmedformiga hackor anträffats på tidiga västfinländska boplatser, är ännu icke av avgörande betydelse, så mycket mindre som det är ovisst, huruvida de tillhör det äldsta kulturskiktet.⁴ Tvärtom förtjänar deras sällsynthet i västra Finland att understrykas: medan de tvåsidiga yxorna och mejslarna äro vanligare i väster än i Karelen, är det motsatta fallet med de vaggmedformiga hackorna, och detsamma gäller den antagli-

¹ Hist. Aikakausk. 1919, ss. 51 ff.; FFT XXII, ss. 85 f., 149 f.

² M. Bolz, Neolithische Steingeräte aus dem Pernau-Fellinschen Kreise und dessen Umgebung, no. 368, i Sitzungsberichte der altertumsforschenden Gesellschaft zu Pernau VII, 1914; Ebert, i Präh. Zeitschrift 1913, s. 501, fig. h.

³ Europaeus, i FFT XXXII, s. 100 f.

⁴ Europaeus, a. a., s. 93.

gen gamla yxan av Ilomants-typ; den förekommer praktiskt taget alls ej i västra Finland.¹

Det tyckes mig som kunde man finna en hypotes som bättre förklarade dessa förhållanden än antagandet, att Suomusjärvikulturen från Karelen nått västra Finland, en hypotes, som samtidigt gäve liksom en bakgrund för den i viss mån olika utveckling den senare kamkeramiska kulturen — jag syftar speciellt på keramiken — genomgår i västra och östra Finland.

Vore det icke berättigat att, med anlitande av den utväg jag redan antydde, i Suomusjärvikulturen se ett uttryck för en strömning tvärs över Finska viken, från Estland. Vi ha där fynden från Võisek vid Virtsjärvi med talrika tvåsidiga yxor av samma typer som i sydvästra Finland; där finns, som även *Europaeus* påpekat, krumryggiga hälmejslar och mejslar av s. k. sydfländsk typ, dessutom rundeggade yxor,² som stundom anträffats på tidiga boplatser i sydvästra Finland.³

Sedda på detta sätt representera de äldsta fynden i Karelen och i sydvästra Finland, om än de bero på inflytanden, som på olika vägar nått vårt land, dock tvenne grenar av en och samma kultur, tvenne grenar med gemensam rot.

Det finnes ytterligare ett argument, som är ägnat att stödja den hypotes jag framställt. Vi minnas det bekanta benredskapet från Kyrkslätts: ett kraftigt stöt- eller stickredskap med en på baksidan rätvinkligt inskuren djup fära för skaftning; på framsidan har det ytterligare vid skaftändan ett tvärsgående grunt skår för fastbindning.⁴ Fullständigt samma typ förekommer i det mångomtalade fyndet från Kunda i Estland, och det bör särskilt framhållas, att den djupa färan för skaftning finnes på alla de exemplar, vilkas skaftdel är så väl bevarad, att förhållandet kan konstateras.

Överensstämmelsen mellan Kyrkslätts och Kundafynden stärker tilltron till, att förbindelsen mellan Estland och Finland över Finska viken upptagits redan på den tid den ifrågavarande fornsakstypen tillhör. Måhända kunde man göra invändningen, att samma typ föreligger i Ladogafynden och att exemplaret från Kyrkslätts via Karelen importerats till Nyland. Men denna invändning är knappast hållbar. På Inostranzeffs avbildningar av de föremål, som likna Kyrkslättsredskapet, kan skaftningsfäran icke iakttagas,⁵ och Ailio, som

¹ *Europaeus*, i Hist. Aikakauskirja 1919, ss. 55 ff.

² *Europaeus*, aa., ss. 85 f.; Bolz, a. a., pl. II-IV.

³ *Europaeus*, a. a., ss. 92 f.

⁴ *Europaeus*, i FM 1915, s. 5; id., i FFT XXXII, ss. 38, 116, pl. II: 4. *Europaeus* omtalar icke den djupa färan på baksidan.

⁵ Inostranzeff, L'homme préhistorique de l'âge de la pierre sur les côtes du lac Ladoga, pl. VII, XII.

även observerat detta drag på det finländska exemplaret, säger sig icke ha lagt märke till, att de i Petersburg förvarade Ladoga-föremålen skulle ha denna fåra. I själva verket torde Ladogafyndet, vars tid icke exakt kan fastslås — det är dock äldre än den finländska båtyxkulturen och Ladagas transgression¹ —, snarast böra jämföras med det stora och heterogena Pernaufyndet. Icke heller här tyckas — att döma av de goda fotografier, som förvaras i Helsingfors — de benredskap, som påminna om Kyrkslättfyndet, ha den nämnda fåran för skaftning. Det är sannolikt, att Ladoga- och Pernaufynden helt igenom äro yngre än Kundafyndet; men Pernaufyndets yngsta föremål gå ännu längre ned i tiden än Ladogafyndet, ända ned mot stenålderns slut.² Förhållandet mellan Pernaufyndet och Suomusjärvi-kulturen i Estland är icke fullt klart; måhända löper Suomusjärvi-kulturen parallellt med den äldsta delen av Pernaufyndet, om den icke är ännu äldre: det bör nämligen observeras, att primitiva tvåsidiga yxor tyckas saknas bland fornsvakerna från Pernau.

Däremot torde vi kunna utgå från att benredskapet från Kyrkslätt åtminstone är lika gammalt som boplatserna vid Sikunsuo och Mäkipelto. Det är visserligen tvivel underkastat, om det kan dateras till Aencylustid³ — en möjlighet härför föreligger dock — men även om vi bortse härför, kvarstår det faktum, att det anträffats vid 34 m:s höjd över havet, alltså vid clypeusgränsen i samma nivå som de äldsta stenföremålen. Detta ger oss en viss rätt att hämföra Kyrkslätt- och Kundaredskapen till den äldsta stenåldern vid Finska viken.

Men söka vi efter andra benredskap av samma art, måste vi gå ut över Finlands och de forna Östersjöprovinsernas gränser. I Ostpreussen ha emellertid dylika redskap, med skaftfåra, anträffats.⁴ Och här tyckas även förutsättningarna finnas för den kultur de representera. Medan äldre fynd saknas i Östersjöprovinserna är i Ostpreussen den gamla sydbaltiska Mullerupkulturen företrädd genom icke få fynd. Det förefaller mig som vore vi tvungna att uppfatta benkulturen i Kunda-Kyrkslätt och dess östpreussiska motsvarighet som en östlig fortsättning av den sydbaltiska Mullerupkulturen. Var denna kultur uppstått veta vi t. v. icke. Mullerupkulturen sträcker sig ju genom stora delar av Mellaneuropa, från Danmark i väster

¹ Jfr ovan s. 27.

² Frank, i Sitzungsberichte d. altertumsforschenden Gesellschaft zu Pernau IV, 1906, ss. 319 ff.; Glück, i samma tidskr., Anhang; Ebert, i Präh. Zeitschrift 1913, ss. 510 ff.

³ H. Lindberg, i Öfversikt af Finska Vetenskaps-Societetens förhandlingar LVIII, 1915–16, afd. C, n:o 2, s. 18 f.

⁴ I museet i Königsberg. Här finns även långa benpilspetsar med triangulärt tvärsnitt och trinda benpilspetsar av de typer, som förekomma i Kunda.

långt österut, men så länge det littauiska, polska och ryska materialet är så ofullständigt känt, kunna vi ej avgöra, om den kultur, vars nordligaste gren når Finland, uppstått i Östpreussen eller i angrända områden av Littauen, Polen eller kanske västra Ryssland. Det område, där Suomusjärvikulturen och framförallt den kamkeramiska kulturen uppkommit torde vi dock få söka östligare och nordligare, kanske snarast i trakten av Valdai.¹ Från ursprungslandet i öster skulle Suomusjärvikulturen ha utbrett sig både till Estland, Karelen och västra Finland. Till västra Finland skulle vägen kanske ha gått över Estland och Finska viken.

Fig. 4—6.

Jag har kommit rätt långt från utgångspunkten, frågan om förhållandet mellan den åländska boplatskulturen och den kameramiska kulturen på Finlands fastland. Betecknar emellertid den förra en ur finländsk synpunkt sett västlig kultur, som från Uppland kommit till Åland, och den senare en östligare form, som vittnar om förbindelser mot öster och sydöst, kan jag, som naturligt är, dock icke förneka de stora likheter, som finns mellan dem och som kanske delvis bär vittne om något avlägset samband eller om påverkan från ett och samma håll. En del likhetpunkter bero kanske på, att de enkla ornamentala elementen kunnat uppkomma spontant inom olika områden. Andra kunna måhända förklaras med en hänvisning till stora stilströmningar, som göra sitt starka inflytande gällande ut över de olika särkulturernas jämförelsevis begränsade områden. Det är i själva verket egendomligt, huru likartad, trots alla olikheter, den keramiska stilutvecklingen i Nordens stenålder visar sig vara på några punkter. Inom megalitkeramiken ersättas — för att nu nämna ett par exempel — den stora stilens kraftiga stämplar och heldragna linjer

¹ Se härom numera Ailio, Fragen der russischen Steinzeit, ss. 3 ff.

av ornament utförda med finare eller grövre tandstämpel, eller av sticketeknik, som påminner härom. Den äldre Åloppe- och Jettbölestilen ger vika för tandstämpel- eller kamornerade kärl, och om daterringen av Sperrings- och Urdialakeramiken är riktig, kan på Finlands fastland samma utveckling skönjas i den västfinländska kamkeramiken: krukbitarna från Sperrings och Urdiala med sina jämförelsevis djupa stämpelintryck ersättas av Jäkärläkeramikens kamornamentik. En i viss mån analog utveckling kunna vi skönja på den jylländska stridsyxkulturens område: också här tränger tandstämpelornamentiken fram på den äldre stilens bekostnad. Och i den bornholmsk-skånska enmansgravkeramiken utbytes de äldre kärlens pinnsnodd o. d. mot kamstämpler. Naturligtvis äger ej denna utveckling rum samtidigt inom alla de olika kulturerna, men riktningen tyckes vara densamma. I en och samma riktning går också en teknisk förändring, som kan skönjas i den västfinländska kamkeramiken och den östsvensk-åländska boplatskeramiken: på båda hållen äro de yngre kärlen förfärdigade av porös lera, medan de äldres lermassa är fast och hård.¹ Vi få i dessa fall t. v. ofta näja oss med att notera faktum, utan att kunna angiva de yttersta orsakerna till den parallella utvecklingen inom de olika kulturerna.

Jag ber emellertid ännu att få giva belägg för en intressant stilförändring, som mot stenålderns slut äger rum på Åland. Samtidigt ger den keramik jag avser ett viktigt bidrag till belysande av ett kardinalt spörsmål i finländsk stenålder, frågan om snörornamentikens och båtyxkulturens ställning.

Till utgångspunkt för hela detta föredrag tog jag ett antal snörkeramiska krukbitar från den yngre delen av Jettböle-boplatsen. Vi ha här icke blott vanliga snörnerade krukbitar från ett par lerkärl (fig. 3), utan även ett något större stycke, sammansatt av ett par bitar, vilket visar, att under halsens snörbälte funnits de kommaliknande fransar, som äro ett så viktigt kriterium på snörkeramiken i inskränkt bemärkelse (fig. 1). På ett dylikt kärl ha de horisontala snörornamenten ersatts av heldragna linjer (fig. 5), något som icke heller är okänt inom snörkeramiken på annat håll. Några grova krukbitar av porös lera, under randen försedda med bälten av heldragna linjer, härröra från kärl, vilka måhända även kunna betraktas som efterbildningar av de nämnda snörnerade bågarna; detta är dock ej höjt över varje tvivel. Av särskild betydelse är däremot, att vi bland Jettbölekeramiken ha bottenbitar av ett par svängda bågare

¹ Förändringen i den västfinländska kamkeramikens gods kan möjligen bero på inflytande från den åländska keramiken.

med kretsar av korta streck kring bottnen (fig. 2), och även enstaka fragment av sådana till den snörkeramiska gruppen hörande kärl, som äro försedda med en runtlöpande vulst, flankerad av små gropar (fig. 4).

På Åland är således en hel serie av de element företrädd, vilka känneteckna den finländska snörkeramiken eller, som den tidigare kallades, Alastarokeramiken. De åländska fynden ge oss därför anledning att dröja vid frågan, på vilka vägar snörkeramiken och den kultur — båtyxkulturen — den tillhör nått vårt land.

Redan i Ailios bok om stenålderns boplatser i Finland framhölls Alastarokeramikens frändskap med östpreussisk snörkeramik,¹ och likheterna underströkos senare av Europaeus. I anslutning till

Fig. 7.

Sophus Müllers uppfattning av den jylländska enmansgravkulturen såg han i den finländska snörornamentikens kultur med dess båtyxor och enmansgravar en kontinental kulturförform, som upphurits av till Finland invandrade indogermaner.² Tidigare uttalade han sig för åsikten, att denna kulturström nått Finland via Östersjöprovinserna och tvärs över Finska viken,³ i sitt senaste utförliga arbete modifierar han yttrandet med tanke på den åländska keramiken och ett par gotländska fynd, i det han antar, att dessa utstaka en av de vägar, längs vilka snörkeramiken och båtyxkulturen kunnat nå vårt land. I motsats till Europaeus har Ekholm, med erkännande av vissa sydliga kulturinflytanden, kraftigt hävdat den svenska båtyxkulturens autoktona ursprung och den finländska kulturens härkomst från Sverige.⁴

¹ Ailio, *Wohnplatzfunde I*, ss. 92 f.

² Europaeus, i FFT XXXII, ss. 136 ff., 152 ff. m. fl.

³ FM 1915, s. 12; Valvoja 1917, s. 45. Se även Soikkeli, i FFT XXVI, ss. 295 ff., 304.

⁴ Ekholm, *När kommo svenskarna till Finland*, i *Fornvännen* 1921.

För min del kan jag, då jag försöker taga ställning i denna på grund av det knapphändiga materialet svårlosta fråga, icke undgå att stanna vid hypotesen, att båtyxkulturen via Sverige kommit till vårt land. Jag fäster härvid ej avgörande vikt vid det av Ekholm publicerade kärllet från Sösdala i Skåne, som visserligen är snörörnerat, men ändemot saknar ett för den finländska snörörneratet så viktigt drag som fransarna under snörlinjerna. Som Ekholm riktigt framhållit tyckes Sösdala-bägarn, och även det kärl, varav en bit hittats i en gånggrift å Klövagården i Västergötland,¹ böra uppfattas som föregångare till enmansgravkärl med girlander, utförda i olika teknik.² Någon avgörande betydelse för frågan ha ej heller de övriga snörörnerade krukbitar från Sverige, vilka t. v. avbildats i litteraturen; enligt min uppfattning ej heller det gotländska kärl, som Europaeus anför efter Sernander.³ I vilken mån de på olika östsvenska boplatser anträffade snörörnerade krukbitarna — från Nyskotten, Tierp och Hedningehällan⁴ — komma att inverka på frågans lösning, är omöjligt att avgöra utan en granskning av hela materialet. Bland krukbitar från Tierp, som docenten Lindqvist visat mig, finns emellertid — vid sidan av sådana, som närmast påminna om Kiukaiskeramiken i Finland — ett par fragment, vilkas gods är av samma konsistens som den finländska snörörneratens. Av en viss betydelse äro även, så vitt jag förstår, ett eller ett par kärl — från Blekinge? —, som jag för ett halft dussin år sedan såg i Stockholm. Det var kärl, om jag inte missminner mig, som påminde om Sösdala-bägaren, men med ornering också kring bottnen och ett stycke upp på sidan, ett drag, som bringar i åtanke snörörnerade bägare i Finland. Slutligen bör det framhållas, att de finländska båtyxorna, trots alla olikheter i detalj, dock närmast överensstämma med de äldre svenska. I Finland beror blott den sena, spetsnackade stridsyxan⁵ på sydliga impulser; dess samband med den östeuropeiska gruppen, vars mest fulländade representant är den elegantaste typen bland Fatianovoxornas, är höjt över varje tvivel. Men då Kossinna⁶ i anslutning till Soikkeli uttalar sig för uppfattningen, att våra båtyxor i gemen skulle ha utvecklats ur Fatianovoxorna, eller rättare ur deras prototyp i Östpreussen,⁷ torde han icke träffa det rätta. De finländska båtyxorna torde, lik-

¹ Sahlström, Västergötlands stenåldersbetydelse, fig. 39 b.

² Montelius, Minnen 759. Även kärlen 764–65 kunna ha samma ursprung.

³ Sernander, i Rig 1919, ss 177 ff.

⁴ Almgren, a. a., s. 34; Ekholm, i Upplands fornminnesförenings tidskrift XXXIII, s. 19.

⁵ Soikkeli, i FFT XXVI, ss. 283 ff.; Europaeus, i FFT XXXII, ss. 106 ff.

⁶ Kossinna, Die Indogermanen, s. 53 f.

⁷ Några exemplar t. ex. i museet i Königsberg.

som en del av de östbaltiska, tillhörta samma huvudgrupp som de äldre svenska båtyxorna, men den breda finländska yxformen har naturligtvis uppkommit i vårt land.

Om jag tills vidare — trots att bevisen icke är starka — icke kan annat än stanna vid uppfattningen, att den finländska båtyxkulturen över östra Sverige och öarna kommit till Finland, innebär detta dock ej ett accepterande av satsen, att den uppstått i Sverige. Stridsyxkulturen måste, förefaller det även mig, i sitt ursprung betraktas som en kontinental företeelse. På annat sätt kan dess utbredning över stora delar av Mellaneuropa, Norden och Ryssland icke lätt förklaras.

Fig. 8-9.

Ursprunget måste sökas någonstädés på kontinenten, men i de olika länderna har utvecklingen gått i sär och givit de olika grenarna en i viss mån nationell prägel. På Finlands fastland avstannar keramikens utveckling snart, och av den yngre svenska bandkeramiken skönjes t. v. praktiskt taget inga spår. Häri ligger ett bevis för, att den strömning vår båtyxkultur representerar passerat Sverige, innan den tandstämpelnerade bandkeramiken uppstått. Men liksom vi ha några yngre svenska båtyxor, rena importföremål, från Finland, skola vi kanske även finna något importerat bandkeramiskt lerkärl i vårt land.

Fråga vi oss, var utgångspunkten för speciellt den finländska snörkeramiken bör sökas, blir svaret för närvarande en hänvisning till Preussen, speciellt Västpreussen. Här ha vi,¹ framförallt på den stora boplatsen vid Rutzau, där den finare snörkeramiken i jämförelse

¹ Främst i museet i Danzig.

med den egentliga Oderkeramiken är talrikare företrädd än på övriga boplatser, fragment av en hel serie svängda bågare, som jämt de inom snörkeramiken vanliga ornamenten uppvisa sådana sällsyntare drag som ett flätornament, vilket även anträffats i Finland,¹ och framförallt kretsar av korta streck kring bottnen. Det sistnämnda draget, som återfinnes på finländsk keramik, är av särskild vikt, enär det, så vitt jag hittills iakttagit, ej förekommer på annat håll i Mellaneuropa, Ryssland undantaget. Att kärl med vulst kring halsen liksom ornerade öppna skålar förekomma i Västpreussen, behöver väl knappast påpekas. Om jag f. n. är benägen för antagandet, att den finländska båtyxkulturen från den nordtyska kusten, snarast kanske från Preussen² via östra Sverige kommit till Finland, ber jag dock samtidigt få påpeka, att den karaktäristiska Oderkeramiken icke är

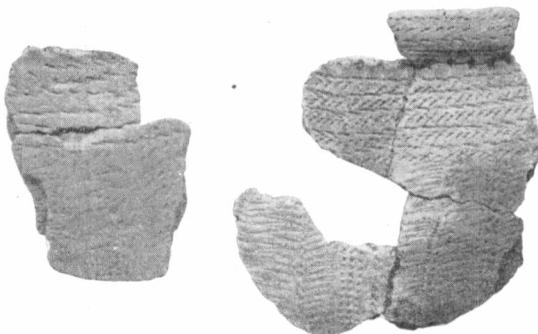

Fig. 10–11.

identisk med vår snörkeramik. Oderkeramikens utveckling måste hänföras till tiden efter den utvandring, som fört den snörkeramiska kulturen norrut.

Jag måste emellertid ännu en gång återvända till Åland för att finna ett ytterligare belägg för förbindelse mot sydväst, närmare bestämt med södra Skandinavien.

Vi ha nämligen från den yngre Jettböle-boplatsen delar av ett antal kärl, som stå i samband med olika grupper av båtyxkulturens keramik. En krukbit som fig. 6, vars profil fullständigt överensstämmer med fragmentets fig. 1, är synbarligen en efterbildning av vanlig snörkeramik: snörlinjerna äro ersatta av tvenne linjer med korta tvärstreck, fransen av tandliknande ornament. Också kärlen fig. 7 och 8 äro försedda med tydliga imitationer av snörlinjer, korta

¹ *Europaeus*, a. a., pl. VIII: 19.

² Den rika jordgravskulturen i Holstein och Slesvig har t. v. icke att uppvisa lika beviskraftiga, i enskildheter gående likhetspunkter med det finländska materialet.

snedställda streck eller punkter. Godset påminner, särskilt hos kärllet fig. 8, något om de snörkeramiska krukbitarnas och avviker från den vanliga boplatskeramikens, men de små groparna under randen bero snarast på inflytande från denna. Kärlformen är ny, och jag känner icke någon exakt motsvarighet till den på annat håll; det är emellertid icke uteslutet, att den kan härledas ur en av den äldre boplatskeramikens kärltyper.

Samma kärlform och samma gods återfinna vi emellertid på några andra åländska kärl, som i vissa punkter erbjuda avvikande drag. På några av dem ha vi, jämte groparna, en snörimitation lik de nyssnämnda bögarnas (fig. 10), men i de flesta fall är denna ersatt av sneda streck, små kamstämplar, punkter o. d., som dock alltid äro horisontalt anordnade (figg. 9, 11, 13). Det som mer än annat väcker vår uppmärksamhet är den vertikala dekoration, som täcker kärlens nedre del, från hals till botten. I regeln består den av dubbla eller flerdubbla linjer av på olika sätt intryckta punkter och mellan dessa punktlinjer ett tandliknande ornament, vargtandsornament har det visst någon gång kallats (fig. 9–13). Tandornamentet liksom groparna förekommer i den vanliga boplatskeramiken, men själva dekorationssystemet är fullständigt främmande för denna och till synes svårforklarligt. Det kan, om den vanliga uppfattningen av den megalitpåverkade östsvenska boplatskeramiken som den äldsta på detta område är riktig, icke uppfattas som beroende på en påverkan från megalitkeramiken, ty mellan den äldsta Åloppekeramiken och dessa kärl ligger den rikligt företrädda horisontalorerade keramiken av yngre Åloppe- och Sätertyp.

Det är möjligt, att förklaringen måste sökas i den grupp av bornholmska lerkärl, som dr Frödin publicerat.¹ Även här ha vi en horisontalt betonad randornering och en — om man så vill — vertikal dekoration, som täcker kärllets kropp. Ornamenten äro här utförda med snoddstämpel eller heldragna linjer, och vi fästa oss vid, att i den vertikala dekorationen staplar av sneda streck omväxla med vertikala linjer eller räckor av halvrunda gropar. Denna keramiks samband med den vanliga svenska bandkeramiken framgår t. ex. av krukbitar från en gånggrift i Gantofta i Skåne² och från Olofsholm i Västergötland³ även som av några bland kärlen från de av dr Folke Hansen publicerade skånska enmansgravarna.⁴ Men hypotesen, att denna bornholmsk-skånska keramik även är en förutsättning för de åländska kärl jag just omtalat, torde även vara värd att upptaga till

¹ I Fornvännen 1916.

² Almgren, a. a., fig. 10.

³ Frödin, a. a., fig. 8.

⁴ I Fornvännen 1917.

diskussion. I detta avseende förtjänar även formen på ett av de åländska kärlen (fig. 12) beaktande: den påminner om de av Frödin avbildade bågarnas.

Om detta antagande är riktigt, ha vi således här ett tecken på förbindelse mellan Bornholm—södra Sverige och Finland under båtyxkulturens tid. Men även denna påverkan tyckes böra hänföras till tiden före den utbildade svenska bandkeramiken. I vilken mån den nått Finlands fastland är t. v. okänt, synnerligen starkt kan inflytan det knappast ha varit, men i detta sammanhang kunna dock ett par snörkeramiska krukbitar från Kyrkslätt och Häyrynmäki vid Viborg anföras: de ha ett grenornament, som kanske kan sammanställas med bornholmsk keramik.¹ Dessutom kan uppmärksamheten här fästas

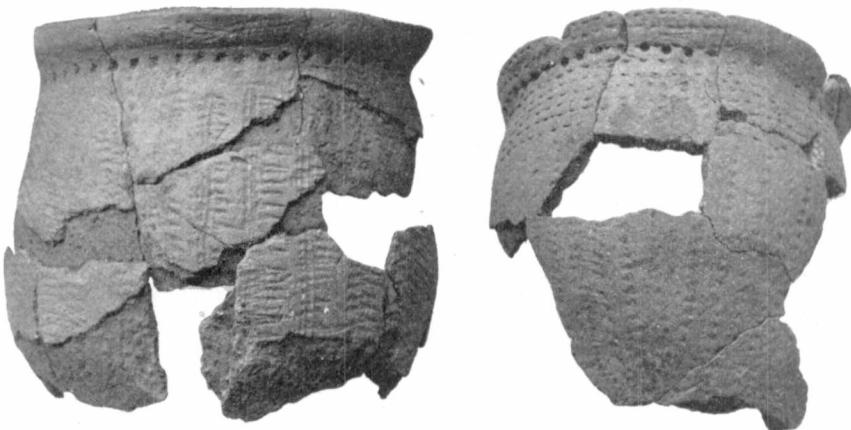

Fig. 12-13.

vid ett kärl från den kamkeramiska boplatserna vid Teperinaho i Rääsälä i Karelen,² vars vertikala dekoration fullständigt avviker från all kamkeramisk ornamentik, men i icke ringa grad påminner om ett av de åländska kärlen.

Med detta försök att påvisa ett sydskandinaviskt inflytande på åländsk keramik skall jag sluta. Att nu ingå på frågan om själva den bornholmska keramikens uppkomst ligger utanför den uppgift jag valt. Men jag vill dock påminna om ett lerkärl från en gånggrift i Mogenstrup i Randers amt i Jylland, som jag i tiden publicerat:³ ehuru något avvikande till formen har det en dekoration, utförd med snoddstämplar, som i sitt horisontala betonade av rand-

¹ *Europaeus*, a. a., s. 134.

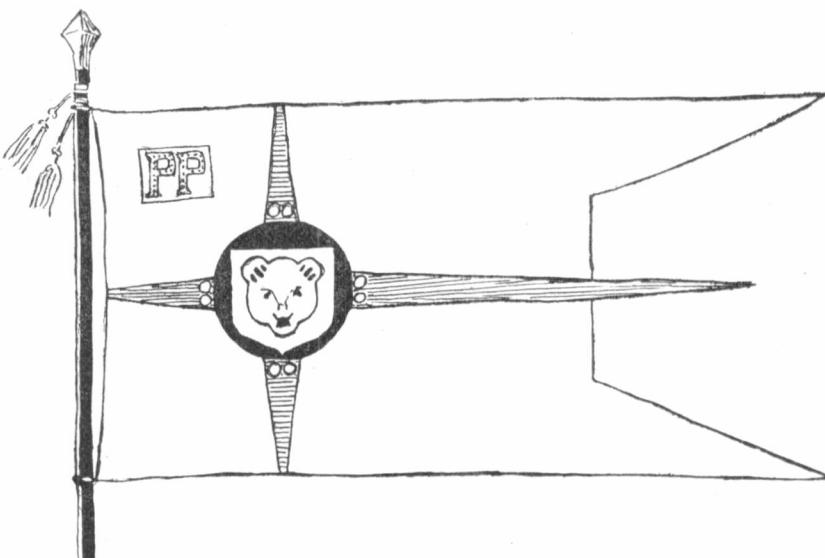
² *Ailio*, a. a., II pl. 12: 2.

³ *Nordiska Fortidsminder* II, s. 97, fig. 72; Sophus Müller, *Stenalderens Kunst*, fig. 94.

partiet och indelningen av större delen av kärlkroppen medelst vertikala linjeknippen och staplar av korta horisontala snoddstämplar väcker tanken på en förbindelse med den bornholmska keramiken. Måhända har denna i sig upptagit impulser ur megalitgravskulturen, på samma sätt som den östsvenska boplatskulturen vid en given tidpunkt i viss mån präglats av megalitgravarnas keramik.

C. A. Nordman.

Fana för Pohjan Pojat. 1919.

Förvärv till Nationalmuseet åren 1919–1922.

Den historiska avdelningen.

Under år 1919 ha de historiska samlingarna ökats med 603 föremål, fördelade på 87 huvudnummer. Av dem tillhörta 12 föremål (6 huvudnummer) Antellska samlingarne. Härtill kommer ytterligare ett antal av 1243 planscher och fotografier samt 340 fotografiska plåtar jämte kopior.

Under år 1920 har tillväxten utgjort 239 föremål, fördelade på 81 huvudnummer. Av dem tillhörta 13 föremål (8 huvudnummer) Antellska samlingarne. Härtill komma ytterligare 1035 planscher och fotografier samt 135 fotografiska plåtar jämte kopior.

Under år 1921 har tillväxten utgjort 319 föremål, fördelade på 84 huvudnummer. Av dem tillhörta 1 föremål (1 huvudnummer) Antellska samlingarne. Härtill komma 996 planscher och fotografier samt 651 fotografiska plåtar jämte kopior.

Under år 1922 har tillväxten utgjort 227 föremål på 80 huvudnummer. Av dem tillhörta 2 föremål (1 huvudnummer) Antellska samlingarne. Härtill komma 334 planscher och fotografier samt 283 fotografiska plåtar jämte kopior.

Den starka nedgången i Antellska Delegationens förvärv beror på ändrade principer i fråga om inköpen. Nationalmuseet har i allmänhet kunnat räkna på den femtedel av årsanslaget, som avsetts för s. k. vetenskapliga inköp, och därutöver ha tidigare åtskilliga föremål

som inlösts till museet ansetts ha ett sådant konstnärligt värde, att de kunnat införas bland konstinköp; detta har gällt framförallt porträtten. Numera följs andra grundsatser i fråga härom, och de kulturhistoriska samlingarna ha under de gångna åren fått konkurrera med de starkt och målmedvetet ökade etnografiska om de även i betraktande av penningevärldets fall knappa belopp som stått till förfogande för inköp.

Samlingen av kyrkliga föremål har icke heller under denna period ökats i högre grad, dels på grund av att Nationalmuseet icke förfogar över utrymme för mottagandet av allt det som borde rekviseras från kyrkorna, dels emedan församlingarna själva ej längre äro så benägna som förr att lämna ifrån sig äldre konst- och kulturminnen, utan hellre efter anvisning egna dem vård på hemorten, en företeelse som ju i regeln bör uppmuntras. Några anmärkningsvärda förvärv till Nationalmuseet ha dock gjorts.

Hollola församling, som önskade låta omsmälta en malmklocka från 1500-talet, har i stället försålt den till Antellska samlingarna för ett pris av 1,200 mark. Klockan, som har en höjd av 93 cm och en nedre diameter av 75 cm, bär kring övre randen följande inskrift: *ick weth dat min erloser levet vnde wert mi am (dome) dage op wecken*; nertill ett gjutarmärke, liknande ett v med taggar, samt bokstäverna h h; betydelsen härav är ännu icke känd. På sidan står årtalat m. v. c. Ixxii (1572) samt tre människofigurer i upphöjt arbete, en krigare med bardisan, en dam, och mellan dem i betydligt mindre storlek en ryttare.

På ett liknande sätt har museet förvärvat en klocka från Karuna kyrka; den utbyttes mot en av de många nyare klockor, som beslagtagits i de grekisk-ortodoxa kyrkorna efter ryssarnes fördrivande 1918, och bland vilka en till storleken motsvarande med vederbörligt tillstånd utvaldes ur krigsbytesförrådet. Klockan från Karuna bär en svensk inskrift, som upplyser om att den är skänkt till kyrkan av landshövdingen Arvid Mauritzson Horn af Åminne (1631–92) och hans hustru Maria Elisabeth Kruse af Kaibala; på nedre kanten står: *me fusit Aboae Martin Myck* och årtalat *1685*. Klockans dimensioner äro 50 cm höjd och 50 cm diameter.

Ett fynd från vår kyrkas äldsta tid gjordes våren 1921 vid grävning å Moisio gamla kyrkplats i Nummenkylä i Nousis, nämligen en gravsten av kalksten med svagt sluttande ovansidor, åtskilda av en ås. Stenen avsmalnar något åt ena ändan och har nu en bredd av 65 till 66 cm, en tjocklek av 17 cm och en längd av c. 150 cm, varvid är att märka att nedre ändan nu är borthuggen. Gravstenar av denna form förekomma i Skandinavien på 1000- och 1100-talen. I Nousisstenen har, troligen senare, på 1600-talet, inhuggits en vapen-

bild med otydligt bomärke 1.dyl. Stenen var bekant redan för Elias Brenner, som 1671 avtecknade den och trodde vapnet tillhöra ätten Skalm eller Anckar; den har publicerats i Gottlunds Otava (pl. XI fig. 1).

Ett oväntat minne från Åbo domkyrka före branden 1827 erhöll museet i en inskrifttavla till en vapensköld, skänkt av konsthändlaren I. Hörhammer. Inskriften, som omtalas i presidenten i Åbo hovrätt G. C. Cederhjelms († 1789) annotationer om Finland, i en handskrift i Uppsala Universitetsbibliotek, gäller assessorn i Åbo hovrätt och häradshövdingen i Stor-Savolaks Claes Jägerhorn (1640–75), som blev begraven i domkyrkan. Den lilla, på vanligt sätt ornerade brädstumpen är väl det enda föremål av trä, som räddats ur det inre av kyrkan vid branden.

Såsom föräring av länsman H. Häyrynen har museet fått mottaga 24 st. på papp målade och utklippta bilder i helfigur, till större delen av profeter, ursprungligen uppsatta på läktaren i Orivesi kyrka och 1893 inropade på en auktion. I en i Finska Fornminnesföreningens arkiv förvarad häradsberättelse förmodas bilderna härstamma från en äldre kyrka än den nuvarande, byggd år 1781; i sin blandning av bondrokoko och nyklassicism kunna de dock väl vara samtidiga med kyrkan. — Finska Konsttöreningen har till Nationalmuseet överlämnat två i dess magasin förvarade tavlor, en Botfärdig Magdalena, härstammande från Lapträsk kyrka, och en Madonna från Rautus kyrka. De två tavorna stå utom kretsen för vårt kyrkmåleri och böra betecknas som sådana världsliga konstverk, vilka ej sällan som gavva hamnade i våra kyrkor; deras konstvärde är jämförelsevis ej obetydligt, den förra kanske från 1600-talet, den senare ett troligen från Petersburg härstammande akademiskt arbete från 1700-talet. — Från Siikajoki kyrka har museet fått mottaga en Korsfästelse i E. J. Westzynthius' kännspaka manér, en Ecce homo och en 72 cm hög, svarvad dopskälsfot. — Slutligen har från Säkylä kyrka i museet deponerats det broderade korset från en medeltida mässhake, från början av 1500-talet, med i ovanlig hög relief utförd framställning av Konungarne hyllande Jesusbarnet.

Till kretsen av kyrkliga föremål hör även ett intressant jordfynd, gjort i Kangasala gamla kyrkas numera av en kvarn överbyggda sakristia och skänkt till Nationalmuseet av kommunalrådet Jalmari Meurman. Det utgöres av ett litet, c. 5×17 cm mätande band av förgyllt koppar med drivna och delvis emaljäckta ornament, romber, rosetter och stjärnor, påminnande om målade ornament på ett par av våra helgonbilder från 1300-talet. Sannolikt är det här fråga om ett beslag till ett helgonskrin 1. dyl.

Förvärvet av föremål från de ryska ämbetsverken och institutio-

nerna före 1918 har även under den nu ifrågavarande perioden varit omfattande och berett icke ringa svårigheter med hänsyn till utrymmet, ehuру avsevärda mängder av det som kommit under Arkeologiska Kommissionens vård kunnat inrymmas i magasinen på Sveaborg. Till det som mottagits på Nationalmuseet hör bl. a. en stor mängd ritningar av olika slag, härförande sig till Sveaborg och dess byggnader; vidare porträtt av kejsare och dignitarer, samt föremål från de grekisk-katolska militärkyrkorna. Bland de senare är hela inredningen i förra kejserliga palatsets kyrka, ikonostas, Kristi grav, dopfunt, banér, stora ljusstakar, många omgångar mässkläder, helgonbilder, krucifix, kalkar, dyrbara silverbeslagna böcker m. m. Bland porträtten märkas förra kejserliga senatens samling av kejsar och generalguvernörsporträtt. bl. a. Nikolai I och Alexander II av Bothmann 1859 och 1860, Nikolai II av Edelfelt, en replik av det porträtt som finnes på universitetet; vidare Steinheil och Barclay de Tolly av Dawe 1824, Zakrewski av Budkovski, samt Gerard av Järnefelt 1909.

Några rester av den förra staten i kejserliga palatset ha också funnit en fristad i museet, framförallt en omfattande porslinssamling. Hit hör en Davenport servis från förra hälften av 1800-talet, med grön dekoration av olika landskap, och tidigare omfattande c. 800 pjäser, av vilka nu efter den ryska soldateskens härföringar blott 55 äro i behåll. En servis i vitt och guld samt en synnerligen vacker kaffeservis i rokoko med dekoration av brokiga buketter härröra även från Davenport, en helvit servis från Rörstrand. Av två tvättserviser är den ena från Rörstrand, den andra från Arabia, utförd i särskild komposition med bärder i idealiserad finsk stil i svart och guld, samt de kejserliga monogrammen *A* och *M*, för Alexander III och Maria Feodorowna. En större servis med Finlands vapen behölls på slottet för presidentens räkning, och likaså den stora glassamlingen; av allt detta fick museet dock mottaga några provexemplar. — Till dessa förvärv höra vidare vita och gula kejsarflaggor med örnar; några för kejserlig räkning vävdा linnedamast dukar; en stor samling uniformspersedlar för hovbetjäningen (hovfurir, hovlakej, vaktmästare, portier o. s. v.), ett par väldiga silverfat med saltkar, framburna 1885 av ryska handelsmän och ryska medborgare i Viborg, samt några föremål från kejsarbostaden i Willmanstrand, broderade dukar i allmogemönster m. m.

Åtskilliga nya förvärv härför sig till det minnesrika året 1918 och tiden närmast därefter. Från vår armés första tid härrör en mängd persedlar hörande till manskapsuniformen, tyvärr ej fullt specificerade, då varken armens indelning eller uniformeringen ännu då vunnit större stadga. Från själva kriget äro några officersuniformer,

för artilleriet, Saksaniemi kåren, Nylands dragoner, Helsingfors Jägarbrigad o. s. v. Hit hör även magister Runar Appelbergs († 1918) uniform vid 27. tyska jägarbataljonen, en skänk till museet av intendenten Olga Appelberg. Från senaste tid äro fullständiga uniformer jämte utrustning för Karelska gardet, Nylands dragoner, 1. artilleriregementet, kustartilleriet och marinen. Ett för museet dyrbart minne är slutligen den skyddskårsuniform som burits av arkitekten Alarik Tavaststjerna († 1922).

Till denna samling höra också några fanor och flaggor. Genom överste Hans Kalm överlämnades en fana för Pohjan Pojat, den finländska hjälptruppen i det estniska frihetskriget 1919. Den är vit med blått kors, på vilket en svart rundel omsluter en blå sköld med vitt isbjörnshuvud; i övre hörnet närmast stängen står *P. P.* i gult. En annan fana för samma trupp överlämnades av Centralkommittén för Estlands undsättning; den är mörkblå med en vit sköld, på vilken ovan står en borg med två torn, nere två korsade svärd och två kämpande armar. Vidare har museet fått mottaga en vit fana med Karelenas vapen och inskriften *Karjalan Armeijakunnan III:mas pataljoona*, samt en röd flagga med inskriften *H:na* i vitt, för en avdelning av Tavastehus röda garde och tagen den 21 mars 1918 vid Rautajärvi i Luopiois; slutligen den stora röda flagga, som fladdrade över senatshuset januari–april 1918.

En fullständig samling av alla klasser av Finlands frihetskors, dock icke storkorsets kedja, har överlämnats till Nationalmuseet.

Också samlingen av äldre uniformer och vapen har vunnit en beaktansvärd ökning. Främst böra nämnas två större donationer av vapen, den ena av fru Viola Solin f. Ramsay, utgörande hennes fars, generalmajor Archibald Ramsays († 1907) samling, den andra genom testamente av generallöjtnant K. O. G. Melan († 1921). Den förra omfattar 74, den senare 46 nummer, båda huvudsakligen orientaliska, turkiska och ryska vapen men även jaktgevär, bl. a. av Meidinger och Wålberg i Stockholm. I den Ramsayska kollektionen finnas två fullständiga armborst från Kuopio län, ett synnerligen värdefullt tillskott till museets samlingar.

Från slutet av medeltiden härstamma två hakebössor, funna i gammal flodbädd vid stranden av Vuoksen, å den s. k. Hietniemi ängen i Paakkola by i Mola socken. De voro starkt förrostade, den ena ännu försedd med krutladdning och ett par kular. De två bössorna ha ett c. 1 m långt lopp, en c. 0,5 m lång kolvdel, och en rörlig tapp för fästande på underlag.

Av överarkitekt M. Schjerfbeck har museet fått emottaga ett minne från 1808–09 års krig, nämligen en rödmålad fältsäng av järn, begagnad av regementsfältståren Sven Magnus Schjerfbeck (1761–

1843). Ett annat minne från denna tid har skänkts av bankdirektör Clas v. Collan; det är en hatt för officer vid Savolaks fotjägareregemente i början av 1800-talet, buren av överste Berndt Adolf Grotenfelt (1769–1836). Den höga hatten, som är rätt olik J. Z. Dunckers hatt i Borgå museum, men överensstämmer med samtida avbildningar, är beklädd med blankläder och grön sammet och bär en mässingsplåt med Savolaks vapen och en grön plym eller ständare.

En fullständig uniform, också kepi med plym, för officer vid finska gardet, buren av kapten Viktor Emil v. Bonsdorff (1842–78), har förarats av kaptenskan Louise v. Bonsdorff. Från statsrådet C. F. v. Wahlbergs († 1920) sterbhus ha förvärvats uniformsersedlar för läkare vid finska gardet i slutet av 1800-talet. Vidare ha generalmajorerna Edvard Furuhjelm († 1921) och Hugo Schulman († 1919) skänkt en mängd uniformsersedlar, burna av dem vid olika trupper i kejsardömet och Finland. Museets samling av ordensdekorationer, burna av finländska män, har slutligen ökats med hovstallmästaren Carl Tudeers († 1905) ordnar, förarade av senatorskan Anna Tudeer, sam kommendörstecknet för franska Hederslegionen, buren av amiral J. F. v. Schantz (1836–1907) och förärad till museet av fröken Alma Ekroos.

I motsats till de militära uniformerna äro de civila mycket ofullständigt företrädda i Nationalmuseet. Några nya nummer ha nu tillkommit. Från statsrådet E. G. Palméns († 1919) sterbhus har överlämnats en professorsuniform, likaså från statsrådet Edv. Hjelts († 1921) sterbhus, från vilket dessutom erhållit en senatorsuniform samt kåpa och hatt för jurisdoktor vid universitetet i Cambridge. Uniformer för skilda ämbetsverk ha förarats av förra ministerstatssekreterare adjointen överste F. G. Björnberg, referendarisekreteraren i senaten Hannes Aeimelaeus, överdirektören i Överstyrelsen för väg- och vattenbyggnaderna K. Snellman, direktören för Polytekniska institutet E. E. Qvists arvingar samt av statsrådet Brynolf Rosendal (kronofogde uniform). Slutligen ha förvärvats en studentfrack från Nikolai I:s tid och ett par nyare adelsuniformer, den ena skänkt av kapten O. Wasastjerna.

Förvärvens till porträtsamlingen ha varit betydande. Antellska Delegationen inlöste för ett pris av 5,000 mark ett med en rosett av guld och pärlor prytt miniatyraporträtt av överstelöjtnant Otto Carl v. Fieandt (1758–1825), signerat *Gillberg 1791*. Fröken Anna Zetterman har förärat en medaljongsilhuett av prosten Gustaf Lorenz Zetterman och ett miniatyraporträtt av överstelöjtnant Lorenz Zetterman (1807–94), målat 1828 av *A. v. Cederwald*. Disponenten Frans Ekman har skänkt en silhuettminiatyr av överstelöjtnant Robert Carl Gripenberg (1750–1809), ett pastellporträtt av hans maka i första

giftet Eva Christina Uggla (1756—94), och en gipsbyst av Uno Cygnæus, utförd av *Sjöstrand* 1893. Genom inköp ha förvärvats klackringssilhuetter av biskop Z. Cygnaeus d. ä. (1733—1809), borgmästaren i Lovisa Sara Helena Flodberg f. Felin (1765—1832) och prosten i Itis Jakob Johan Ursinus (1749—96). Silhuetter på papper ha förvärvats bl. a. av grevinnan Sigrid Armfelt f. Oxenstierna (1801—41) samt hovjunkaren frih. Carl Blechard Lybecker (1723—81) och hans maka Margareta Helena Hising (1736—1804). Lyceisten

Otto Carl v. Fieandt (1758—1825). Miniatur av Gillberg 1791.

V. Broms har förärat en samling förträffligt gjorda kopior efter de gamla silhuettporträtten på Johannisberg i Tusby, av medlemmar av ätterna de Bruce och Nordenskiöld. — Artisten Harald Gallen har förärat två av *Philemon Gallen* (1805—60) utförda färglagda penn-teckningar av hemmansägarne Michael Gallen (1727—91) till Kallela och Agerbo och hans son Thomas Gallen (1762—1834), den förra en kopia efter ett äldre originalporträtt.

Av den samling porträtt, möbel m. m., vilken statsrådet Eliel Aspelin-Haapkylä och hans maka testamenterat till Nationalmuseet och för vilken tidigare redogjorts i dessa översikter, ha nu åter några porträtt av statsrådinnan Ida Aspelin-Haapkylä överlämnats till museet, nämligen fyra oljemålningar av svenska kungliga personer: Gustav Wasa i guldstickad svart dräkt och med långt svart skägg, en höftbild troligen fritt komponerad under 1700- eller början av 1800-talet;

Karl X Gustav till häst, en replik av *Ehrenstrahls* bekanta, av Sandrart graverade porträtt; drottning Hedvig Eleonora, bröstbild av *Ehrenstrahl*, inom målad oval ram med imitation av lagerkrans uthuggen i marmor; slutligen Adolf Fredrik, samtida bröstbild. — En deposition av privatperson i Nationalmuseum omfattar ävenledes det *Ehrenstrahl-Sandrartska ryttarporträtet* av Karl X Gustav, i kolossal storlek, samt ett motsvarande porträtt av Karl XII. — Av konsul Arthur Borgström har förärvats ett stort målat porträtt av Karl XII, som helt ung i rustning, i medaljong omgiven av historiens sångmö m. fl. allegoriska figurer. — Från universitetets myntkabinett har förvärvats ett exemplar i gips av *Sergels* år 1784 utförda byst av Gustav III.

Baron A. Uexküll-Gyllenband har önskat stifta en samling till åminnelse av skådespelerskan Ida Aalberg (1858–1915) och i detta syfte nu till Nationalmuseet överlämnat den kollektion originalporträtt han ägt av henne. Den omfattar bl. a. en marmorbyst av *Wallgren* 1891, oljemålningar av *Amelie Lundahl* och *Parrini*, åtskilliga skulpturer och silhuetter av *Emile Cedercreutz*, samt en kopia av Edelfelts 1902 för Finska teatern målade stora porträtt. Även Ida Aalbergs arkiv förvaras numera å museet.

Några minnen av våra stormän på 1800-talet ha under de senaste åren förvärvats till museet. Fröken Junia Ingman har skänkt Elias Lönnrots doktorshatt och fru Anna Holm en frack som tillhörde honom. Artisten Eero Snellman har förärat några adresser till J. W. Snellman samt en lagerkrans av silver, ägnad honom på sjutiofemårsdagen 1881 av finska arbetare i S. Petersburg. Doktorinnan Marie Beaurain har förärat ett piano, som tillhörde Fredrik Pacius och vid vilket han komponerat de flesta av sina musikstycken. Det är i ljus mahogny och signerat *Th. Staben, S. Petersburg*.

Möbelsamlingen har icke att uppvisa några mera betydande förvärv. Från Hindsby i Sibbo har inköpts ett litet skåp i enkel renässans, senast begagnat som »brödskåp», med dörrarne nedtill ornerade men flacksniderier och övre avdelningen hylliknande, med ett gallerverk av svarvade stavar.

General G. Mannerheim har skänkt en från Uleåborg härstammade spinnrock, rikt inlagd med elfenben. — Genom testamente av fil. magister G. Sohlberg († 1921) har museet fått mottaga en piphylla med en rik uppsättning av till stor del dyrbara pipor, några av dem märkta av svarvaren *Lindeman, Fredrikshamn*. — Av snickarnes m.fl. begravningshjälpkassa har överlämnats snickareämbetets i Helsingfors skrålåda, bland vilkens innehåll särskilt märkas en stor tennpokal, utförd 1763 av *P. Pettersson* i Helsingfors, och en välvilosa av silver, märkt *C. F. G.*, Helsingfors 1865. — Genom inköp har för-

värvats ett litet skrin, belagt med elfenbensskivor med svarta gravyrer, Noaks ark, skapelsen, syndafallet, Kristus i örtagården, Guds lam; det är ett nordiskt arbete från 1600-talet. Likaså har inköpts en c. 1800 utförd fiol, märkt *I. G. F.* — Postexpeditören Ernst Grenman som dels förärat dels utlovat till museet en stor mängd värdefulla föremål, har överlämnat bl. a. en reskoffert med rika målningar, i tiden tillhörig prosten i Ackas C. G. Wallenius (1751–1807) och bärande hans initialer.

Museets samling av leksaker har alltid varit torftig och är numera svår att komplettera med värdefulla äldre föremål, ty intet har så snabbt gått sin förintelse till mötes som just leksakerna. Ett förvärv av stort intresse var därför det dockskåp, som inköpts från Uleåborg. Det innehåller flera hundra små pjäser, huvudsakligen hämförande sig till flickornas värld och omfattande dockor, köksattiralj, möbler m. m. men tyvärr ej hela rum. Dockskåpet är från förra hälften av 1800-talet. — Från Stockholm har inköpts ett större antal tennsoldater, presenterande den nutida finländska armén; de äro utförda på tenngjuteriet Mars efter ritningar av arkitekt Sune Maconi, och ha på grund av hög valuta och tull icke kunnat införas i handeln hos oss.

De mera anmärkningsvärda förvarven till porslinssamlingen utgöras av inhemska fabrikat. Genom inköp ha tillkommit statyetten av en naken gosse, läsande i en bok, vitglaserad fajans från *Suoniemi*, samt en fruktskål av svartglaserad fajans, signerad av *Granfors* fabrik i Österbotten. Doktor G. Alb. Nordmans sterbhus har förärat en kanna av ljusbrun fajans från *Bennvik*, med reliefbilder av ett supgille samt vinblad. — Bland andra inköp må nämnas en ostindisk bål med svart dekoration av blad och blommor och i bottnet bilden av en 9 dalers sedel från 1762.

Rikare har ökningen av metallföremål varit. Häribland finns några anmärkningsvärda jordfynd, främst en magisterring av guld från år 1798 för sedermera kapellanan i Kides Gabriel Winter; ringen inlöstes av privat ägare på grund av lagen om att jordfynd mot skälig ersättning böra tillfalla staten. På liknande sätt expropriades några exemplar ur en mängd tenntallrikar, funna i Pello by i Nedervetil, däribland en med märket *I* och en svävande ängel, en annan med *NN* och en bågskytt. Ett par andra i jord funna tennfat härröra från Räckmans gård i Yppäri by i Pyhäjoki.

Ett förvärv av stort intresse utgöres av en till museet inköpt sockerbössa av silver, balusterformig och rikt prydd med drivna ornament i rokokostil; den är signerad av *A. Enberg* i Åbo (?) 1770 och har hittats i en skog under Liukko gård i Keuru.

Såsom gåva av kommunalrådet Jalmari Meurman har museet

fått mottaga ett malmfat, märkt *Skultuna 1611*. Genom byte har tillkommit en mortel av malm, möjligen från 1600-talet, med dekoration av akantusblad i relief och delfinformiga handtag; samt vidare en ljusstake av järn av medeltida form på tre fötter och med en bandring med fyra ljuspipor; den härstammar från Kumo socken. Genom inköp har tillkommit en kaffepanna av koppar, ett gesällprov

Sockerbössa. Åbo 1770.

av Albert Moliis i Wasa på 1860-talet. En av stationsinspektör A. A. Mäklin förärad tennterrin är märkt *A. Ekroth, S. Petersburg 1839*.

Genom testamente av handlanden Emil Juselius († 1917) i Björneborg har museet fått mottaga en samling silverföremål, omfattande en kaffekanna i empirestil, signerad *Borgström, Åbo 1837*, en sockerskål på trefot med lock med kröning av en falk, signerad *C A C, Åbo 1820*, en gräddskål och en slev, signerade *B T T, Åbo*, och en strösked; härtill kom ett av *Vauchez à Paris* signerat guldur med emaljorering, i Louis XVI stil.

Också textilsamlingen har ökats med åtskilliga nummer av värde.

Ett dynvar, som tillhörde släkten Hjelt i Åbo, bär broderier i vitt, karakteristiska för början av 1700-talet, i symmetrisk komposition en urna, blad och blommor, lejon och fågelfigurer. I den stora kollektionen av olikartade föremål, som av disponenten Frans Ekman skänkts åt museet, förekomma också två servetter av linnedamast, med mönster av fyra kronor inom en gles krans och initialer och årtal *E U 1786*; de hava tillhört den ovan nämnda Eva Christina Uggla, gift Gripenberg, och ansluta sig nära till de kända samtida alstren av linneväveriet i Borgå. Av finländskt eller svenskt ursprung är också en duk av linnedamast med mönster av änglar, hållande språkband med inskrifterna *Æra ware Gud i höjden, War hælsad Maria*; den har förarats till museet av presidentskan Natalia Procopès († 1920) arvingar. Osäkrare ursprung, möjligen nordtyskt, ha en bordduk och en serviett med upprepningsmönster av trän och djur, »Paradiesets lustgård»; de äro från 1700-talet.

En tröja av röd och vit sidendamast, enligt uppgift buren av Magdalena Rudenschöld, har förarats av kaptenskan Emmy Strömberg. Fröken Ellen Borenus har skänkt en dopkolt av vitt piké, begagnad inom släkten Nervander.

Under senhösten 1922 verkställde professor U. T. Sirelius en undersökning om förekomsten av märkdukar i Finland och anordnade i sammanhang härmed en utställning av dylika i Nationalmuseet. Åtskilliga av de, som tillhörde privatpersoner, stannade sedan genom inköp eller, till större delen, genom föräring på museet. Bruket av dessa dukar kom redan tidigt, kanske i slutet av 1600-talet, till oss från västerlandet, och den ornament- och figurskatt de uppvisa växlar genom tiderna och är icke blott av intresse i och för sig, utan även som förebilder för allmogekonsten, framförallt ryorna. De äldsta nu förvärvade exemplaren härstamma från Uleåborg och äro utförda 1725 av Catharina Margaretha Calamnia och 1763 av Eva Christina Wacklin. Därnäst kommer en märkduk från Helsingfors, sydd 1764 av Hedvig Lovisa Armfelt. De yngsta dukarna äro sydda i Meurmanska småbarnsskolan i Helsingfors på 1860—80-talen.

Nationalmuseets bildsamling har ökats bl. a. med ett trettiotal gravyrer av Per Hörberg, samlade på 1820 talet av postmästaren Adolf Rosenbröijer. Denne var också själv artist, och några av honom nämnda tid utförda landskapsstudier ha även förvärvats till museet. Bland andra inköp kan nämnas en pennteckning av J. Knutson, framställande arbetet på Saima kanal. Av några till museet inlösta gravyrer av J. J. von Bilang var en förut okänd (se förteckningen i Finskt Museum 1899 sid. 10), nämligen en häst, i likadan anordning och omramning som hans övriga djurbilder, hjorten, hinden, lejonet.

Den stora samlingen avbildningar av finländska fanor och standar

som museet äger väntar ännu på sin fulländning genom kopior efter original både i Stockholm och S. Petersburg. På det senare stället kan någon avkopiering ej nu ifrågakomma; i Stockholm fördyras den och nästan omöjliggöres genom den höga valutan. Under år 1921 återupptogs den därstades, och fyra akvareller av två fälttecken, åt^o och frånsida, utfördes, men kostnaderna blevo så höga, c. 9,000 mark, att arbetet åter måste tillsvidare avbrytas. De nu förvärvade bilderna återgiva en livfana för Karelska dragonerna under Fredrik I:s tid och ett standar för okänd ryttartrupp, blått med Finlands lejon på ena sidan och Carl XII:s monogram på den andra. — En större kollektion akvareller, som inköpts av artisten *Ludwig Scharf* i Baden, deltagare i tyskarnes expedition till Finland, visar finländska och tyska krigartyper och uniformer från år 1918.

Ett par mycket stora samlingar av bilder utklippta ur illustrade tidningar har museet fått mottaga av järnvägstjänstemannen Th. Sunell och konsul F. Siemssen. — Den förening »Nationalmuseets frivillige», som grundlades 1918, har upphört med sin verksamhet, insamlandet av till synes värdelösa och i annat fall åt förstöring invigda föremål, efter att ännu under år 1919 ha tillfört museet flera kollektioner gamla fotografiporträtt. På museet har man nämligen ansett, att ledandet av en sådan förening bleve betungande och onödigt, då dess program dock är upptaget också av andra föreningar, bl. a. Finska Fornminnesföreningen. Skördet av gamla familjeporträtt i fotografi har i själva verket varit riklig även efter föreningens upplösning.

Utom de ovan nämnda givarne till museets samlingar böra ytterligare följande nämnas:

Herr A. G. Adlercreutz' sterbhus, artisten Josef Alanen, fröken Sofie Allenius, mag. Otto Andersson, handl. Alex. Barkoff, fru Selma Berghem, överste F. G. Björnberg, fröken Rose-Marie Boije, herr K. E. Boijer, fru Alma Borg, assessor H. J. Boström, baningenjör Hugo Bremers sterbhus, fru Adi Brunberg, jur. kand. L. A. Cederberg, mag. B. Cederhvarf, professorskan H. E. Cleve, herr Harry Donner, fröken Anna Ekholm, pastorskans Signe Eklund, kommunalnämnds ordf. Bruno Envald, fru Maissi Erkko, rektorskans Sanny Estlander, löjtnantskan Anni Fabritius, presidentskan Lilly Fabritius, doktorinnan Rosina Forsberg, handl. Atte Franck, fru Karin Frösén, guvernör Ivar Gordie, dr E. Granit-Ilmoniemi, löjtnantskan Maj Grigorkoff, fru Sigrid Gripenberg, professor K. Grotenfelt, doktorinnan Olga Hackman, fru Edith Hasselblatt, statsarkivarien Reinh. Hausen, fröknar Constance och Olga Hedman, dr Karl Hedman, rådman W. F. Heimbürger, fru Jenny Helander, lantbruksrådinnan E. Hildén, prof. Arthur Hjelt, senatorskan Lisbeth Hjelt, fröken A.

Hongell, vaktmästar N. Huovanainen, herr Maunu Hyyrynen, fru Alexandra Häggman, dr Jedv. Iverus, dr Albert Johansson, ingenjör Herman Jäderholm, häradsh Reinh. Jägerhorn, prof. Eero Järnefelt, minister O. Kallas, assessorskan Anna Kjöllerfeldt, rådman P. Komonen, dr A. W. Koskimies, statsrådet T. Laitinen, doktorinna Aino Launis, kapten A. Leander, ref. sekr. Georg Leinberg, kanslirådinnan Jenny Lindeberg, fru Ester Lindström, överste C. A. R. Löfgren, arkitekt Sune Maconi, glasmästar P. Malmqvist, rektor I. Manninen, frih. Carl Munck, ingenjör R. von Nandelstadh, fröken Dågmar Neovius, arbetaren H. A. Nieminen, dr S. Nordenstreng, stud. Lars G. Nordman, prof. Ernst Nordström, bonden Mickel Nygård, fröken Aina Nylenius, herr Conrad Oldenburg, fröken Sofie Ollgren, fru Emmy Ramsay, fröken Emmy Ramsay, generalskan Malin Ramsay, fru S. Riedell, tullöveruppsyningsman K. A. Rummukainen, fröknar Aino och Ilma Räsänen, mag. J. M. Salenius, herr A. Salmi, dr Gunnar Sarva, generalskan Charlotte Schauman, friherrinnan Anna af Schultén, överste V. Sch vindt, fru S. Selin, herr Alfons Sjöman, häradsh. Arvid Sourander, fröken Selma Sourander, fröken Lilli Stenius, translator A. E. Streng, senatorskan E. Streng, restaurator K. Söderlund, fröken Nina Tallberg, assessorskan J. M. Tallgren, stud. Eino Tamelander, kyrkoherdskan Anna Udelius, fru Hilda Walmqvist, fru Lina Wikman, fru J. Winberg, bankdirektör K. J. Winter, fröken Aino Yrjö-Koskinen.

K. K. Meinander.

Broderi från början av 1700 talet.

Om stilutvecklingen i Finland under historisk tid.

Föredrag vid museidagarne i Helsingfors den 9 jan. 1923.

För oss museimän är en ingående kännedom om stilutvecklingen naturligtvis av största betydelse, ty det är till väsentlig det just museernas uppgift att åskådliggöra denna. Man kan säga, att våra många museer också fyllt sin närmaste uppgift härutinnan, och kunskapen om de olika stilarna, medeltidsgotiken, renässansen, barocken, rokokon, empiren börjar småningom bli allmän och höra till elementen i en god bildning. Men för ett fördjupande av denna kunskap finnes ännu åtskilligt att göra, och det viktigaste arbetet åligger oss vid ordnandet och behandlingen av våra samlingar.

Det möter ej någon svårighet att med ledning av utländska källor, närmast talrika publikationer och illustrationsverk, i stora drag lägga till rätta vårt eget material. En strängare fordran på vetenskaplighet uppfyller dock en sådan behandling av frågan icke, ty utöver gången av den allmänna stilutvecklingen få vi lov att räkna med de modifikationer den undergick i vårt land. Detta arbete få vi själva göra undan. I många detaljer är det ännu ogjort, ehuru det hela framstår nägorlunda klart och även problemställningen i väsentliga punkter blivit tydlig. Vad vi härmed framförallt få räkna med, är förskjutningen i tid och förenklingen i material. En stor roll i fråga om de högre ständens föremål spelar även allmogekulturen, liksom naturligtvis, och i än högre grad, det tvärt motsatta inflytandet från herrskapet på folket, något som det dock ej här är min uppgift att närmare ingå på.

Helt visst hör ett dylikt särskiljande av vad som är egendomligt för vårt land, ett uppsökande av de nationella dragen i den materiella kulturen, till våra mest lockande uppgifter. I den nordiska konstforskningen och även den tyska har huvudvikten hittills lagts på utredandet av inflytanden utifrån, t. ex. den franska gotikens påverkan på skandinavisk konst, eller tyska och italienska förebilder för Vasarenässansen, och jämförelsevis litet har gjorts för påvisandet av vad som är eget. Detta är för resten naturligt; den förra uppgiften har i högre grad bjudit ut sig, varit lättare och populärare,

knutit forskningsintresset vid de stora frågorna i konstens huvudländer. Så medveden man än varit om önskvärdheten av att även den senare uppgiften bleve löst, och att det speciellt nationella i konst och kultur påvisades, har ingen rätt tagit ihop med problemet och rent ut sagt egnat det en sådan ensidig undersökning som det nu närmast påkallar. Man må ej heller underskatta svårigheterna härför; just här bjudes forskningen på tusen fallgropar och förbehåll, som göra att ett resultat blott långsamt kan nås. Gamla fördomar och oriktigheter förvilla; för vårt eget lands vidkommande må blott påminnas om det till nationell symbol blivna hakkorset, ett ornament som påträffas i alla tider och länder och i modern symbolik betyder bl. a. fascism, i Italien och Sydtyskland t. ex.

För min del tror jag visserligen, att resultatet av ett uppsökande av självständiga nationella drag i vår konst skall bli rätt magert. T. o. m. på områden, som vi vant oss att anse speciella för vårt folk, ryorna och de karelska broderierna, kan man ej värja sig för intycket av att en senare tids grundligare forskning funnit skäl att fästa avgörande vikt vid västerländsk och österländsk påverkan. Vid ett fastställande av komponenterna i olika tidsstilar hos oss ha vi i alla fall främst att hålla oss till strömningarna utifrån, modererade såsom det antyddes dels av tiden, efterblivenheten i utvecklingen så långt från kulturens huvudhärdar, dels av accommodationen, materialets olika beskaffenhet.

Båda dessa inflytelser visa sig redan i vår medeltida konst. I gotiken är spetsbågen det viktigaste formelementet, rundbågen tillhör både konstruktivt och dekorativt den romanska stilens. Det är dock fullkomligt oriktigt att, såsom likväl skett i vår konstarkeologiska litteratur, tillämpa detta på vårt land och datera byggnader, där rundbågen spelar en större roll, t. ex. till 1200-talet. Rundbågen häller sig i vår kyrkliga arkitektur hela medeltiden igenom och är genomsående t. ex. i Nådendals i medlet av 1400-talet uppförda grästenskyrka. Och medan renässansen eller rättare sagt realismen under 1400-talet gjorde sitt segertåg genom Europas länder, också avlägsna delar av Tyskland, bibehöll sig i bildkonsten den gotiska stilen med sin linjeskönhet och färgharmoni i den nordiska konsten ända till reformationen, ehuru visserligen genomvävd av en allt starkare realistisk strömning.

Under ingen tid låg vårt land visserligen öppnare för påverkan utifrån än just under medeltiden med dess allmäneuropeiska katolska hierarki. Men jämsides med den naturliga konservatismen så långt borta ha vi att räkna just med materialets olika beskaffenhet. I arkitekturen fingo vi nöja oss med grästen, som gav sin tunga men på samma gång imponerande fasta karaktär åt byggnaden, samt i en del

detaljer tegel, ett mera bildbart material, i vilket vi kunna uppvisa skapelser av hög dekorativ effekt, valven och gavelröstena i våra kyrkor. Intetdera av dessa element var dock rent inhemskt, utan de voro gemensamma även för hela norra Sverige, tegelarkitekturen för hela Östersjöområdet. De bevarade konstnärsnamnen äro svenska eller tyska. Våra landskyrkor äro ovanligt stora, men detta innebär endast en på de mot slutet av medeltiden mycket folkrika församlingarna tillämpad utvidgning av de vanliga byggnadsmåtten.

I sinom tid nådde renässansen i sina olika yttringar också vårt land; det skedde såsom det antyddes delvis ehuru ej i dominerande grad redan under medeltiden. Men vi ha endast få yttre kulturminnen i behåll från 1500-talet, färre än både förut och efteråt, och huru förhållandena här gestaltade sig är därför svårt att säga. Att det icke var fråga om en fattigdom i det yttre livet eller en tillbakagång är dock tydligt. Tvärtom veta vi, att t. ex. på Åbo slott under hertig Johans tid utfördes stora nybyggnader, och många bevis finnas på en livlig konstverksamhet annorstädes i landet; finländske stenhuggare voro anlitade i Sverige, de s. k. finnvävnaderna hade ett stadgat anseende, och likaså torde en blomstringstid ha rått för träslöjden i Västra Satakunta, det s. k. Vakka-Suomi. Men vi få lov att ta inbillningen till hjälp för att få en blick av vad man med allt detta åstadkom. I sin helhet sannolikt någonting tungt och dystert, varmed ju ej behöver vara sagt, att det tedde sig så för samtiden. Huru varma och hemtrevliga verka ej de enkla, holländska interiörerna från 1500- och 1600-talen på oss. — Hos oss voro byggnaderna väl enkla trähus, utan egentlig dekoration, med stockvarv, loftgångar och yttre trappor, eller dystra stenfyrkanter sådana som Kvidja och Kankas. I det inre spelade panelningar en stor roll, brädfodring kring väggarna, med väggfasta skåp och bänkar samt bjälktak. Ett livligare utseende fick det hela genom främst vid festliga tillfällen, men stundom väl även som skydd mot köld upphängda vävnader och bonader.

Barocken är då bra mycket bättre företrädd hos oss, men så varade den ock länge, genom konservatismens lag långt in på 1700-talet. I viss mårn är den ej så skarpt avgränsad mot renässansen, att det alltid är lätt att säga, vad som hör till den ena eller den andra stilriktningen. Den arkitektoniska orneringen och de vridna raka listerna på en del möbel, liksom flackornamentet på åtskilliga predikstolar från förra hälften av 1600-talet, ha ju omotsäglig renässanskarakter, men betecknas också ofta som tidig barock. Utslaggivande är att allt detta framträder hos oss med storhetstidens uppträdande, här ha vi en förutsättning för en enhetlig stil, påverkad av de från de stora krigen hembragta skatterna och den livligare beröring i vil-

ken alla folkklasser då trädde med utlandet. Över denna stil vilar en prägel av den storvulenhet som utmärkte tidevarvet; konstverken äro stora, kunna räcka från golv till tak också i högre rum, såsom gravmonumenten i Åbo domkyrka, eller fylla kyrkans väggar såsom grupperna av vapensköldar och anväpnen. I högre grad än under renässansen, för vilken den dock ingalunda var främmande, kunna vi iakttaga en horror vacui, ett undvikande av toma ytor och en lust att dekorera allting, i form och färg, och det är som en oavbruten pratsamhet i denna ornering, icke en lätt konversation utan ett spel för full kör. De stora och tunga, kraftigt profilerade möblerna smyckades ofta av en rikdom av utsnidade ornament; vävnader och väggbonader prunkade i rika färger, kraftigt blått och rött, guld och brunt. En viktig roll i hemmens utstyrsel fingo familjeporträtten. I kyrkorna koncentrerade sig den liturgiska utstyrseln, liksom naturligtvis redan tidigare under reformationstidevarvet, kring altaret och altartavlans samt predikstolen; men medeltidens sed att måla kyrkans väggar och tak hade visst icke dött ut, utan även nu pryddes de med tunga, i tonen mörka och kraftiga barockmålningar, varav vi ha prov bevarade i Torneå, Salo och Pyhämaa kyrkor. Att de stora tempelen, ehuru berövade medeltidens katolska inredning, icke gjorde något intryck av tomhet, därfor sörjde den sepulkrala konsten, utsmyckandet av kyrkorna med begravningsminnen av olika slag och ofta stor omfattning. I utförandet av alla dessa vapensköldar, omramningar och målningar kunde träsnidare och målare utveckla stor virtuositet och rent ut uppsökande av svåra och mödosamma uppgifter, som gav resultaten av deras arbete en så fyllig och praktfull prägel. Detsamma är förhållandet t. ex. inom textilkonsten, ivrigt idkad av kvinnorna, med orneringen i kraftigt upphöjd relief, hälst i guld och silver, och fyllande alla ytor. Karaktäristiska äro kransarna och de två lejonen, huvudfigurerna i vår storhetstid fanor och i hundratals anspråkslösare broderier.

Kan man i denna stil tala om överlastning, så gäller det dock i huvudsak blott lösören, men ej arkitekturen, ty här gör sig i vårt land just materialets ringa bildbarhet åter gällande. Byggnader sådana som Villnäs och Sarvlaks slott utmärka sig på en gång genom sina för våra förhållanden ovanligt stora proportioner och genom den tilltalande enkelheten. Denna stilegenskap återfinnes i hög grad i de få andra arkitektoniska minnesmärken som bevarats från 1600-talet.

Stora ofreden betydde ju ett gapande avbrott i vår kulturstreckning, men när den gått över, upptogs fädernas stil åter och fortlevde ännu med sig konservatism långt efter rokokons intåg i det övriga Europa. Rent kronologiskt belägges detta stillastående t. ex.

genom omnämnde av orgelbyggaren Cahmans i Åbo barockskåp från 1720-talet eller prosten Serlachii i Pernå vackra stolar från 1730-talet. Man kan om möbelstilen hos oss i förra hälften av 1700-talet säga, att den var en förenkling av 1600-talets barock, närmast efter engelska förebilder, och långt ifrån den franska rokokon. Jackarby-salen på vårt Nationalmuseum visar, hurusom karaktären av en interiör ännu på 1760-talet kunde vara mörk och något tung, med blått och grått som huvudfärgar. Mörka ärö väggmålningarna, mörka också stolarna och deras ovantåg, något helt annat än den franska rokokons sidenstoffer och förgyllningar. De s. k. Holberg- eller Linnèstolarna ha följdriktigt utvecklats eller rättare sagt förenklats ur barockstolarna. Nya element saknas visserligen ej, såsom de lätta byråerna, som framträddes vid sidan av de stora skåpen, eller de bekväma sofforna. Rumsdekorationen kunde också vara ljus, såsom i rokokosalongen på Åbo museum; och ljus och lätt var hela det nya porslinsförrådet, som nu begynte ersätta tenn- och trädärl samt de tunga holländska Delftvarorna.

Helt säkert fanns det i allt detta mera nationellt än i den tidigare konsten; löröret hade ju såsom antyts en karaktär olik den franska rokokons, och detta var ej en tillfällighet, utan medvetet ett utslag av nyttans tidevarv, då man sökte komma tillräffa med egna tillgångar. Riket indelades ju då i hemslöjdsprovinser, och linberedningen samt linneväveriet fick från medlet av 1700-talet en blomstringsepisod bl. a. i Nyland och Borgå. Allt detta gäller väl landsorten överhuvud, och även vårt land. Men i själva Stockholm gick stilutvecklingen vid denna tid delvis i en annan riktning genom inredningen av Stockholms slott, varvid så många franska arkitekter och hantverkare inkallades och bildade skola. Jämsides hämed verkade även de tätta förbindelserna med Frankrike på konsten i högre mening, t. ex. porträtmåleriet, där man kan säga att de svenska artisterna från medlet av 1700-talet nästan helt gingo i franska spår. Det var oundgängligt, att den prägel som den högre stående konsten och konsthantverket sälunda erhöll, småningom påtrycktes även konsten av lägre kvalitet. Det vore orätt att säga, att ej rokokon lämnat några spår hos oss. Men de ärö ytliga och stå att finna företrädesvis på importerade föremål. När Michael Toppelius hade sina läroår i Stockholm just i de franskt påverkade artistkretsarna, så upptog han nog rokokoformer, snirklar o. dyl., i sin dekoration, med denna blev dock i sin helhet tung och mörk. Hans keruber sakna luftighet och behag, och de göra stundom ett komiskt intryck med änglavingar under tjocka, välmående ansikten, som hälst tyckas tillhöra några vördiga prostar från den tiden. Tung oeh stel är han också i sitt porträtmåleri, alldelens saknande den karaktäristiska rokokoprägeln, leendet, kontraposten,

den svängda ställningen — men, låt oss erkänna det, i stället i hög grad återgivande just andan hos de hedersamma österbottniska modellerna. I mindre grad gäller detta t. ex. om Åbomålaren Gejtel, vars porträtt nog kunna synas vrida sig framför en spegel; men även här gör behaget intryck av en björndans. Rokokon trängde aldrig rätt igenom i vårt land.

Saken var den, att när man verkligen begynte tillägna sig den nya andan, det lättare och ljusare, hade redan en ny stil gjort sitt inträde i stora världen, Louis XVI-stilen, klassicismen, som här uppe blev den gustavianska stilen. Jordmånen var nu beredd att upptaga detta lättare och ljusare kynne, och själva det yttre var som alltid lätt att efterbildा, och så fingo vi den gustavianska stilen samtidigt med den i utlandet redan under rokokon förhärskande andan, elegansen, det graciösa. Rokokon gick oss, liksom måhända renässansen, jämförelsevis spårlöst förbi, och den gustavianska stilen blev i stort sett barockens efterträdare.

Det skulle säkert löna sig att närmare undersöka även vilka andra orsaker som vällade den gustavianska stilens kraftiga herravälde i vårt land. Vilket inflytande hade t. ex. den ekonomiska och politiska utvecklingen? Det är påfallande, att en livlig nydaningsverksamhet ägde rum under Gustav III:s och även under hans sons regering. Uppförandet av Sveaborgs fästning hörde visserligen redan till frihetstiden, men mycket, kanske det mesta av vad det förde med sig, bär gustaviansk prägel, Kungsparten, åtskilliga av kasernbyggnaderna, det livliga konstintresset hos garnisonens officerare, hela livsföringen i denna del av landet. Den bekante svenska målaren Elias Martin levde ju här flera år, och utövandet av sköna konster, om än som anspråkslös dilettantism, hade bland de i teckning och målning av olika slag icke oförfarne militärerne flera adepter än t. ex. i akademivärlden i Åbo. Porträtmåleriet hade i militär- och tjänstemannakretsarna i Östra Nyland så många gynnare, att det här blomstrade rikast i hela landet, uppburat främst av Schillmark, vår fornämste gustavianske artist. Hans alster kunna te sig anspråkslösa i bredd med briljansen hos en Roslin, en Wertmüller, en Pasch, men huru väl passa de ej i sin så att säga silvergrå kolorit i våra gustavianska interiörer, och vilket rikt galleri av olika tidstyper har han ej skänkt oss, ofta med kostlig humor. I samma näjder verkade Helsingforsmålaren Thelning. En annan gren av konstverksamheten i östra Nyland var det redan nämnda linnevävet.

I jämförelse med denna livliga verksamhet föreföll konstlivet i Åbo matt, men även här kunna vi uttryckligen visa på betydande nya företag, t. ex. akademibyggnaden. Likaså i Tavastehus med dess kyrka, och på talrika herrgårdar överallt i södra delen av landet.

Men ett verkligt nytt konst- och kulturcentrum med egen prägel bildade Österbotten, tydligare än i någon annan del av Finland just på grund av den ekonomiska utvecklingen. Det var odlingens fort-skridande längs floddalarne som lät den ena nya kyrkan efter den andra uppstå, i en stil visserligen påverkad av arkitekterna vid över-intendentsämbetet i Stockholm, och t. ex. i Pedersöre utpräglat gustaviansk, men i hållning och utförande bärande vittne om de skickliga allmogebyggmästare, som timrat upp dem, bl. a. Rif, ställd av Porthan nästan på gränsen till en verklig konstnär. Jämsides härmed blevo de österbottniska prästgårdarna de förnämsta uppbärarna av den gamla ecklesiastika kulturen i hela landet, eller åtminstone har minnet av denna kraftigast bevarats i Österbotten, där verkliga prästätter, med tradition och stark känsla för ärvda vanor och föremål, fortlevt ännu under hela 1800-talet, i motsats mot förhållandet i det övriga Finland. Det kan ej råda något tvivel om, att även städernas borgare profiterade av denna utveckling, men hurudant det materiella livet gestaltade sig hos dem är kanske svårare än annorstädes att göra sig en föreställning om, då de stora eldsvådorna i Uleåborg och Vasa förstört det viktigaste materialet. Att den gustavianska stilen tämligen oförmedlad och oförvanskad spelade en stor roll kan dock anses sannolikt. Vasa hovrätt har icke blott som minne från denna tid det stäliga hovrättshuset, numera Mustasaari kyrka, utan också landets kanske vackraste samling gustavianska löösören, särskilt porträtt och ur med konsoler. Förbindelsen var livlig med Stockholm direkt. Men vi få räkna också med ganska oförmedlade inflytelser isynnerhet från norra Tyskland. En särskild uppmärksamhet är mässingsgjuteriet i Österbotten värd; från 1600-talet ha vi ju talrika både inom och utom landet utförda alster av detsamma även i södra delen av landet, men en verklig folkkonst, utövad bl. a. av Svedberg och Helander, blev det här uppe, där kyrkorna äro fyllda med dess alster, ljuskronor och lampetter.

Det är naturligtvis en orättvisa att, när man väger mot varandra de olika kulturområdenas betydelse i vårt land, förbise att icke heller Åbo, efter 1827 års eldsvåda, numera kan ge oss en riktig bild av äldre förhållanden. Ett korrektiv mot alltför stora felslut ha vi visserligen i de många herrgårdarna i sydvästra Finland. Men även med hänsyn till dem synes det som om utvecklingen i Nyland vid denna tid varit kraftigare än annorstädes i södra Finland. Utom allt vad vi nämnt få vi räkna hit ännu t. ex. uppförandet, dekorerandet och inredandet av Svartå och Fagerviks slott, som visa de renaste och mest betydande alstren av den monumental-dekorativa gustavianska konsten i vårt land. I Lovisa, Borgå och Helsingfors uppfördes stora byggnader i denna så harmoniska och väl avvägda stil, t. ex. kom-

mendantshuset i Lovisa, rådhuset och gymnasiet i Borgå, Sederholmska huset i Helsingfors. Den gustavianska husbyggnadskonsten synes t. o. m. ha fått en säregen, lokalt betonad prägel i några stora trähus i Ekenäs. Huru som hälst, trots all misstämning i det gamla Åbo låg det icke någonting inre motsägande eller oberättigat i, att landets kulturella medelpunkt efter den ryska erövringen flyttades till Helsingfors. Här fanns då redan, i den nya huvudstaden, det närlägna traditionsrika Borgå och på de nyländska herrgårdarna, en kultur som kunde uppåtta denna ansvarsfulla ställning.

Kanske skulle likväl den stil, som nu kom att utmärka den nya tiden i ytter hänseende, gestaltat sig annorlunda i Åbo än i Helsingfors. Att besvara frågan kan väl icke anses omöjligt; det vore en tacksam uppgift att utreda, huru nyanskaffningen av byggnadsverk och lösören till det brunna Åbo i själva verket försiggått. I Sverige uppblomstrade empiren eller snarare biedermeierstilen då i Karl Johansstilen, uppburen av en av staten kraftigt understödd falang av snickare, vävare, rumsdekoratörer o. s. v., och förbindelsen med det gamla moderlandet var icke så avbruten, att påverkningar från detta håll skulle varit uteslutna. Också i Helsingfors är t. ex. porslinsförrådet från denna tid till stor del svenskt — i motsats mot glasen, som ofta är ryska. Huru som helst, Åbo intog ej meja någon tongivande ställning i landet, utan det gjorde Helsingfors, och här blev ryskt inflytande gällande i flera decennier, ännu under en tid som omfattar barndoms- och ungdomsminnena för åtskilliga av oss.

Den moderna stilen vid tidpunkten för den ryska erövringen var empiren. Men det synes som om en upprepning nu åter skulle inträffa i vårt land av det faktum, att varannan stil saknar större betydelse; det gäller om empiren lika väl som om den romanska stilen, renässansen, rokokon. Man kan visserligen tveka i detta omdöme i fråga om arkitekturen; för Helsingfors uppförande följdes ett verkligt kejserligt program, och vårt Senatstorg får i fråga om ädelhet och storslagenhet söka sin like inom vida näjder, liksom det ock allt förtätningsvis är det, som väcker främlingens största beundran i vår stad. Men på det hela taget har den stäliga kolonnarkitektur, som giver hållning åt Engels verk, i sin avfattning i vårt land fått en jämförelsevis anspråkslös karaktär, så att den närmast måste angivas som biedermeier. Den har fått en stor spridning och uppvisar byggnadsverk av olika slag, stadsbyggnader, herrgårdar, kyrkor. Isynnerhet i Viborgs län vann denna herrgårdsarkitektur, ursprungligen uppkommen efter Palladios bekanta verk men här väl närmast påverkad av ryska förebilder, en utbredning, som gjorde den typisk för landskapet.

I än högre grad bör inredningen, hantverket, och varför ej den bildande konsten, karakteriseras som biedermeier, och detta gäller

även livsföringen, det offentliga uppträdandet, vilket ju har sin stora roll i stilbilden. Enstaka exempel, såsom universitetets solennitetssal med dess delvis från svenska tiden i Åbo härstammande inredning, d. v. s. dörrarna, eller senatens plenisal, eller kadettkårens solennitets- sal i Fredrikshamn, kunna ej förändra detta omdöme. Och i fråga om denna inredning och allt det andra påverkades vårt land nu kraftigt österifrån. Det var ej blott ämbetsmanna- och militärvärlden, som genom sina livliga förbindelser med Petersburg åstadkom detta, utan även borgerskapet; vi må särskilt påminna oss den livliga badortsfrekvensen i Helsingfors, där ännu för ej länge sedan hela rumsinredningar funnos i behåll i särskilda för gästerna uppförda lokaler. Själva möbelstilen bär ju även hos oss rätt allmänt det ryska namn som då tillkom den, d. v. s. Jacobstilen efter den bekanta möbelartisten.

Framträdandet av inhemska hantverkare behövde ju ingalunda omintetgöra denna starka ryska prägel. En sådan bar i viss grad hela livet hos oss, vi lade oss till med talrika ryska fasoner. Före hetsen mot finländarne, som begynte under Alexander III:s första regeringsår antaga mera betydande omfang, kan man knappast tala om ett sådant rysshed hos oss, som skulle gått ut över kulturformerna. Vem opponerade sig mot prännikor och à la glace, piråger och tekök, eller lantbruksarbetande soldater, eller kattuner och andra billiga varor. Missljud förnummos väl, men man kan säga, att våra känslor åt minstone voro blandade, medan de därefter varit skälig oblandade.

I alla fall få vi väl just med 1880-talet kanske räkna med en ny stilriktning i vårt land, efter det biedermeiern även hos oss efterträdds av nygotik, tysk matsalsstil, schaggmöbel och andra moderna riktningar. Huru denna stil än skall te sig för eftervärlden — detta är omöjligt att veta, så förvirrande många äro faktorerna — så skola vi kanske kunna peka just på å ena sidan en avgjord motvilja mot allt ryskt, ett motarbetande av ryska drag i vår andliga och materiella kultur, å andra sidan en medveten strävan efter nationell hållning. Konstnärerna kunde nu uppära en sådan självständighet, med Edelfelt och Gallén i spetsen, hantverkarne likaså, genom fabriksdriftens uppblomstring på olika områden, att nämna t. ex. Notsjö glas- och Arabia porslinsfabrik, Iris i Borgå, Tammerfors linnefabrik, Bomans snickeri i Åbo. Kraftigast har det nya blivit inom arkitekturen. Något enhetligt har det visst ej blivit härav; huru litet gemensamt ha t. ex. de naiva folkdräkter och textilier som tillkommo vid tiden för de talrika kejsarbesöken, och paviljongen vid Parisutställningen 1900 samt den nationella arkitekturstilen från åren närmast efter, också den numera i våra ögon barnslig och föräldrad. Kanske ha de ej andra beröringspunkter, än just frigörandet från utländska

förebilder, medan inhemska trädde i stället, för den ena allmogekulturen, för den andra medeltiden.

Vad det skall bli av vår tids strävanden, det få framtidens museer visa oss i en förklarad bild. Det är just till något sådant vi museimän söka att komma, under vårt samlande, ordnande och utforskande av alla möjliga till synes utan samband med varandra varande föremål. Att även med dessa giva en bild av förfädrens kultur, fastad icke blott i materiell mening, utan också andligt, deras bildningsintresse, deras sympatier, deras beroende av andra eller självständighet, allt detta är icke blott möjligt för oss, utan även vår uppgift och vår plikt. Redan en kort blick på det material som vi här ha att göra med visar oss, huru mångsidigt och på samma gång också samt problemet är; till alla modifikationer av de stora stilriktningarna, betingade av landets belägenhet och natur samt folklynnet och egna förutsättningar för övrigt, komma ännu snart märkbara och vid fördjupad forskning än mera klargjorda provinciella skiljaktigheter. En reflektion, som härvid genast inställer sig, berör vikten av stor noggrannhet och fullständighet vid tillvaratagandet av alla uppgifter, icke blott om de enskilda föremålen, sådana de komma i våra händer, utan även ur andra källor, arkiv, traditioner, jämförelsei med förhållandena annorstädes. Här är sannerligen ett arbete, som fordrar mångas samverkan, och att en dylik äger rum i mer eller mindre medvetna former, bär väl även gestalningen av våra museer vittne om. Den museala forskningen har med naturnödvändighet, utan att något bestämt program härför förelegat, delat sig i varandra fullständigande riktningar. Dels är det ju nödvändigt att hålla klar för sig den allmänna riktningen, det ideella schemat för utvecklingen, och att få en insikt rörande de rena stilarna. Detta har skett framförallt i Nationalmuseet med dess stränga iaktagande av olika historiska stilar och olika grupper av föremål, men dess strävan att framställa föremålen som sådana, i och för sig, utan miljö, genom podierna nästan berövade sin funktion. Det är ju en vetenskaplig metod, men kylig, och allmänheten skall väl alltid mera tilltalas av systemet i Åbo med dess hemvarma, men ej alltid i sin sammansättning autentiska interiörer. Så nära det än legat till hands att i fråga om dessa olika system tänka också på de föreständare som tillämpat dem, vore detta troligen alldelvis oriktigt. Förutsättningarna för de två museerna äro så givna, att resultatet blev detsamma även med ombytta föreständare. Åbo museum är som skapat för sitt system genom den rika möjligheten att anordna små interiörer.

Man må dock ej heller begå misstaget att ge det ena systemet företräde framför det andra. Båda ha sin viktiga uppgift, och det är lyckligt, om vardera uppgiften blir fylld, båda att give upprän-

ningen och skelettet i stilutvecklingen, det stora sammanhanget, och att geva det varma livet, tillämpningen. I vårt lands museiväsen är Nationalmuseet huvudsakligen kallat att lösa den förra uppgiften, men i viss mån även Åbo museum, då det såsom äldre är så väsentligt fullständigare, men även emedan staden och näjden under största delen av vår historiska tid varit tongivande för landet. Må vi blott tillönska museet en snar och omfattande vetenskaplig behandling av dess väl ordnade skatter. En andra uppgift för Åbo museum bleve att geva en bild av västra Finlands kultur, med särskilt framhällande av vad som utmärker denna framför övriga landsdelars. Och ett liknande mål böra de andra museerna ställa för sig. Den största tjänsten göra de forskningen genom att söka ge en så trogen bild som möjligt av sitt landskaps eller sin stads kultur, och sälunda bl. a. utesluta allt som icke hör dit. Ett sådant system innebär förvisso en uppooffring, för vilken en framåtsträvande och om sitt museum mån föreständare väl icke i detta nu är benägen. Men säkerligen skall utvecklingen gå därhän, när materialet blir fylligare och stilriktningarnas historie tydligare, så att en fördelning och begränsning av museernas intresseområden osökt inträder.

K. K. Meinander.

Laihela socken 1752.

Nedanstående utdrag äro hemtade ur lantmätar Carl Fredrik Stiervalds (1721–1784) utförliga redogörelse angående Laihela socken (geografi, klimatologi, fauna, flora, jordbruk, nativitet, mortalitet, sedeskildringar, mat och dryck, areal, gränser m. m.) till överdirektören Efraim Otto Runeberg. Berättelsen är mycket vidlyftig, varför endast nedanstående, som är av större intresse för Finskt Museums läsare, meddelas.

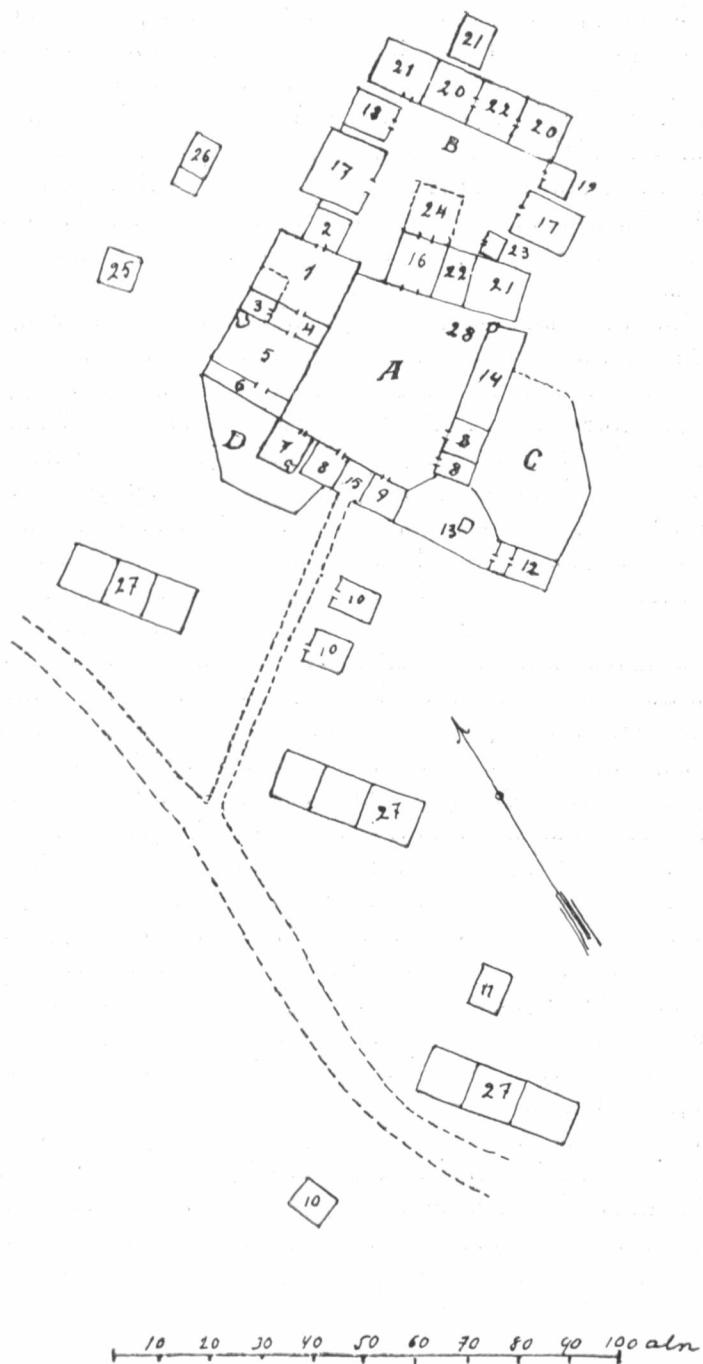
Ritningen är en här något förminskad kopia av originalet, å vilket finnes följande text:

Kännetecknens uttydning.

A. Mangården.	14. Wed Lider.
B. Fägården.	15. Täckter Port
C. Humlegården.	16. Stall.
D. Tobaksland.	17. 2 Fåhus.
1. Bondens hvardagsstuga.	18. Färhus.
2. Matkammare.	19. Svinhus.
3. Mjölkkammaren.	20. 2 Foderlador.
4. Förstugan.	21. 3 Redskapslider.
5. Främmard stuga.	22. 2 Portskjul.
6. Källarkammare med källare inunder.	23. Afträde.
7. Främmard kammare.	24. Dyngstol.
8. 3 st. klädesbodar.	25. Smidja.
9. Skräpbod.	26. En stuga för gamla Föraldrar.
10. 3 st. Mat och Sädesbodar.	27. 3 st. Riebyggninger med Torkria Loga och Foder Lada.
11. Bod.	28. Flöjtstång.
12. Badstuga med förstuga.	40. Hölador på utängarne.
13. Brunn.	

Klädedrägt i Laihela socken år 1752.

Manfolkets drägt, som helgdagarna brukas till kyrkokläder svart filthatt eller om vintern blå eller grön klädesmössa med svart hundskins- och af några med utterskinsbräm, hvit lång halsduk, som bindes med knut frampå halsen eller krage af hvarje tyg, lifstycke af randadt tyg eller groft rödt kläde. Tröja af blått eller grönt groft kläde med knappar uti. Lifrem af elghud med spänne. Wintertiden är ibland

en färskinspels under tröjan. Wadmals eller gula sämskskinsbyxor, som bindas eller knäppas nedanom knät. Hvita ullstrumpor merendels med svart ram uppikring. Pjexstöflar, pjexor eller svarta skor med remmar uti, och någorlunda fint lintyg efter deras stånd.

Om hvardagarna gammal filthatt, hvit stickmyssa eller myssa med bräm, alltsom årstiden och väderleken fordrar. Grof 3-skäftad blaggarns skjorta, gammalt lifstycke, gammal vadmalströja, hvit kalfskinspels, till hvilken skinnen beredes liksom färskin, vadmalsbyxor, gamla strumpor och skor, gjorda af obarkad ko eller oxhud med hären på till bottnar.

Qvinfolkens klädesbonad. Qvinfolken brukar om helgdagarna, älterstigne svarta myssor med stycken under. Gifta hustrur en hatt af kattun af åtskilligt tryck med en nätteldukshufva ofvan uppå, hvarigenom den förra lyser. Flickorna gå barhufvade med flätade lockar, dem ett rosigt sidenband omgifver. Gamla qvinfolken hafva ett svart halskläde med en brisk igenknäpt om halsen. De yngre hustrurna hafva först en kattuns, flanells eller drells halsduk och så en tafts, sidentygs eller, när det skall vara förnämt, en svart damast halsduk utanpå, hvardera med silfverbriks uti, lifstycke antingen af hemgjordt randigt tyg eller calmink¹ eller af rödt kläde med svart garnering. Flickorna hafva antingen en drälls och en silkeshalsduk eller tvänne silkeshalsdukar och lifstycke lika med hustrurna, tröja antingen av svart valmar med lika uppslag eller af blått eller af grönt kläde med kattunuppslag eller, när det skall vara förnämt af svart sattin med lika uppslag; kjortelen antingen af rödt eller blått kläde, när väl skall vara, eller af svart vadmal, rynkorna lagda efter hvarannan alt omkring. Inunder brukas en kjortel af hemma väfvit tyg blå eller röd. Fiftyget är vid händerna knutet med röda band ur boden. Strumporna äro hvita, röda eller blå, med svartskor, som flickorna helst trippa med eller bottnskor. Förkläde. Om söckendagarna: gifta hustrurna gå med kattunhattar och flickorna barhufvade. I öfrigt är ingen skilnad på deras hvardagshabit utan gå de med randiga lifstycken, svarta valmars-tröjer, svarta kjortlar eller blå eller röda kjortlar af 2-skäfta tyg, ullstrumpor och botnskor.

Med sängkläder är dock allmogen här någorlunda försedda så att man i en säng kan hos bonden finna fjäder säckbolster och några fjäder huvudbolstrar med hvita örngårdsvär, nödiga lakan och en god skinfall, ehuru här ej annat gifves än grofva skogsfägelsfjäder i sängkläderna, varandes de här nog dyre, gällandes 1 lisp. alltid 10 daler koppar.

K. Hedman.

¹ Figurerat ylletyg

